

caiete critice

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă

Director: Eugen SIMION

NR. 9 (383) • SEPTEMBRIE 2019

IOAN-AUREL POP:

LA GRANDE GUERRE ET LE DESTIN
DE LA ROUMANIE EN EUROPE

ÎN DEZBATERE:

LITERATURA ROMÂNĂ ÎN
MANUALELE ȘCOLARE DE AZI

ALEX CIOROGAR:

PETRE GRIMM ȘI ÎNCEPUTURILE
ANGLISTICII ÎN ROMÂNIA

ANDREEA TELIBAN:

CĂLIMARĂ PENTRU CINCI.
FAMILIA C.A. ROSETTI

**DE VORBĂ CU PROFESORUL
MIRCEA MARTIN:**

„CRITICA LITERARĂ ESTE UN FEL
DE CONFESIUNE INDIRECTĂ”

Existențialismul româneșc (VI)

Fragmente critice de Eugen SIMION

caiete critice

Numărul 9 (383) / 2019

ISSN: 1220-6350 / ISSN (on-line): 2285-5041

Revistă indexată CNCS, Scipio, Erihplus

REDACTIA:

Eugen SIMION

director

Valeriu IOAN-FRANC

redactor-șef

Lucian CHIȘU

coordonare editorială

Mihaela BURUGĂ

secretar de redacție

Bianca BURȚA-CERNAT

Ștefania MIHALACHE

Oana SOARE

Andreea TELIBAN

Paul CERNAT

Alexandru DUMITRIU

DTP: Mihăiță STROE

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Mihai CIMPOI

Jacques DE DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Radivoje KONSTANTINOVIĆ (Serbia)

Michael METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Evanghelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Basarab NICOLESCU

Eugen SIMION

Virgil TĂNASE

Dumitru ȚEPENEAG

Revistă editată de
Fundatia Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție și Editura Expert,
sub egida Academiei Române

ERIHPLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

 SCIPIO
SCIENTIFIC PUBLISHING & INFORMATION ONLINE

site: caietecritice.fnsa.ro
e-mail: caietecritice@gmail.com

CUPRINS

9 / 2019

3

FRAGMENTE CRITICE

Eugen SIMION

Existențialismul românesc (VI)

The Romanian Existentialism (VI)

14

A GÂNDI EUROPA

Ioan-Aurel POP

La Grande Guerre et le destin de la Roumanie en Europe

Primul Război Mondial și destinul României în Europa

19

ÎN DEZBATERE

Ștefania MIHALACHE

Literatura română în manualele școlare de azi

Romanian Literature in Today's Textbooks

20

Ruxandra ACHIM: *Într-o concurență neloială cu ritmul vieții tehnologice*

Ruxandra ACHIM: On an unequal path with technology

22

Adriana BODIU: *Discursul imperativ nu poate face decât rău*

Adriana BODIU: The authoritative discourse can only do harm

23

Paul CERNAT: *Oare nu putem opta decât pentru soluții extreme, exclusive?*

Paul CERNAT: Can't we choose something else over extreme, exclusive solutions?

24

Horia CORCHEȘ: *Ești la fel de român dacă spui o poezie de Ștefan Manasia sau una de Eminescu*

Horia CORCHEȘ: One is just as much Romanian when reciting a poem by Ștefan Manasia as one is when reciting Eminescu

26

Florina-Irina DIMA: *O libertate cât mai mare de acțiune*

Florina-Irina DIMA: Acting as freely as possible

27

Lia FAUR: *Vorbim mereu despre programe, despre elevi și mai puțin despre profesori...*

Lia FAUR: We are always talking about curricula, about students, but very little about the teachers...

29

Luminița MEDEȘAN: *Învățarea pe bază de competențe și atitudini, nu prin simpla achiziționare de cunoștințe*

Luminița MEDEȘAN: Learning by acquiring skills and attitudes rather than just knowledge

31

Alina PAMFIL: *Refuzarea supremației criteriului estetic*

Alina PAMFIL: Rejection of the supremacy of the aesthetic criteria

32

Florina ROGALSKI: *Dascăli capabili să insuflă interes pentru valorile estetice naționale*

Florina ROGALSKI: Teachers able to inspire interest for the national aesthetic values

- 34 | *Georgiana SÂRBU: Trebuie să vii cu texte pe care elevii să le înțeleagă și să le iubească*
Georgiana SÂRBU: One has to come up with texts that the students understand and love
- 35 | *Eugen SIMION: O cultură nu se globalizează, cultura trebuie doar să se sincronizeze cu ideile timpului*
Eugen SIMION: A culture doesn't get global, it just synchronizes with the spirit of the time
- 36 | *Dumitrița STOICA: O școală adevărată este una a fundamentelor*
Dumitrița STOICA: A real school is one that values strong foundations
- 38 | *SZEKELY Alexandrina Ana: Miza pare să rămână programa de bacalaureat*
SZEKELY Alexandrina Ana: The only stake left seems to be the curricula for the Baccalaureate
- 40 | *Șerban TOMȘA: Acoperișul și grinzile poveștii*
Șerban TOMȘA: The roof and the tiles of the story
- 41 | *Diana TRANDAFIR: Un „internaționalism” de factură nouă*
Diana TRANDAFIR: A new “internationalism”
- 42 | *Raluca VOICU: Tot ce nu intră în programa pentru bac devine irelevant pentru elev, părinte și societate*
Raluca VOICU: Everything that's not in the curricula for the Baccalaureate becomes irrelevant for the student, the teacher and society

44

Alexandru DUMITRIU

Mircea Martin: „Critica literară este un fel de confesiune indirectă”
Mircea Martin: “Literary criticism is a kind of indirect confession”

INTERVIU

56

Andreea TELIBAN

Călimară pentru cinci. Familia C.A. Rosetti
Inkpot for five. The C.A. Rosetti Family

RESTITUIRI

68

Alex CIOROGAR

Petre Grimm și începuturile anglisticii în România
Peter Grimm and the Beginnings of English Studies in Romania

COMENTARII

75

Adina DRAGOMIRESCU

Versiuni românești ale unor lucrări recente de lingvistică romanică
Romanian Versions of Recent Romance Linguistics Studies

LIMBA ROMÂNĂ DE AZI

78

Mihăița STROE

Balta cu cruci
The Crosses' Pond

SCENE LITERARE DIN VIAȚA OBIȘNUITĂ

EUGEN SIMION

Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură,
directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”
*Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section,
Director of the “G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory*
e-mail: eugen.simion@fnsa.ro

Existențialismul românesc (VI)

Abstract

Acest studiu aduce în discuție o generație de mari creatori afirmați în perioada interbelică, precum Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu sau Eugen Ionescu, care formează ramura românească a unui curent de idei european (existențialismul). Autorul fixează punctele de pornire ale existențialismului românesc – Kierkegaard, Dostoievski și misticii ruși (Berdiaev, Șestov) și spanioli (de la Ioan al Crucii până la Unamuno), filosofia existențialistă germană (Karl Jaspers și Heidegger), dar și tradițiile spiritualității ortodoxe. Pentru o mai bună înțelegere a acestor filiații și diferențieri, sunt cercetate cursurile de metafizică ale lui Nae Ionescu, modelul imediat al tinerilor existențialiști. Elevii lui Nae Ionescu se despart de el în multe privințe și se despart și între ei. Mai toți acești tineri au, însă, complexul de a aparține unei culturi minore. Scriu o literatură care pune în discuție totul în cultura românească, de la filosofie la politică și, de aici, la morala colectivă. Unii dintre tinerii filosofi ai ființei sunt creatori în adevăratul sens al cuvântului. Mărturisirile (toate scrierile lor au o notă accentuat autobiografică) sunt admirabil scrise, iar ei înșiși, „generaționiști”, cum mai erau numiți în anii '30, fac literatură fără să vrea. Este nevoie de comprehensiune când discutăm destinul și atitudinile existențialiștilor români într-o istorie agitată, dominată de confruntarea dintre două sisteme totalitare, pentru a putea fi judecați drept.

Cuvinte-cheie: existențialismul românesc, Mircea Eliade, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Eugen Ionescu, Nae Ionescu

This study focuses on a generation of great authors of the Interbellum, such as Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu or Eugen Ionescu, who form the Romanian branch of a European school of thought (existentialism). The author establishes the starting points of the Romanian existentialism – Kierkegaard, Dostoevsky and the Russian mystics (Berdiaev, Shestov) as well as Spanish mystics (from John of the Cross to Unamuno),

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului *Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/Nr. 54PCCDI/2018.

the German existential philosophy (Karl Jaspers and Heidegger), but also the traditions of the Orthodox spirituality. Nae Ionescu's Metaphysics lectures are examined for a better understanding of the filiation and differentiations, as he was the youngsters' immediate model. Nae Ionescu's students differ from him in many respects, as there also are differences between themselves. However, almost all the young Romanian existentialists share the complex of belonging to a minor culture. They write a kind of literature which questions everything in the Romanian culture, from philosophy to politics, hence the collective morality. The confessions (all their works own an emphasized autobiographical character) display an admirable style, and they, "the generational", as they were also called in the 1930s, create literature without intention. Comprehension is required when discussing the destiny and attitudes of the Romanian existentialists during a troubled history, dominated by the confrontation between two totalitarian systems, for a fair appraisal.

Keywords: Romanian Existentialism, Mircea Eliade, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Eugen Ionescu, Nae Ionescu

19. „Noua spiritualitate” recuperează miturile și arată calea omului desacralizat. Punctul de vedere al lui Mircea Eliade

a) *Experiența ca fundament al libertății spiritului. „Trăirea nu este o simplă abandonare în voia ecuațiilor vitale”*

Putem să-l asociem pe Mircea Eliade cu mișcarea existențialistă? Putem, dar cu dificultate. În tinerețe (1927-1934), manifestă interes pentru „noua spiritualitate” (un concept care ascunde multe nuanțe) și, în romanele sale de început (*Întoarcerea din rai*, *Huliganii*, *Maitreyi*), cultivă aventura și experiența, cunoașterea directă, adică ceea ce recomandă filosofi existențialiști. Mai târziu (în perioada din exil), se detașează de Jean-Paul Sartre și, în genere, de antropologia lui, bazată pe ideea sacrului, respinge categoric teoriile privind alienarea omului. Ca și Eugen Ionescu și Cioran, Eliade vede în Sartre un oportunist al istoriei.

Mai este un punct nevralgic în gândirea lui Eliade sau, mai exact, în filosofia sa: în adâncurile gândirii, el este un spirit al totalității și al amplitudinii, un om de sistem, un enciclopedist – cum îi spun prietenii săi parizieni, Cioran și Eugène Ionesco. „Neliniștile” lui trec prin acest sistem și tind spre o sinteză. De unde se poate

deduce că negația sistemului are nevoie, în filosofie, de un număr de concepte, de o viziune coerentă, deci de un sistem de gândire. Un sistem antisistem – am putea să-l numim.

Să rămânem, pentru moment, la „primul Eliade”, căci sunt mai mulți. Mă gândesc la cel din faza *Soliloquii* (1932), *Oceanografie* (1934) și *Fragmentarium* (1939). Acest prim Eliade trăiește, la rândul lui, în două anotimpuri spirituale: înainte de a pleca în India (1928) și după întoarcerea din India. Iar din India (marea lui experiență spirituală, experiența capitală, aceea ce i-a marcat destinul și cariera intelectuală pentru tot restul vieții) nu s-a întors cu mâinile goale, cum ar zice Noica – sofistul. Să-l urmărim pe acest Eliade care, pe la jumătatea anilor '20, îl citește pe Gide și, după modelul lui epic și cu problematica inspirată de el, scrie două romane (*Romanul adolescentului miop* și *Gaudeamus*, neîncheiate, rămase în arhivă). La 15 ani, este conștient, ca Maiorescu, de individualitatea sa și ține un jurnal intim (*Mon journal d'école*), în care își fixează un program de viață bazat pe opt puncte: să studieze concepțiile dialectice, pentru a putea să le combată în cunoștință de cauză, să traducă zilnic dintr-o carte nemțească, să citească, tot zilnic, o carte românească, să facă exerciții de pian și de fanfară, iar seara, înainte de culcare, să citească o pagină de teologie. Program complex, ambițios.

os, într-adevăr enciclopedic. Scrie la „Curentul” și ridică probleme serioase despre generația tânără și *noua spiritualitate*. Are deja un repertoriu de teme: experiența mistică, des-marginalizarea culturii române, valorizarea creștinismului răsăritean, descătușarea energiilor tinere, primatul spiritului sau, mai corect, *primatul spiritualului* în raport cu *politi-*

Mircea Eliade, licean

cul – marele disturbator, factorul de risipire, mistificare și, până la urmă, de anulare a energiilor spirituale.

Contactul cu spiritualitatea i-a revelat importanța *mitului*. Așa că, în formula intelectuală a tânărului Eliade, dominat de multe fantasme existențialiste, intră, ca punct central al meditației, *mitul*, adică o sumă de „întâmplări sacre”, întâmplări de demult, din dimineața spiritului. Cum va dovedi ulterior, prin scrierile – ce l-au făcut celebru – despre istoria religiilor și credințele religioase, dar și prin studiile de antropologie, miturile nu s-au pierdut în evoluția Umanității, ele continuă să existe până azi, omul modern și postmodern – desacralizat – le poartă fără să știe. Așa că, în conceptul de existență, Eliade include și experiența mitului. Omul este un purtător de mituri și umblă printr-o lume plină de semne. Ele îi arată omului desacralizat calea (Tao) spre sacralitate. Vehiculul acestei regăsiri este chiar mitul.

Eliade începe să definească temele existențialiste (*existența*, ca atare, *experiența*, *condiția existențială a omului*, *legătura cu marele univers*, *relația cu Dumnezeu* etc.) în funcție de relația omului cu aceste semne ale existenței primordiale (miturile). Cum se va observa,

existențialismul lui începe să se diferențieze în chip considerabil de teoriile colegilor săi de generație... Să-i recitim articolele din *Oceanografie* și *Fragmentarium*. Care sunt subiectele predilecte? Aleg la întâmplare: „experiența pasiunii adevărului”, „drama revelației”, „agonia”, „viziunea catastrofică a vieții”. Găsesc toate aceste sintagme într-o singură pagină din articolul *Despre adevărurile găsite la întâmplare*. Cum spune și titlul, ideea este că adevărurile ies în chip întâmplător în calea spiritului și, după ce dovedește acest fapt, autorul trage o primă concluzie: „Mi se pare că însăși esența spiritului este tragică, dar spiritul e ponderat și deasupra extremelor, deasupra conflictelor”. Morala fabulei este că adevărurile vin spre noi fără voința, fără știința noastră. Așa că fraza lui Pascal (*ne-am fi apucat, oare, să căutăm, dacă n-am fi aflat deja?*) nu se confirmă în discursul tânărului Eliade. Sau, mai bine zis, nu-și găsește locul. El face elogiul întâmplării, nu al căutării, al explorării raționale. Mica fabulă a adevărului ieșit la întâmplare în calea spiritului se încheie cu două propoziții paradoxale: „Tragedia cunoaște adevăruri mari” și „Tragedia cunoaște adevăruri aflate la întâmplare”...

Ce urmează se bizuie pe alt paradox. Un paradox care sfidează, am impresia, o idee a filosofiei existențiale, care, în lupta ei împotriva sistemului (*recte*: filosofia de școală) și, deci, împotriva „ideilor primite”, preconizează reflecția liberă, personală, cu teme luate direct din sfera existenței. Eliade acceptă că meditația trebuie să fie personală, dar zice că, în acest prim sfert de veac (veacul al XX-lea), stimularea gândirii și a imaginației intelectuale vine „tot mai puțin de la viață și lume, și tot mai mult de la cultură, îndeosebi de la cărți” (*Despre stimulare*), aducând ca argumente pe Unamuno, Șestov și Simmel. Filosofia acestora ar porni nu de la fapte de existență, ci de la Cervantes, Dostoievski și Rembrandt... Cum rămâne, atunci, cu teoria existențialismului, care cere, imperios, ca filosofia să fie subiectivă și subiectele de meditație să fie căutate în existența curentă, nu în cărți?... Eliade ne lasă întâi să credem că el se opune acestei recomandări, că rămâne de partea *filosofiei de școală* (să mai spunem o dată: numele românesc al „sistemului” în limbajul tinerilor filosofi din anii '30!). Așa s-ar părea. Dar, până la urmă, ne lămurim că Eliade nu se îndepărtează de libertățile asumate, recomandate de meditația existențială, pentru că, după ce face elogiul inspirației livrești, constată că, în fapt, „autorii mari au slujit drept excitant, apoi au fost trecuți pe al doilea

plan; ei sunt chemați numai ca să *justifice* gândirea pe care au stimulat-o”. Ne-am liniștit. Indienologul nu părăsește calea existențialismului. Îi dă numai un temei mitic, îi caută (și-i găsește) rădăcini adânci, pornite „in illo tempore” și conținute, sublimite în marea creație.

Dovada că tânărul Eliade nu rămâne de partea „filosofiei de școală” este și faptul că el reproșează oamenilor îndoctriinați de vechile sisteme filosofice indiferența lor față de „timpul concret”. Foarte puțini „sunt atenți la ceasul [pe] care îl trăiesc” – zice el. Nici el, filosoful ce meditează la acest fenomen, n-a fost cu adevărat atent la ceea ce el numește „filmul mental supra-pus universului concret”. Mărturisire ce trebuie luată în seamă. Ca și ideea că mai interesantă decât *sintezele generale* în meditația filosofică este „sinteza personală a fiecărui om în parte”... Aceasta înseamnă, în fapt, filosofia „filosofului subiectiv”, pe care o recomandă Kierkegaard...

Dar *experiența*? Cum o gândește și cum o definește Eliade – un spirit, repet, al amplitudinii, un om al totalității, nu al fragmentului (ceea ce îl diferențiază, radical, de Cioran – spirit al conciziei, om al fragmentului)? O definește în termeni foarte simpli: „o modalitate desăvârșită și instantanee a întregii ființe”. Și, mai departe: experimentele „estetice” sunt inesențiale, nu duc la nimic, intră într-un fel de *muzeu al formelor noastre*. Experiența reală, adevărată, esențială, rodnică este „trăirea” (*Erlebnis*). Eliade pune, în fine, degetul pe rană, găsește termenul potrivit pentru a numi sensibilitatea și aspirația generației sale, odată cu sensibilitatea și aspirația europeană. Iată în ce fel le definește el:

„Trăirea aceasta nu înseamnă, însă, o simplă abandonare în voia ecuațiilor vitale, care sunt întotdeauna variabile, contingente și întotdeauna limitate. Când te abandonezi, nu mai trăiești tu – ci *ești* trăit, la întâmplare. Cred că tot misterul «experienței» rezidă în această coincidență perfectă cu termenul exterior ție (care poate fi o întâmplare sau o stare de suflet) și, în același timp, o depășire a lui, o liberare de el. De aceea fiecare nouă experiență cere o renunțare: nu la faptul în sine, care trebuie realizat, actualizat,

În conceptul de existență, Eliade include și experiența mitului. Omul este un purtător de mituri și umblă printr-o lume plină de semne. Eliade începe să definească temele existențialiste în funcție de relația omului cu aceste semne ale existenței primordiale (miturile). Cum se va observa, existențialismul lui începe să se diferențieze în chip considerabil de teoriile colegilor săi de generație...

cunoscut real, ci renunțare la limitele inerente acestui fapt și la limitele insului care îl cunoaște. Nu cunoști nimic renunțând la o experiență. Dar, de asemenea, cunoști foarte puțin dacă nu renunți la limitele impuse acelei experiențe”.

Experiența concepută, așadar, ca o renunțare la ceva și o eliberare de neliniștile, fantezmele spiritului prin *trăirea* lor. O justificare puțin sofistică. Mai limpezi sunt frazele prin care Eliade leagă experiența de ideea libertății spiritului. Libertatea experiențelor, libertatea bazată pe luciditate, libertatea de a alege, nu de a trăi orbește, instinctual, iată ce vrea șeful spiritual al generației tinere:

„Singura libertate posibilă o concep prin experiență, căci nu pot scăpa de anumite lucruri decât trăindu-le, nu pot limpezi anumite obsesii decât privindu-le în față și nu pot cunoaște adevărata dragoste decât depășind-o. În afară de libertate, nu pot concepe o adevărată viață spirituală, adică o adevărată creație, o continuă colaborare cu gestul esențial al vieții. Dar libertatea nu înseamnă libertinaj, libertatea instinctelor oarbe, trăirea în hazard și în eventual. Este o imensă iluzie libertatea aceasta care te robește oricărei eventualități, te joacă și te chinuie fără scop, luându-ți și inițiativa și cumpănirea. Libertatea înseamnă, înainte de toate, autonomie, certitudinea că ești bine înfipt în realitate, în viață, iar nu în spectre sau dogme; că trăirea ta, nemaifiind a individului din tine, a limitelor din tine – este o actualizare liberă a întregii tale vieți, dându-ți neconținut alte forme și neoprindu-se niciodată la ele”.

Să remarcăm faptul că Eliade nu evită termenul de „știință” când discută despre libertățile spiritului meditativ. „Știința gândirii vii”, „știința spirituală” – zice el, dar fără mare convingere și fără să spună în ce mod meditația existențială ajunge la știință. Nu va abandona niciodată această ipoteză definită, deocamdată, metaforic, pentru că spiritul său și metodele sale de lucru nu se vor lăsa niciodată în seama improvizației, inspirației, impresionismului, spontaneității capricioase. Va respinge, totdeauna, aceste facilități, după cum va refuza, tot timpul, în lunga și

fructuoasă sa carieră de istoric al religiilor, ceea ce el numește „științele reduționiste”. Printre ele se află freudismul și structuralismul, două științe de succes în perioada în care Eliade își scrie opera. „Știința” pe care o imaginează el încercă să stea departe și de una, și de alta, adică și de *gândirea geometrică*, și de *gândirea intuitivă* (mai precis: de gândirea numai intuitivă, exclusiv intuitivă). Eliade este – nu încapă discuție – un spirit ordonator. Nu-i plac dogmele, dar nici nu le ocolește: le studiază, le pune în relație, le descoperă rădăcinile istorice și, odată cu ele, rădăcinile, antecedentele existențiale. Pe scurt: încă de la început, când caută fundamentele unei spiritualități noi, Eliade se profilează ca un existențialist care nu are superstiția stilului și nici superstiția perfecțiunii.

b) Un „moment nespirtual” în relațiile lui Eliade cu generația sa. Disputa cu un provincial impertinent și paradoxal (Cioran)

Pare a polemiza aici cu Cioran, admiratorul său provincial (*Despre scris și scriitori, Justificarea bucuriei, De ce faci filosofie, Moment spiritual, fragmente despre moarte, fragmente despre paradox, despre omul modern* etc.), pare, totodată, a dialoga cu Nae Ionescu, întâlnindu-se și despărțindu-se de el. Este un moment bun, la începutul anilor '30, pentru acest tânăr român erudit, curios, abia întors din aventura lui indienescă, decis să schimbe modelele romanului românesc și, în același timp, să tulbure modelele intelighenției românești obediente față de gândirea occidentală. Ideile lui Nae Ionescu despre metafizica Răsăritului încep să dea roade. Mai întâi, în scrierile lui Eliade, apoi în opera lui Noica. Acesta din urmă va face din relația cu lumea occidentală o temă prioritară în încercarea lui de a defini filosofia ființei românești și maladiile spiritului românesc.

Eliade, zic, polemizează discret (fără să-i dea numele) cu Cioran în ceea ce privește stilul gândirii paradoxale. Respinge, am precizat, superstiția stilului (Cioran va redefini această subtilă

maladie numind-o, s-a văzut, „superstiția conciziei”), nu este obsedat de ideea perfecțiunii, ceea ce-l interesează este *ființa lui*, adică experiențele individului („pe mine mă interesează omul din tine, cel de-acum, și pe acesta numai scrisul tău mi-l poate releva”). Admiră, de aceea, jurnalele intime, nu operele perfecte, acestea reprezintă fantasmale „nemuritorilor de provincie”. Jurnalul poate spune ceva esențial despre om. O idee pe care Eliade a reușit s-o impună în cultura română, înfrângând rezistența criticii literare, în speță rezistența lui G. Călinescu. A reușit ceva mai mult: să stimuleze acest gen literar ținut, până atunci, la ușa mării literaturi. *Șantier* (titlu nefericit) a reprezentat un act de curaj și un act

estetic cu urmări (bune). Mai toți „generaționiști” au lăsat jurnale existențiale sau, ca Noica și Cioran, jurnale de idei și, când le citim azi, observăm ce gândesc acești tineri existențialiști care (unii fără să-și dea seama) cultivă superstiția tragicului, dar și a trăirii frenetice, a libertății creatoare. O spune limpede Eliade, într-un fragment *despre moarte și istorie literară*:

„De aceea cred eu că «jurnalul», însemnările intime, notele fără importanță – conțin atâta tărie și atâta sete de veșnicie, pentru că sunt scrise subit ca și o moarte, sau agonizează ca și o moarte, sau sunt dătătoare de seamă ca despre o moarte. Nu au nimic din viul acestei lumi în ele – și nu sunt «făcute». Sunt așa cum le vede autorul în clipa când le scrie: prea incendiate, prea chinuitoare, prea nude ca să poată exista mult timp în această lume vie a transitorietății și a instantaneului. Și atunci, ca printr-o taină trec în cealaltă viață, a lucrurilor moarte, mari sau mici, dar moarte”.

Vine vorba, în aceste comentarii tinerești, despre agonie, tragic, moarte și despre relația cu Occidentul, eterna noastră obsesie, vechea temă de meditație a gânditorului român aflat, de când se știe, „sub vremi” și, prin aceasta, complexat. Eliade ia distanță. O primă distanță. Face apologia decorului și a ceremonialului în culturile orientale și, dacă abordează acest subiect prea puțin filosofic, își amintește de „formalismul atroce” al englezilor care beau ceai până și noaptea, cinează în smoking – chiar dacă trăiesc cine știe unde –, contestând pe băștinași... Neînțelegerea Orient-Occident începe de aici, e de părere antropologul Eliade, și anume din „incapacitatea occidentalilor de a aprecia elementul ceremonial și decorativ din viața orientală”. Aici este vorba nu despre Orientul european, ci de Orient, în genere. În alte studii, Eliade se va referi, în sensul lui Nae Ionescu, la mentalitățile Europei răsăritene, insistând (nu-i singurul în cultura noastră) asupra rolului de *punte* pe care îl are cultura noastră între Occident și Orient. Un subiect inepuizabil.

Mai aproape de problematica existențialismului sunt speculațiile lui Eliade în jurul noțiunii de agonie și sensul tragic al existenței. Sunt temele lui Pârvan, reluate de Cioran și, în parte, de

Mircea Vulcănescu. Autorul *Fragmentariumului* crede că românii n-au experimentat agonia și, deci, nu pot nici acum s-o cultive, în schimb au experimentat (au trăit) din plin *ratarea*:

„N-au protestat niciodată, n-au blestemat și n-au reacționat nici contra umilințelor pământesti, nici contra mâniei dumnezeiești. Agonia este o stare cu totul străină sufletului românesc. Noi nu am experimentat decât ratarea: singura mare suferință a intelectualilor noștri a fost, până mai anii trecuți, aceea «de a nu fi înțeleși». Observați cât de mare este deosebirea; pe de-o parte sentimentul, minor, fără îndoială, al singurătății și inutilității insului în mediu; pe de altă parte, sentimentul zădărniciiei vieții înseși față de realitatea morții, față de singurătatea cosmică, decisivă. Ori de unde ar fi venit stimularea unei astfel de viziuni agonice a existenței – de la Unamuno (rău înțeles, desigur) sau de la Heidegger, de la Șestov sau de la Klages – ea nu infirmă autenticitatea experienței care se află înapoia gândirii și scrisului. A fi influențat de cutare sau cutare autor nu dovedește altceva decât o asemănare de problematică, o intuiție comună a existenței. Fiecare își caută ajutoarele de care are nevoie”.

Aluziile trimit, aici, la Cioran, apoi trimiterile devin precise și judecățile de valoare sunt categorice. Este inesențial să te fixezi în deznădejde și să cultivi agonia: „Deznădejdea și agonia pot fi trepte, nu centre [...]. Ceea ce îmi displace mai mult în disperare este egoismul ei, este lipsa ei de caritate. [...] Cred că bucuria este însăși structura noii omenii pe care o așteptăm, cred că cel mai mare păcat contra umanității este tristețea disperată ridicată ca valoarea supremă a spiritualității”. Nu mai este niciun dubiu: Eliade pune în discuție toată problematica

lui Cioran, contestă – echivoc – deznădejdea lui, considerând că deznădejdea nu este tema esențială a existenței. Îl contestă pe tânărul admirator din Sibiu (este mai mic decât el cu patru ani!) și în ceea ce privește filosofia. Cioran o negase radical și, sceptic cum îl știm, se întreabă, în eseurile de la începutul anilor '30, la ce sunt folositori filosofii. Eliade îi răspunde, destul de iritat, zicând că rolul fundamental al filosofiei este acela de „a cosmiza înțelegerea noastră”. O idee pe care o avansase în scrisorile adresate, din India, filosofului italian Vittorio Macchioro (1931), acolo unde arată opțiunea lui pentru un „creștinism cosmic” și, în ceea ce privește literatura, pentru „realismul metafizic”, bazat – acesta din urmă – pe „trăirea cunoașterii”. *Trăirea cunoașterii!* O formulă care traduce teoria lui Nae Ionescu despre cele două metafizici europene. Îi scrie fără complexe, în ton iritat, povățuitorului său de la Sibiu (Cioran):

„Nu știu cum îți pui d-ta problema, dar pentru mine întreaga dramă a filosofiei se rezumă în acest conflict: pe de-o parte setea, setea aceea aproape organică a gândirii de a da seama de tot, de a înlănțui totul printr-un singur principiu consistent, a cosmiza înțelegerea noastră (adică de a găsi axa în jurul căreia toate se vor armoniza în sufletul nostru, după cum totul se armonizează în Cosmos în jurul unei axe ideale) – iar pe de altă parte, sentimentul morții, intuiția aceea terifiantă că alergăm spre moarte, că suntem deja morți în fiecare clipă, că

moartea e o «experiență nediferențiată» în tot timpul vieții, dar că se poate transforma oricând în experiență finală, absolută. Oricum ai privi filosofia, ea se reduce la una din aceste atitudini (general omeneste, de altfel), sau la amândouă deodată, în continuă și ursită agonie”.

*Eliade admiră jurnalele
intime, nu operele perfecte,
acestea reprezintă fantasmemele
„nemuritorilor de provincie”.
Jurnalul poate spune ceva esențial
despre om. O idee pe care Eliade
a reușit s-o impună în cultura
română, înfrângând rezistența
criticii literare, în speță rezistența
lui G. Călinescu. A reușit ceva
mai mult: să stimuleze acest gen
literar ținut, până atunci, la ușa
marii literaturi*

„Ursită agonie”? Formulă norocoasă! Ar fi putut să-i placă și lui Cioran, care vânează (și găsește) asemenea ambiguități frumoase. Pe rebelul de la Sibiu îl sancționează și în altă privință: de unde a scos el ideea dinamismului, a activismului gândirii europene? „Mi se pare – îi răspunde Eliade – dimpotrivă, că gândirea filosofică europeană [...] e o gândire statică, aș spune chiar contemplativă [...] De ce nu vede nimeni singurele metafizici? [...] Pentru simplul motiv că nimeni nu le cunoaște și repetă toți două-trei adjective culese la întâmplare în niște cărți funeste ale științei europene...”

Dialogul în interiorul generației existențialiste capătă, uneori, accente polemice. Eliade se desparte de filosofia disperării, de negaționismul colegilor, de morala îndoielii, adică de miturile lui Cioran, și este pe punctul de a încheia conturile cu generația superbă ce vrea să schimbe fața României. O pagină vehementă, neobișnuită pentru stilul calm, cumpănit, constructiv al lui Eliade, care, nu încapă îndoială, are vocație de arhitect în lumea ideilor, nu de demolator. Insurgentul din provincie reușise să-l scoată din fire. Se simte sufocat, plin de dezgust „până la vomitare” și nu ezită să-și numească adversarul „cabotin mediocru” sau, mă rog, un ins necunoscut și obraznic, care pozează în stil cabotin. Elevii lui Nae Ionescu renunță la politețea intelectuală, la mila și toleranța creștină, în fine, la civilizația pudorii (ce ni se atribuie nouă, românilor), când este vorba despre un „moment nespirtual”, adică atunci când orgoliul spiritului se simte vexat:

„Într-un astfel de «moment» mă aflu eu acum, când îți scriu. Și îți repet că ceea ce mă sufocă în jurul meu – la d-ta, la prietenii mei, la mine și ceilalți – este lașitatea noastră de a ne *schimba*, chiar cu riscul de a ne compromite, chiar cu primejdia flagelărilor. Domnule, îți mărturisesc că am obosit să văd pe toată lumea făcând același și același lucru. D-ta faci «spiritualitate», cutare face «autenticitate»; unul mistică și altul scepticism, unul exasperează lumea cu India și altul cu America, cinci urlă despre agonie și alți cinci despre ortodoxie, unul mai breaz scrie apologia barbariei și altul mai

filosof sare în puț după el – ca să-și dea iluzia că experimentează neantul. Repetăm, domnule, și ne repetăm până la dezgust, până la vomitare. Și toți voim să ne întrecem pe noi, să ne creăm, să ne «realizăm» – și scriem, și vorbim, și dăm din mâini, și facem confidențe, și ne lăudăm, și ne batem joc, zi după zi, an după an. Numim această «creștere», «spiritualitate», «autenticitate» sau ne răsfațăm ca niște cocote și ne prefacem că nu vrem să dăm etichete experiențelor noastre, că noi suntem liberi și pliabili, că suntem «viață» și așa mai departe. Suntem toți, în fond, niște caraghioși – și aș vrea să-ți mărturisesc, în acest ceas de furie contra d-tale și contra mea însumi, că mi-e silă și mi-e milă de toată fanfaronada noastră. Aș prefera să fiu orice, în acest miez de noapte când îți scriu, în afară de ceea ce pretind că sunt: un scriitor și un gânditor. Dă-mi voie să-ți spun că unul care își iubește atât de sincer meseria și gândul – are dreptul, are datoria să și-o urască de moarte câteodată. Te urăsc și te disprețuiesc și pe d-ta cu aceeași sinceritate. Ai venit din anonimatul d-tale de șase ani (simplă poză de cabotin mediocru, de altfel) cu o scrisoare lungă și plicticoasă, ca să-mi pui în fața ochilor propria mea icoană, propria mea precaritate și lene și spaimă. Ei bine, domnule, ai nimerit-o prost de astă dată. Ai nimerit într-un ceas când sunt dispus să fac socotelile cu oricine, căci am avut grijă să mi le fac, sângeros, cu mine însumi. Nu-mi ascund și nu-ți ascund nici d-tale că sunt un om dăruit de Dumnezeu (sau spune-i Natură, căci te pretinzi filosof) cu toate păcatele. Dar, până acum, de păcatul acesta m-a ferit Dumnezeu (sau Energia Universală sau Viața, cum spui d-ta). Deci, domnule, află că m-au obosit până la limită toate laitmotivele spiritualității d-tale și ale prietenilor mei. Aș fi fericit să aflu că Petru Manoliu s-a angajat muncitor într-o uzină, că Emil Cioran a renunțat să mai umple lumea cu *retorica lui abilă și facil profundă asupra neantului și a agoniei* [s.n., E.S.], că Petru Comarnescu nu mai militează pentru eternele lui drepturi ale omului, că Mircea Vulcănescu citește romane detectiv, iar Mihail Sebastian se hotărăște să uite «bunul gust» și «spiritul

critic». *Altceva*, nu știu cum să-ți spun cât de însetat sunt după *altceva*, complet străin de cele ce am făcut sau facem acum, ceva mediocru, brutal, întunecat, neinteresant – dar prin care să putem trăi altfel și altundeva. Îți mărturisesc că am început să stimez din nou știința, în fața avalanșei de spiritualitate, autenticitate și viață interioară care s-a abătut asupra țării noastre. Știința aceea neinteresantă și nespirtuală, formată din obiecte și din operații care nu-ți cer nici «inteligență», nici «viață interioară» – ci numai puțină luciditate, multă metodă, și enorm de multă muncă, asceză, submitere».

„Momentul nespirtual” prin care trece Eliade pare a provoca, în generația existențialistă, oricum între autorul *Oceanografiei* și Cioran – „profesorul de îndoileli” –, un divorț total și etern în ordine intelectuală și morală. Acesta din urmă cultivă un scepticism pasionat, vede peste tot apocalipsul, detestă ortodoxia și, în genere, vrea schimbări capitale în structurile morale și sociale ale României, cere – imperios – eliminarea valorilor tradiționale, pentru că ne țin în loc. În fine, Cioran nu mai crede în filosofie și, la drept vorbind, nu crede în nimic în afara suspiciunilor, îndoielilor, angoaselor sale, celălalt (Eliade) detestă apologia barbariei, detestă retorica neantului și a agoniei, consideră că esențiale în procesul de spiritualizare a României sunt tradițiile spirituale și că renașterea culturii se va produce prin regăsirea și cultivarea miturilor ei. De aceea, nu ezită să-l numească – mai pe ocolite, mai direct – pe preopinientul său agitat „cabotin mediocru” și, în ansamblu, să declare că îi este, realmente, „silă și milă de toată fanfaronada noastră”.

Adică de retorica generației care vrea să reformeze radical țara lui Caragiale. Se gândește, în continuare, la o schimbare („o adâncă schim-

Dialogul în interiorul generației existențialiste capătă, uneori, accente polemice. Eliade se desparte de filosofia disperării, de negaționismul colegilor, de morala îndoielii, adică de miturile lui Cioran, și este pe punctul de a încheia conturile cu generația superbă ce vrea să schimbe fața României

bare, o completă prefacere”), dar nu în sensul spiritualității pe care o proclamă colegii săi de generație: „Oare să nu mai fie nimic pe lume care să se odihnească și să poată rodi în afară de spiritualitatea de gesturi, măști, cuvinte, microbi și gesturi?” – scrie el în încheierea acestei replici dure... Se gândește chiar să „se îndemne” și să-l îndemne pe tânărul său comiliton către reîntoarcerea la știință, „din nou în știință”. Îndemn care, evident, pune în discuție orientarea generală a meditației existențiale, pentru că „știință” înseamnă un sistem coerent de gândire și o metodă determinantă de a ajunge la adevăr. Moment, așadar, nespirtual, moment de despărțire în generația existențialistă românească.

c) Modernitatea nu poate renunța la omul culturilor tradiționale. Eliade respinge „metodele reducăționiste”, dar vorbește cu prudență despre „sistem”. Este un spirit ordonator... Existențialismul mitic

Eliade n-a părăsit, însă, programul generației sale rebele, cere doar – cu o voce mai puternică decât de obicei și cu o iritare sporită – o bucurie a spiritului și o abandonare a bocetului colectiv. Solicită, de asemenea, încredere în filosofie (și are dreptate, altfel, într-adevăr, la ce-ar mai fi bună filosofia, dacă ea nu explică nimic și nu rezolvă niciuna dintre marile probleme ale omului?), mai puțină vorbărie (retorică) în discursul filosofic și mai multă umanitate. Oamenilor cu adevărat mari, scrie el într-un loc, „le este dor de puțină umanitate, de puțină mediocritate confortabilă”. Această criză de modestie este binevenită în discursul lui Eliade. Place pentru că, între atâtea neliniști cosmice și printre atâtea „probleme insolubile” ce terorizează pe tinerii

noștri existențialiști, apelul la puțină umanitate și chiar la puțină atitudine confortabilă în viață cade bine. Dovedește chiar că meditația existențială nu părăsește sfera omenescului (domeniul prioritar al filosofiei ființei).

Mai este ceva ce merită semnalat în gândirea tânărului Eliade (în 1932-1934 el avea 25-27 de ani): atitudinea față de modelele intelectuale. Cum era de așteptat, el sugerează mai întâi libertatea față de modele. Numele pe care le citează în sprijin sunt Kierkegaard, Dostoievski și Heidegger. Să strivim în noi, zice el, frica de a contrazice un mare model, să eliminăm teama paralizantă de a mai fi originali („putem fi pur și simplu noi înșine, nici originali, nici ne-originali, ci noi înșine: aceasta nu înseamnă că trebuie să neglijăm adevărul, ca să-l experimentăm pe seama noastră”), dar nu-i bine nici să fim originali ignorând pe Kant sau Husserl...

Eliade nu poate evita în această dezbatere (cu generația sa și cu el însuși) problemele omului modern și, în genere, tema modernității în cultură și în societate. Nu-i un spirit modern, în felul în care este acum (în faza *Schimbării la față a României*) Cioran, adică radical și cu soluții imposibile. Un modern antimodern, cum am dovedit

Teoretic, Eliade deschide în literatura română discuția despre noua spiritualitate. Este poarta prin care meditația existențială și existențialismul ca atare pătrund în cultura română, în primul rând în filosofie și, apoi, în literatură. Eliade adaugă la toate acestea interesul major pentru literatura subiectivă (jurnalul intim, memoriile). Rolul său în impunerea genurilor biograficului este esențial în literatura română...

în altă parte¹. Adică un modern care pune atâtea condiții progresului (mitul fundamental al modernității) încât discursul lui în favoarea modernității radicale se transformă într-o pledoarie fastuoasă, sclipitoare, verosimilă estetic împotriva modernității. Eliade este, se poate constata, un spirit mai calm, nu neagă progresul (deci modernitatea), dar nu crede că modernitatea poate supraviețui fără tradițiile ei spirituale. Este, prin acest mod de a gândi mecanisme istoriei și, implicit, ale devenirii spirituale, un antimodern, un spirit reacționar, conservator? Nici vorbă! Este doar un spirit de cumpănă, cum spune chiar el sau cum spune (în mod cert) Noica. În articolele din timpul agitației existențialiste (1927-1939), el abordează cu oarecare prudență acest subiect, ca și Mircea Vulcănescu și Noica, reabilitând omul culturilor tradiționale, acela eliminat de civilizațiile occidentale (*civilizații luciferice*).

Ce remarcă Eliade – nu fără temei – este că psihologia omului modern cunoaște o discrepanță flagrantă: omul este la curent cu toate cuceririle modernității (relativitatea, expresionismul, noua biologie) și, la nivel intelectual, poate vorbi frumos despre ele, dar, în viața interioară, reveriile, fantezmele sale, în fine, reacțiile lui afective au rămas cele tradiționale („tot atât de primare”). Este adevărat ce observă Eliade? Poate fi adevărat, în orice caz. Și, îmi vine să zic, nici nu poate fi altfel. Unde începe, în acest plan, modernitatea și unde sfârșește ceea ce Baudelaire considera a fi *partea de eternitate* din sensibilitatea omului modern? O idee revine în discursul lui Eliade privitor la modernitate în plan spiritual: nu se poate construi nimic durabil și esențial fără să ținem seama de experiența omului culturilor tradiționale. El n-a încetat să ne trimită *semne*, iar semnele fac parte din ecuația omului modern. Filosofia ființei nu poate face abstracție de ele dacă vrea să spună ceva esențial despre om.

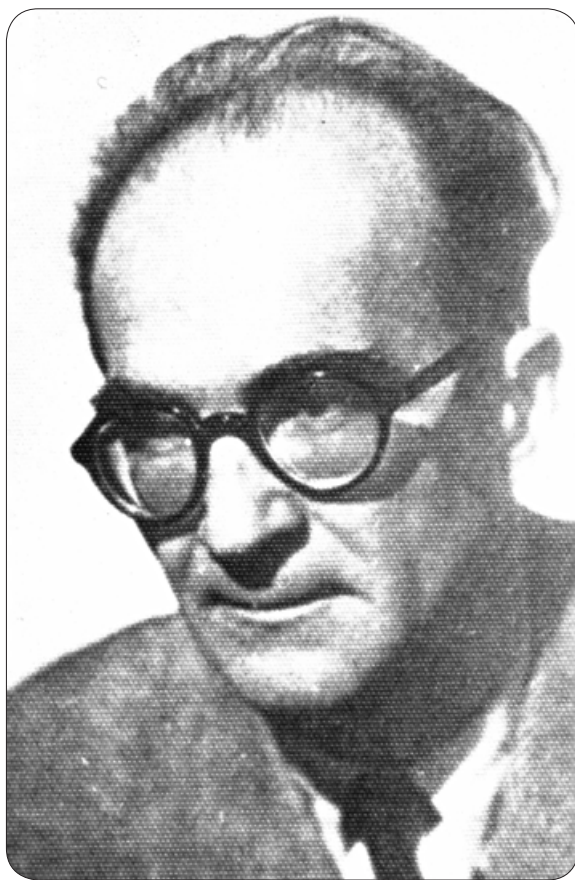
Putem trage o concluzie provizorie în cazul lui Eliade în legătură cu orientarea spirituală a generației sale și, în genere, cu mișcarea de idei a timpului. Afinitatea lui spirituală cu existen-

¹ În volumul *Cioran – O mitologie a nedesăvârșirilor*, București, Editura Tracus Arte, 2014.

țialismul este timpurie și se manifestă mai pregnant în proza sa. Sub influența lui Gide, apoi a lui Papini, Italo Svevo și a romanului anglo-saxon, scrie despre tinerii chinuți de „blestemele chestiuni insolubile”, pe care și le puseseră și eroii lui Dostoievski, tineri ce se plâng de mentalitățile părinților și au un puternic sentiment al tragicului. Ideile fac parte din existența lor, de aceea, mai toate personajele eliadești din această fază existențialistă practică intens, laolaltă cu narratorul, ceea ce s-ar putea numi eseu romanesc: își supun meditației stările de spirit, actele de existență, dramele sentimentale, eșecurile (mai ales eșecurile) ce se țin lanț. Eliade concentrează acțiunea și spațiul epic și, sub influența lui Joyce, începe în India un roman joycean pe care îl tipărește în 1934: *Lumina ce se stinge*. Aici, totul se petrece într-un timp epic restrâns.

Teoretic, Eliade deschide în literatura română discuția despre *noua spiritualitate*. Este poarta prin care meditația existențială și existențialismul ca atare pătrund în cultura română, în primul rând în filosofie și, apoi, în literatură. „Noua spiritualitate” înseamnă, mai spun o dată, primatul spiritualului în defavoarea politicului (o opțiune pe care, până prin 1933, o au toți tinerii), apoi atenția dată experienței individuale în procesul creației, dar și al meditației filosofice, refuzul pozitivismului și al „filosofiei de școală”. Eliade adaugă la toate acestea interesul major pentru *literatura subiectivă* (jurnalul intim, memoriile). Rolul său în impunerea genurilor biograficului este esențial în literatura română...

În alte chestiuni legate de existențialism, poziția lui este echivocă. Acceptă divorțul de „sistem” în filosofie, dar, ca și Noica, face mereu trimiteri la Hegel. Se plânge în articole că romanul românesc nu are eroi mistici, dar relațiile lui cu religia sunt mai degrabă acelea dintre un cercetător erudit și un subiect de meditație. Eugène Ionesco are dreptate să-i reproșeze, târziu, prin anii '70, că Eliade cunoaște toate religiile, dar nu are un sentiment religios profund. În fine, Eliade nu-i de acord cu Cioran în ceea ce privește cultul negativităților în filosofie și, în genere, Eliade respinge ideea că filosofia nu are niciun

rost. Existențialismul său recuperează, apoi, miturile și, în genere, își asumă spiritualitatea omului tradițional. Trecutul nu este, pentru el, un timp gol, trecutul este plin de semne (simboluri) și omul modern primește aceste semne și le duce mai departe. De aceea, Eliade refuză, categoric, ideea sartriană (și, în genere, ideea existențialismului francez) despre alienarea omului. Omul este pentru el o sumă de mituri care-l ajută să nu piardă, într-o lume desacralizată, dominată de obiecte, sentimentul sacralului.

Cum am putea numi acest tip de existențialism românesc preconizat de un spirit tânăr care descoperă spiritualitatea indică și preconizează că modernitatea nu are viață lungă dacă nu ține seamă de experiența omului primordial (omul culturilor tradiționale)? *Existențialismul mitic* sau, cum sugerează chiar Eliade, *existențialismul cosmic* – în sensul că nu pierde din vedere că omul este o ființă cosmicizată, trăiește în relație cu marele univers și, cum zicea Nae Ionescu, *pățimește* cu el, *vrea să-l înțeleagă*, nu numai *să-l cunoască*. ■

IOAN-AUREL POP

Președintele Academiei Române

Président de l'Académie Roumaine

e-mail: ioanleruapop@gmail.com

La Grande Guerre et le destin de la Roumanie en Europe

Abstract

The current article aims to present the circumstances of the Romanian nation state and the Romanian nation's formation, in the wider context of the multinational European Empires' dismantle and the emancipation of the nations within. The historical contextualization is meant to emphasize the legitimacy of the idea of nation as an emancipator project, one that is compatible with the international and European agenda of 1859-1918, a fact not contradicted by the geopolitical evolution to come.

Keywords: The First World War, history, nation state, geopolitical evolution

Textul de față își propune să prezinte condițiile constituirii statului național român și a națiunii române moderne, în contextul mai larg al destrămării imperiilor multinaționale europene și al emancipării naționalităților din interiorul acestora. Contextualizarea istorică este menită să sublinieze legitimitatea ideii de națiune ca proiect emancipator, compatibil cu agenda europeană și internațională a perioadei 1859-1918, nedezmințit, în plus, de evoluțiile geopolitice ulterioare.

Cuvinte-cheie: Primul Război Mondial, istorie, stat național, evoluție geopolitică

La Grande Guerre – même si elle a commencé dans le sud-est de l'Europe, dans les Balkans – a été minutieusement préparée dans l'Europe Occidentale et Centrale, ainsi que de l'autre côté de l'océan ou dans l'Empire Tsariste. Naturellement, à la suite de l'attentat

de Sarajevo, les petits pays et les petits peuples de la région balkanique ont été blâmés de nouveau et étaient appelés « le baril de poudre de l'Europe ». Dans l'été de l'année 1914, suite à une propagande très bien orchestrée, même l'opinion publique des grands pouvoirs était en faveur de la guerre, pour regagner

la « gloire » perdue, pour la « revanche » face aux défaites du passé, pour les « terres ancestrales » qui devaient être récupérées etc. Les gouvernements, plus réalistes que le peuple, n'avaient comme but que les intérêts de chaque pays et de chaque nation. La notion même de « nation » avait des sens divers dans l'ouest (où était confondue avec l'état et avait un sens primordialement politique) et dans l'est (où les nations étaient ethnolinguistiques et avaient la tendance à détruire les empires multinationaux au but de former des états nouveaux, convenables pour ces nations). Seulement les partis de gauche critiquaient la guerre, mais même certains d'entre eux (les partis sociaux-démocratiques de l'Occident) ont approuvé à la fin, directement ou tacitement, l'entrée de leurs pays dans la lutte.

En 1914, la Roumanie était un pays européen petit, avec une forme de gouvernement monarchique (était un royaume), ayant 137000 kilomètres carrés et environ 7.4 millions d'habitants. Plus de la moitié de tous les Roumains habitaient dans d'autres pays que la Roumanie, une partie plus petite dans l'Empire Russe (dans la moitié de la Moldavie située entre le Prut et le Dniestr, appelée aussi la Bessarabie, occupée par les Russes en 1812) et une partie plus grande dans l'Empire d'Autriche-Hongrie (dans la Transylvanie, le Banat, la Crișana, le Maramureș et la Bucovine) ; d'autres Roumains habitaient dans les Balkans, au sud du Danube, dans la Serbie, en Grèce, dans l'Albanie etc. Toutes ces provinces historiques mentionnées, de l'empire tsariste et d'Autriche-Hongrie, avaient une population majoritairement roumaine. Ces Roumains au dehors des frontières de la Roumanie ont dû participer à la Première Guerre Mondiale dès 1914, quand leurs pays sont entrés dans la lutte. Par conséquent, environ un million de ces Roumains ont lutté, directement ou indirectement, pendant les années 1914 et 1916, pour des causes qui ne les concernaient pas, mais plutôt les portaient des préjudices. La

Roumanie de ce temps-là, qui avait dès 1883 un traité secret avec les Pouvoirs Centraux (l'Allemagne et l'Autriche-Hongrie), s'est déclarée neutre dès l'été de l'année 1914, comme l'Italie (située dans les mêmes rapports que la Roumanie avec les Pouvoirs Centraux). Seulement deux ans après, suite à des tourments et des débats impétueux et difficiles, le pays est entré dans la guerre à côté de l'Entente (la France, l'Angleterre et la Russie). Ayant toujours devant leurs yeux l'intérêt national – comme tout autre pays – les Roumains étaient confrontés à un dilemme parce qu'ils savaient que n'importe pas la décision qu'ils auraient prise, ils en auraient tiré profit, mais ils auraient perdu aussi. Ainsi, si la Roumanie s'alliait avec l'Allemagne (et implicitement avec l'Autriche-Hongrie), en cas de victoire, elle aurait perdu la Transylvanie (avec les régions voisines mentionnées ci-dessus) et la Bucovine (qui ne pouvaient pas être revendiquées d'un allié) ; si elle avait fait une alliance avec l'Entente, en cas de victoire, la Roumanie aurait perdu la Bessarabie (qui aurait fait partie de la Russie). Après deux années de neutralité quand-même, la Roumanie ne pouvait plus rester indécise sans périliser son futur et même son existence.

Le 14 mai 1916, après une analyse longue et minutieuse, le roi Ferdinand Ier (de la dynastie allemande de Hohenzollern-Sigmaringen) a convoqué le Conseil de la Couronne pour annoncer sa décision de joindre la Roumanie à la Triple Entente et de déclarer la guerre contre l'Autriche-Hongrie. À ce moment-là, les deux groupes – évidemment inégaux – qui voulaient protéger les intérêts du pays se sont confrontés publiquement. Le grand homme politique, Petre Carp – révolté et furieux contre le roi quand ce dernier a présenté et motivé son option pour l'Entente – a proféré des mots durs et lui a rappelé qu'il faisait part d'une dynastie allemande, qui avait certains intérêts à protéger. Frappé, mais ferme et lucide, le roi a prononcé des mots mémorables, oubliés aujourd'hui par beaucoup de gens :

*Primul Război Mondial. Soldații din Regimentul 10 Putna dansează hora la gara din Palanca. 10 noiembrie 1919
Sursa: Biblioteca Națională a României*

« Monsieur Carp, vous avez fait une erreur quand vous avez parlé des intérêts de la dynastie. Je ne les connais pas, je connais seulement les intérêts du pays. Dans ma conscience, ces deux intérêts se confondent. Si j'ai décidé à faire ce pas grave, c'est pourquoi, après une longue et mûre analyse, je suis arrivé à la conviction, profonde et inébranlable, qu'il correspond aux vraies aspirations du peuple... La dynastie suivra le destin du pays, gagnant ou perdant ensemble. Parce que, avant tout, vous devez savoir, Monsieur Carp, que ma dynastie est roumaine. Vous avez commis une erreur en l'appelant étrangère, allemande. Rien plus faux! Elle est roumaine! Les Roumains n'ont pas apporté mon oncle, le roi Charles Ier, pour qu'il fonde une dynastie allemande aux embouchures du Danube, mais pour qu'il fonde une dynastie nationale et je revendique pour Ma Maison l'honneur d'avoir entièrement accompli la mission que ce peuple lui a accordée. »

Ceux-ci ont été vraiment les mots (transposés ensuite en actions) d'un grand homme d'état roumain.

Par conséquent, dans la nuit du 14-15/27-28 août 1916, la Roumanie a déclaré la guerre contre l'Autriche-Hongrie, conformément aux accords secrets signés avec l'Entente¹, et l'armée roumaine a traversé les Carpates. À ce moment-là ont commencé aussi les drames de beaucoup de militaires roumains de Transylvanie, de Crișana, de Maramureș etc., obligés à lutter contre les Roumains du Royaume, des drames sublimées littérairement par Liviu Rebreanu dans le roman « Pădurea spânzuraților » (« La Forêt des pendus ») et par d'autres à travers d'autres moyennes. En 1916-1917, après l'occupation de la Valachie et du Bucarest, après la résistance courageuse de Mărăști, de Mărășești et d'Oituz, nous ont été sur le point d'être effacés complètement de la carte, étant attrapés entre la

¹ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României: 1916-1919*, ediția a III-a, vol. I-II, București, 1989.

menace des Pouvoirs Centraux et de celle de l'est (bolchevique dès un certain moment). L'année 1918, avec peu d'ombres et plus de lumières, a apporté l'accomplissement de l'état national roumain. On doit mentionner que pendant ces années – 1918 et les précédentes – a été préparé le terrain pour la dissolution des empires multinationaux et pour l'émancipation des peuples frustrés après des siècles d'oppression. Ainsi, de l'ancien empire russe, de celui allemand et de celui d'Autriche-Hongrie sont nés ou renés dans de nouvelles formes la Pologne, la Tchécoslovaquie, le Royaume des Serbes, des Croates et des Slovènes (appelé jusqu'en 1929 la Yougoslavie), la Roumanie, l'Autriche, la Hongrie, l'Allemagne, les pays baltiques. Dans le cas de la Roumanie, la situation était similaire, mais différente au même temps par rapport aux exemples mentionnés. Pendant que la future Yougoslavie et la Tchécoslovaquie étaient des états multinationaux, l'Autriche et l'Allemagne des états nationaux fédéraux, la Roumanie, la Pologne, la Lituanie, la Lettonie, l'Estonie etc. étaient des états de type national unitaire, avec des majorités absolues détenues par les peuples qui leur ont donné le nom.

Tous ces changements fondamentaux, que la carte de l'Europe n'a pas connus il y a longtemps, ont été faits selon des règles précises, agréées par la communauté internationale, puis approuvés (avec de certains ajustements là où les pouvoirs gagnants les ont décidés) par la Conférence de Paix de Paris, des années 1919-1920. Les modifications territoriales et politiques d'ampleur, qui se sont passées pendant les années de la guerre et surtout dans 1918-1920, avaient deux éléments, l'un interne et l'autre international. L'élément interne dépendait de la volonté des majorités ethniques (antérieurement considérées des minorités) de certaines régions de vivre dans leurs propres états ou dans des états habités par les mêmes ethnies, c'est-à-dire de créer les conditions pour que la grande majorité des Polonais vivent en Pologne, pour que la grande majorité des Tchèques vivent en Tchéquie, les Slovaques en Slovaquie,

les Hongrois en Hongrie, les Roumains en Roumanie etc. Certainement, c'étaient aussi des voix qui disaient que tous les Polonais devraient vivre en Pologne, tous les Tchèques en Tchéquie etc. ce qu'il était impossible ; ainsi que d'autres qui espéraient de garder, dans des formes adaptées, les anciens empires, renommés et toilettés, ce qu'il était impossible aussi. C'est vrai que cette volonté d'unité nationale protégée par des états nationaux représentait la dernière étape de l'évolution des mouvements d'émancipation, parce que, antérieurement, pendant environ deux siècles, les nationalités ont seulement voulu l'égalité avec les nations dominantes, sans nécessairement demander expressis verbis la rupture de ces empires et la formation des états nationaux unitaires. Les Roumains inclus dans l'Empire d'Autriche (et dès 1867, dans une forme sui generis de celui-ci, appelée l'Autriche-Hongrie), ainsi que ceux inclus dans l'Empire Tsariste se sont encadrés, avec les Polonais, les Tchèques, les Slovaques, les Croates, les Serbes, les Baltiques, les Ukrainiens etc. dans cette évolution, sans de grandes différences ou particularités. En 1918, les choses se sont précipitées dans toute la région, surtout après le moment où la Russie a produit le plus grand changement de régime politique de son histoire, quittant et concluant un traité de paix séparé. Dans ces nouvelles conditions, les Roumains se sont réorganisés et ont choisi leurs propres organes représentatifs – politiques et militaires (d'ordre public) – et, lorsque c'était possible, ils ont pris le contrôle du territoire. Certains de ces organismes représentatifs centraux, dont la légalité était reconnue par la communauté internationale, ont décidé le destin de la Bessarabie, de la Bucovine et de la Transylvanie (au sens large, c'est-à-dire l'ancien voïvodat, qui contenait le Banat, la Crișana, le Sătmar, le Maramureș). Ces forums étaient le « Conseil du pays » (« Sfatul Țării », réuni à Chișinău le 27 mars / 9 avril 1918), le « lée Nationale », par ses 1 228 délégués ayant le droit de vote (à Alba Iulia, le 18 novembre / 1 décembre 1918).

Tous ces actes de volonté de la nation roumaine ont été ensuite approuvés par le forum reconnu au niveau mondial à faire cette chose, c'est-à-dire par la Conférence de Paix de Paris, des années 1919-1920. L'autre conférence de paix, après la Seconde Guerre Mondiale, des années 1946-1947, a reconfirmé la décision prise par les Roumains en 1918 et ratifiée en 1919-1920, à l'exception des appropriations territoriales faites par le régime communiste staliniste pendant et à la fin de la guerre (le nord de la Bucovine, le territoire d'Herta et la Bessarabie).

Pendant la période 1848-1918, les plus légitimes et progressistes mouvements européens étaient ceux d'émancipation nationale, d'obtention des libertés démocratiques, de subversion des empires oppressifs, de formation selon des critères ethno-nationaux. C'est ainsi que l'on procédé presque toutes les nations de ce temps-là, en prenant l'exemple des occidentaux, qui avaient fait cette chose auparavant. C'était la tendance la plus avancée de ce moment-là. Personne ne parlait de l'union européenne, de la globalisation, de l'autonomie territoriale des minorités ou de l'élimination des discriminations à raison des critères religieux.

La plupart des Roumains ont été formés à lutter pour la création de leur état national, ainsi comme ont procédé les Italiens, les Allemands, les Polonais, les Serbes, les Tchèques, les Slovaques, les Lettones, les Estoniens, les Lituanais etc. Ils ne l'ont fait ni mieux ni pire que les autres². Dans leur lutte, ils n'ont été ni plus conscients ni plus enthousiastes, mais ni plus apathiques ni plus réticents que les autres, que leurs voisins. Toutes les données dont nous disposons montrent que la plupart des Roumains ont voulu l'union de la Transylvanie et des autres provinces avec la Roumanie et qu'ils ont exprimé fermement cette volonté, au niveau des exigences démocratiques de ce temps-là. En plus, la communauté internationale

a apprécié l'acte de volonté nationale des Roumains, formulé en 1918, et a reconnu les réalités décidées par les Roumains. Quand il a été possible, surtout dans la Bucovine, aussi que dans la Bessarabie et la Transylvanie, les minorités ont été demandées et certains de ses membres ont même soutenue leur appartenance à la Roumanie. Ainsi, l'union, préparée par la partie la plus avancée de l'intellectualité et de la classe politique de ce temps-là, a respecté les exigences de la démocratie de la période.

✱

En conclusion, la Roumanie moderne a été formée entre les années 1859 et 1918, simultanément avec l'Allemagne et l'Italie, et est restée inchangée (avec de petites variations, comme l'on a vu) jusqu'au aujourd'hui. Dès la Seconde Guerre Mondiale, la Roumanie a presque la surface du Royaume-Uni de Grande Bretagne et d'Irlande du Nord, mais une population trois fois moins nombreuse. Sa population d'environ 20 millions d'habitants stables est formée de presque 90% d'habitants d'ethnie roumaine, 6.5% de hongrois, environ 3.3% de romanichels, le reste étant formé de groupes petits de Slaves, d'Allemands, de Turcs-Tartares, d'Arméniens, de Grecs, d'Hébreux etc. En ce qui concerne les religions et les confessions, environ 86% des habitants sont des Orthodoxes, le reste étant des Catholiques, des Gréco-Catholiques, des Protestants, des Néo-Protestants, des Musulmans, des adeptes du judaïsme etc. La Roumanie fait partie de l'OTAN et de l'UE, même si la stabilité et le futur de ce groupe d'états sont sérieusement mis à l'épreuve par ces dernières années. Dans l'Europe des vingt-sept (27) d'aujourd'hui, notre pays occupe, du point de vue de la surface et de la population, la sixième place, après l'Allemagne, la France, l'Italie, l'Espagne et la Pologne. ■

² Les Roumains – quelques points de pourcentage – qui n'ont pas voulu l'union de leurs provinces avec la Roumanie étaient, d'habitude, au service de leurs états d'adoption, des hauts fonctionnaires, des officiers, des conseillers officiels, des employés dans l'administration etc.

STEFANIA MIHALACHE

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”

“G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory

e-mail: stefi_miha@yahoo.com

Literatura română în manualele școlare de azi

Abstract

Întrebări despre cât și cum se studiază literatura română în școlile noastre au mai circulat. S-au formulat nemulțumiri, s-au făcut mici schimbări în programe, unele au fost înțelese, altele nu. Critici despre cum este structurată proba de limba și literatura română la examenul de bacalaureat curg anual în preajma acestui examen. Pare, de altfel, că întreaga programă este reformulată pentru a pregăti și facilita elevului conținuturile astfel încât acesta să facă față unicului scop asupra căruia se concentrează elevi și profesori deopotrivă: trecerea examenului de final de liceu. Orele puține, cerințele din ce în ce mai standardizate și precise par să înghesuie literatura noastră între niște limite care nu îi fac dreptate. Despre aceste limite i-am întrebat pe cei care lucrează zilnic cu literatura română: profesorii. În spatele întrebărilor pe care le-am adresat profesorilor de la nivel gimnazial și liceal, din diferite orașe ale țării, aflați în stadii diferite ale carierei lor, a fost dorința de a afla cum negociază cu limitele programelor, cu formulările uneori restrictive sau insuficiente, cu vizarea unor achiziții pur funcționale ale domeniului, profesioniștii al căror ultim scop este mult mai înalt: să transmită elevilor dragostea pentru literatură și, nu în ultimul rând, dragostea pentru literatura română.

Cuvinte-cheie: literatură română, manuale școlare, canon curricular, profesori, învățământ, dezbatere

Questions about how much and in what way was Romanian literature being studied in our school were raised before. Dissatisfaction was voiced, changes were made in the curricula, some of them were approved of, other not so much. Every year, criticism regarding the Romanian Baccalaureate literature exam floods the public space. It seems, actually, that the curricula is all together structured so that it would solely prepare the pupils for this exam and nothing more. The limited amount of lessons dedicated to Romanian literature, the ever more restricted and standardized learning tasks seem to tailor-cut our literature to fit limits that don't do justice to it. We asked about these limits the ones that are working with Romanian literature on a daily basis: the teachers. Behind the questions we asked teachers of gymnasium and highschool, teachers working cross country, at various stages of their carriers, there was our intention to find

out how they negotiate the curricular limitations, the insufficient or restrictive task formulations, the curricular goal of making the pupils acquire, out of the vast literary field, functional structures only. We wanted to see how these restrictions are dealt with by professionals whose ultimate goal is a higher one: to teach their pupils the love of literature, and, last but not least, the love of Romanian literature.

Keywords: Romanian literature, text books, curricular canon, teachers, Education, debate

ÎNTREBĂRILE ANCHETEI:

1. *Ce părere aveți despre faptul că principiul de studiu cronologic al literaturii române este rezervat, în ciclul liceal, doar claselor a XI-a și a XII-a? Credeți că este suficient timpul alocat? Credeți că, în acest context, este sacrificată literatura română veche?*
2. *Ce credeți despre renunțarea la studiul monografic al autorilor în favoarea structurării programei pe genuri și specii literare?*
3. *Care credeți că este impactul reducerii criticii literare din manualele școlare? Dar al studiului în bibliotecă pentru conceperea de fișe de lectură?*
4. *Mai vizează programa școlară studiul literaturii române conform criteriului de valoare estetică?*
5. *Observați o scădere a interesului față de autorii canonici în conceperea programelor școlare?*
6. *Credeți că programele școlare actuale care vizează studiul literaturii române au în vedere formarea unui sentiment național? Mai este el necesar astăzi?*

RUXANDRA ACHIM

Profesoară de limba și literatura română la Colegiul Național „I.L. Caragiale” din București

Într-o concurență neloială cu ritmul vieții tehnologice

1. În condițiile educației actuale, studiul cronologic al literaturii române a fost abandonat datorită structurii celor două cicluri liceale: ciclul inferior, obligatoriu, și ciclul superior. Din acest motiv, programa urmărea parcurgerea anumitor texte literare semnificative pentru genurile și speciile literare ilustrate; astfel, absolventul ciclului liceal inferior avea posibilitatea de a

cunoaște o suită de texte valoroase din literatura noastră.

Din perspectivă științifică, studiul cronologic oferă avantaje pentru înțelegerea evoluției fenomenului literar românesc, de-a lungul celor 500 de ani pe care îi avem de parcurs. Conținutul actual al programei din ciclul superior, vizând principiul cronologic, nu reușește să acorde timp suficient, fără îndoială, pentru lămurirea aspectelor definitorii ale literaturii, fiindcă cei doi ani de studiu nu pot sintetiza coerența și varietatea acestui fenomen cultural. De aceea, este cât se poate de evident că literatura veche plătește prețul intervalului scurt acordat prin programă, dar nu știu în ce măsură tema prezintă interes pentru publicul

școlar actual. Din păcate, elevilor le lipsește receptivitatea pentru o astfel de temă, întrucât se lovesc de pragul lingvistic care nu le permite să mai guste farmecul limbii vechi, ceea ce generează implicații ulterioare semnificative: scade și plăcerea de a-l savura pe Creangă, dispare și emoția filosofică transmisă de lirica eminesciană.

2. Structurarea programei pe genuri și specii ilustrează o adaptare a școlii actuale la existența celor două cicluri liceale. Studiul monografic permitea o mai bună înțelegere a fenomenului literar și prezenta avantajul de a analiza texte variate aparținând aceluiași autor. Din perspectiva evaluării finale prin examenul de bacalaureat, subiectele demonstrează că elevii trebuie să facă dovada înțelegerii unui text nonliterar, ponderea acestui subiect fiind de 50% din nota finală. Schimbarea subiectelor s-a datorat și faptului că multe astfel de texte literare erau considerate greu de înțeles de către elevi, iar procesul de evaluare includea o mare subiectivitate a examinatorului.

Studiul monografic al autorilor oferea și marele avantaj de a spori receptivitatea elevilor față de textul literar și de a oferi instrumentele necesare pentru dezvoltarea competențelor de lectură și de operare cu textul. În formula actuală, modelul comunicativ abordat se orientează mai degrabă către textul nonliterar, ceea ce diminuează substanțial sensibilitatea elevilor față de fenomenul cultural.

Din nefericire, abandonarea modelului monografic de studiu își demonstrează efectele prin diminuarea semnificativă a receptării nuanțate a textelor literare, întrucât elevul trebuie să interpreteze creația fără să o poată integra în ansamblul tematic al unei opere sau să evidențieze particularități ale unui curent literar, deși posedă o definiție sumară a acestuia.

3. În manualele școlare, critica literară servea unei mai bune înțelegeri a textului, dar interesul elevilor față de aceste fragmente critice a scăzut semnificativ, în primul rând din cauza limbajului de specialitate, uneori dificil de înțeles. Pe de altă parte, renunțându-se la critica ajutoare,

elevii nu mai au posibilitatea de a se familiariza cu terminologia specifică analizei literare.

Studiul individual, în spațiul bibliotecii, a devenit domeniul pasionaților, în contextul în care Internetul se transformă în sursa unică de informare. Fișele de lectură, de multe ori standardizate, nu mai suscită interesul elevilor, preocupați, în general, de rezultate foarte rapide, sintetice, gata fabricate.

Reducerea timpului acordat studiului individual și-a arătat deja efectele în simplificarea examenului de bacalaureat, care, la unele discipline, apelează actualmente la itemi obiectivi cu alegere multiplă. Este foarte limpede că, astăzi, sunt căutate soluții rapide, facile, în contextul unei orientări a evaluărilor/a admiterilor, chiar universitare, către modelul itemilor amintiți, ceea ce pare convenabil atât pentru candidat, cât și pentru evaluarea lucrărilor.

4. Programa actuală precizează că textele literare studiate trebuie să fie reprezentative pentru categoriile pe care le ilustrează, motiv pentru care esteticul rămâne esențial în selecția textelor propuse de manualele școlare. În plus, profesorul are posibilitatea de a alege alte astfel de texte, înlocuind ceea ce se găsește în manuale.

Experiența la catedră mi-a demonstrat însă că gustul pentru frumos se modelează greu în peisajul contemporan, când școala se află într-o concurență neloială cu ritmul vieții tehnologice actuale. Cultivarea disponibilității de a recepta frumosul devine din ce în ce mai dificilă, pentru că societatea optează către vulgaritate și către forme artistice adaptate mai bine decât literatura vremurilor noastre; un exemplu frecvent este chiar tentația elevului de a substitui lectura textului cu transpunerea sa cinematografică, ceea ce limitează înțelegerea textului la acțiune, alegând astfel faptele, nu expresivitatea. Așadar, chiar dacă programa a fost gândită prin prisma criteriului estetic, publicul școlar actual ignoră calitățile artistice ale textelor, justificând dezinteresul față de teme lipsite de actualitate, precum destinul țăranului, efectele războiului asupra conștiinței umane sau condiția artistului.

5. În actualele manuale școlare, programa include autori canonici, a căror reprezentare rămâne semnificativă; la clasa a IX-a, manualele respectă criteriul tematic de structurare a programei, selectând texte variate, atât din literatura română, cât și din cea universală. Pentru celelalte clase, manualele se raportează preponderent la autorii canonici, fie că vorbim despre genuri și specii literare, fie că le integrează principiului cronologic. Interesul autorilor de manuale față de scriitorii reprezentativi rămâne, așadar, constant.

6. Societatea contemporană tinde să mascheze sentimentul național sub forma globalizării, cu efecte asupra modului în care literatura, istoria sau geografia sunt înțelese ca aspecte componente ale mentalității europene, propunându-se frecvent un echilibru între național și european/mondial. Sentimentul național, educat prin literatura română, valorizează componentele autohtone prin raportarea la o anumită filosofie de viață și la o anumită mentalitate proprii popoului nostru. Din păcate, constat o diminuare a interesului elevilor față de ideea de valoare românească, căci sentimentul național devine un element secundar, ca un fel de rudă săracă pe care nu o mai inviți la masă, alături de alți musafiri prețioși. Din fericire, există și multe situații în care elevii vibrează sesizând nuanțele infinite ale unui dor liric sau frumusețea filosofiei culturii blagiene. Educarea sentimentului național pare, astăzi, o veritabilă provocare pedagogică, dar nu trebuie sacrificat doar din dorința de a impune apartenența culturală europeană. Este însă necesar să nu uităm că suntem români europeni!

ADRIANA BODIU

Profesoară de limba și literatura română la Școala Gimnazială nr. 2 „Diaconu Coreși” din Brașov

Discursul imperativ nu poate face decât rău

1. Fiind profesoară de română la gimnaziu, am aflat de această abordare a studiului literaturii doar din discuțiile particulare cu elevii de liceu, sau cu profesorii lor. Îmi amintesc bine

că, în perioada tinereții mele, literatura română se studia atât dintr-o perspectivă diacronică, cât și sincronică, un lucru bun pentru a ne crea o imagine asupra transformărilor acesteia, apărute de-a lungul timpului, în contexte culturale, istorice, sub influența unor culturi/curente culturale universale. Totodată, reușeai, în final, să distingi particularitățile unui anumit autor în contextul epocii sale. Personal, consider că, încă din clasele mici, de când elevii se familiarizează cu ideea de literatură, ar trebui măcar să aibă habar unde se plasează un anumit scriitor pe axa timpului și cam ce înseamnă asta. Cred că asta poate să-i explice anumite lucruri despre opera lui. În ceea ce privește abordarea literaturii vechi, acest lucru se poate face, fără neapărat un studiu laborios al scrierilor vechi, ci pentru a fixa punctul de start al istoriei literare și pentru a conștientiza ideea progresului estetic, în timp.

2. Abandonarea studiului monografic al autorilor poate crea, din nou, o imagine incompletă a acestora. Nu cred că un profesor poate aborda opera unui scriitor fără să spună nicio vorbă despre biografia lui, despre ce, cum și când a scris el, măcar câteva referințe care să-i schițeze profilul literar. Recurgerea la un studiu pur „tehnic”, îi zic eu, doar cu instrumentele teoriei literare îi îndepărtează pe elevi de miezul literaturii, îi ține într-o zonă rece, de suprafață.

3. Critica literară este un instrument util elevilor abia după ce ei se apropie de text, îl gustă singuri, își formează propria opinie. Abia după acest moment pot accesa și alte chei de receptare. Cititorilor tineri le poate crea anumite prejudecăți, îi împiedică să digere singuri textul. În privința fișelor de lectură, eu, una, încă recurg la această metodă, mai ales când lectura operei are loc la o distanță în timp de studierea ei.

4. În gimnaziu – și mă refer doar la această secvență de studiu –, am constatat că se tinde către o selecție dintr-o perspectivă etică, mai degrabă. De înțeles, căci se pliază specificului vârstei. Bănuiesc că se ia în calcul cultivarea unei atitudini pozitive, a unor valori morale

generale, prin empatizarea cu povestea descoperită. Copiii descoperă anumite tipuri de personaje, simpatice sau antipatice, care, de obicei, au rol moralizator. Tot acum, la începuturi, se ciocnesc de limbajul figurat, de conotația unor termeni care le dau bătăi de cap. Cei mici gustă ce se spune, mai puțin cum se spune... Încă suprapun realitatea ficțiunii. Cred că ține de abilitatea profesorului să le trezească anumite întrebări în fața unui text literar, să-i facă să înțeleagă scopul real al literaturii, să-și exprime și să motiveze reacția față de ceea ce citesc. Cred că ține și de buna inspirație a autorilor de manuale, care au misiunea imposibilă a selecției corecte.

5. Autorii canonici încă se regăsesc în programele școlare, într-un număr mai mic la gimnaziu, însă considerabil la liceu. Nu cred că studiul literaturii române ar trebui să se limiteze la acești autori, dar nici excluderea lor totală din programă nu e cea mai corectă alegere. Până la urmă, o imagine completă a literaturii române trebuie să reflecte epocile în toată diversitatea lor. Cred că principiul valoric ar trebui să primeze în selecția textelor.

6. Bănuiesc că programele școlare au în vedere și formarea unor valori afective, cum ar fi patriotismul. Eu sper, totuși, că intenția de a cultiva un sentiment național nu este un scop în sine, fiindcă am cădea din nou în păcatul curentelor tradiționalist-retrograde. Alegerea inspirată a unor texte ale autorilor români, ținând cont de principiul estetic, adecvate vârștelor, selectate conform așteptărilor pe care le au tinerii, reprezintă câteva aspecte care, într-o formă subtilă, neagresivă, pot da naștere unui sentiment de apartenență la o cultură superioară. Discursul imperativ de tipul „trebuie să-i studiem pe Creangă, pe Eminescu, pentru că suntem români” nu poate face decât rău și îi determină pe elevi să respingă cu obstinație orice autor din literatura română. Atunci când un elev mărturisește că Gellu Naum este preferatul său, că simte curiozitatea și bucuria să-l citească de o sută de ori – iată, zic, patriotismul sincer!

PAUL CERNAT

*Conferențiar universitar la Facultatea de Litere a
Universității din București, critic și istoric literar*

*Oare nu putem opta decât pentru soluții
extreme, excluzive?*

1. Studiul cronologic al literaturii (nu numai al celei române) ar trebui să existe la toți anii de liceu – mai ales la clasele a IX-a și a X-a, nu doar la ultimele două. Și nu e vorba numai despre studiul literaturii; fiecare disciplină ar trebui să fie studiată și în funcție de istoria (și cronologia) ei. Renunțarea la studierea cronologică a literaturii a reprezentat, îmi dau mult mai bine seama acum, o imensă greșală. Fobia unora față de cronologie, ale cărei resorturi ideologice se întâmplă să le cunosc, are (după cum se poate deja constata) efecte catastrofale asupra mentalului elevilor, dezorientându-i și împiedicându-i să contextualizeze corect. „Abolirea” ei are sens doar după ce e bine asimilată – or, aici nu e cazul. „Prezenteismul” de care sunt acuzați, uneori, tinerii își are explicația și în acest spirit antiistoric suspect. Cât despre literatura română veche, nu cred că trebuie „sacrificată” în niciun fel: există suficiente moduri de a fi făcută accesibilă și atractivă, prin prezentarea în același timp adecvată și inteligentă a elementelor de bază. Imaginație și bună credință să existe!

2. Renunțarea la studiul monografic al autorilor mi se pare o prostie de sorginte structuralistă. Asta nu înseamnă că „monografismul” ar trebui supralicitat, sau, dimpotrivă, că ar trebui renunțat la structurarea programei pe genuri și specii literare (indispensabilă, în opinia mea). Ar trebui găsită o combinație inteligentă între cele două formule, ambele – necesare. O fi chiar așa de greu? Oare nu putem opta decât pentru soluții extreme, excluzive?

3. Reducerea criticii literare din manualele școlare e, în principiu, regretabilă, dar nu neapărat cel mai rău lucru, câtă vreme e păstrat esențialul. Studiul de bibliotecă în vederea elaborării unor fișe de lectură mi se pare benefic,

dar nu am date cu privire la justificarea reducerii lui. Ar trebui, probabil, găsită o formulă compensatorie.

4. Da și nu. Totuși, nu știu în ce măsură criteriul „valorii estetice” trebuie să fie *sine qua non*, chiar dacă, după părerea mea, trebuie să rămână determinant. Un canon axiologic trebuie să existe, fără doar și poate, dar nu exclusiv. Exemplificări optime pot fi făcute, la diferite niveluri, și cu texte mai puțin sau deloc canonice. Trebuie găsit, și aici, *le juste milieu*. Iar textele canonicilor ar trebui selectate și valorificate în așa fel încât să fie și „exemplare”, și „prietenoase”, și „instructive.”

5. Da, deși e mult exagerat în media, din considerente dubioase. Scăderea interesului există, nu-i vorbă, dar nu mi-e clar în ce măsură e provocată de lipsa atractivității autorilor canonici (sincer, mă cam îndoiesc, dar nu se știe niciodată) și în ce măsură e generată de proasta lor valorificare didactică. Mă tem că autorii canonici sunt, adeseori, mortificați de clișee și de conformism didactic: „moartea pasiunii”... La fel de „benefică” este, însă, și înclinația unor autori de manuale de a-și promova prietenii, colegii și idiosincraziile „teribiliste”, fără vreun beneficiu cognitiv real.

6. Nu cred, din păcate – rămâne de văzut din ale cui păcate. Tendința cea mai păguboasă e ca, odată cu apa murdă din copaie, să arunci și copilul. Cred că asta se întâmplă de ceva vreme la noi, cu rezultate deja alarmante (nu discut bunele sau mai puțin bunele intenții, știm cu ce e pavat drumul spre iad). Formarea unui sentiment național este mai mult decât necesară, dar nu la modul naționalist autocentrat și cu retorica sforăitoare asociată, ci inteligent, deschis, creativ, relaxat și, mai ales, neostentativ. Aș spune chiar că avem de-a face, în această privință, cu una dintre cele mai importante provocări intelectuale ale momentului: cum să reconstruiești sentimentul național fără a cădea în excese și intoleranțe de tip (ultra) naționalist, cum să împaci ideea națională cu multiculturalitatea într-un mod inteligent, rezonabil, atractiv și instructiv, capabil să

genereze „plusvaloare”, nu exclusivism. Mi-e teamă să mă gândesc câți sunt, cu adevărat, la înălțimea unei asemenea provocări, dar ea merită asumată.

HORIA CORCHEȘ

Profesor de limba și literatura română la Colegiul Național „George Barițiu” din Cluj-Napoca, scriitor

*Ești la fel de român dacă spui
o poezie de Ștefan Manasia sau
una de Eminescu*

1. Situația este generată de legislația școlară, care prevede că învățământul obligatoriu se încheie odată cu clasa a X-a. În consecință, atunci când au fost concepute programele școlare, s-a dorit ca elevii să aibă până într-a zecea o privire panoramică asupra literaturii, atât din punct de vedere tematic (clasa a IX-a), cât și din punctul de vedere al tipologiei textelor (clasa a X-a), urmând ca în clasele a XI-a și a XII-a să se pună jaloanele cronologiei. În fapt, elevii studiază autori canonici și texte fundamentale și în clasele a IX-a și a X-a, apoi, în clasele superioare de liceu, completează acest studiu și situează în cronologie ceea ce au studiat și în anii precedenți. N-aș spune că literatura română veche e defavorizată, având în vedere că în clasa a XI-a îi este rezervat aproape un semestru. Dacă sunt suficienți doi ani pentru studiul cronologic? Având în vedere cele spuse mai sus, cred că da. În fond, la facultate, se alocă studiului cronologic al literaturii trei ani. Nu e cazul să dramatizăm, este timp destul.

2. Aș face mai întâi precizarea că programa nu e structurată pe genuri și specii literare, ci tematic, în clasa a IX-a, pe tipuri de texte, narativ, dramatic și poetic, respectiv cronologic în clasele a XI-a și a XII-a, așa cum precizam și la întrebarea anterioară. Aș mai preciza și faptul că programele școlare vizează ca finalitate formarea unor competențe. Studiul monografic al scriitorilor este mai adecvat practicii universitare, academice, în liceu obiectivul fiind mai degrabă formarea unor deprinderi de lectură,

a unor competențe de deciptare a textului literar, precum și formarea gustului estetic, a plăcerii lecturii. Nu în ultimul rând, trebuie avut în vedere faptul că studiul monografic este cronofag, iar numărul de ore alocat disciplinei noastre nu este foarte mare, așadar ar fi practic imposibilă formarea competențelor, în contextul studiului monografic, ce ar necesita mai degrabă transmitere de informație. Cred, așadar, că, în liceu, nu studiul monografic trebuie să reprezinte obiectivul, mai ales că liceul este pentru toți, nu doar pentru elevii cu înclinații filologice.

3. Cumva, răspunsul la această întrebare e inclus în răspunsul la întrebarea anterioară. Critica literară, ca metatext, nu este absentă din manuale sau din programe, dar este înțeleasă ca o cale de acces către sens, alături de formarea de judecăți proprii ale elevilor despre text. Desigur, profesorul poate, și face apel la judecata normativă, la reperele de autoritate, însă fără a le absolutiza, mai cu seamă că, în această etapă de dezvoltare a tinerilor, riscul este de formare a unor deprinderi reproductive

și de eschivă în formularea propriilor opinii. Cred că discursul teoretic și critic trebuie aprofundat mai degrabă în facultate, acolo unde se manifestă orientarea clară a studenților față de studiul aprofundat al literaturii. În privința studiului în bibliotecă, a conceperii fișelor de lectură, acestea nu sunt nici ele absente, având un caracter, desigur, moderat, există studii de caz pe care elevii trebuie să le realizeze, iar profesorul poate solicita redactarea unor fișe de lectură.

4. Da, criteriul estetic nu este absent din viziunea programelor școlare, ci este integrat unei viziuni mai cuprinzătoare. Foarte pe scurt spus, paradigma curriculară actuală este cea a dezvoltării personale. Dacă e să privim istoric, undeva de pe la jumătatea secolului al XIX-lea până pe la începutul secolului al XX-lea a funcționat paradigma curriculară culturală, care poziționa literatura în postură de instrument pentru formarea conștiinței naționale, a sentimentului de patriotism. Apoi, s-a dezvoltat paradigma socială, mai ales în perioada postbelică, în care literatura devenise

mijloc de propagandă. Pe la începutul anilor '90, predominantă era paradigma curriculară pur estetică, pentru ca orientările moderne să promoveze o viziune integrată, din care nu lipsește dimensiunea esteticului, dar acesta este completat cu ieșirea spre viață, spre experiența personală, spre lumea vie a prezentului. Repet, ar trebui să nu uităm că, în liceu, literatura este pentru toți elevii, nu doar pentru cei cu înclinații filologice, care vor putea aprofunda dimensiunea strict estetică prin studii universitare. Eu cred că e un câștig, prin care putem mult mai autentic să apropiem cât mai mulți elevi de literatură, transformându-i în cititori, nu doar pe câțiva aleși, care se vor orienta spre studii universitare-academice în domeniul filologiei.

5. În programa școlară figurează 17 autori canonici. Poate fi o discuție despre numărul lor, despre numele lor, despre distribuția de gen în cadrul listei, dar altfel, canonicii există, sunt numiți de programa școlară, deci nu cred că se poate vorbi despre o scădere a interesului față de autorii canonici în conceperea programelor școlare.

6. Da, desigur, de vreme ce există autorii canonici naționali, putem afirma că programele școlare au în vedere formarea sentimentului național. Pe de altă parte, nu este o exagerare a înțelegerii acestuia, în manieră extremistă, ci într-o formulă poate mai discretă, prin însăși construirea unei reprezentări asupra imaginii culturale autohtone. Că avem nevoie de sentimentul național e indiscutabil, dar acesta este, după părerea mea, unul intim, care nu se probează prin bătutul cu pumnul în piept. Cred că ești la fel de român când spui o poezie de dragoste scrisă de Ștefan Manasia, spre exemplu, sau când spui una de Eminescu, dacă nu ai ajuns cu lectura la poezia de după romantism. În treacăt fie spus, cunosc miniștri, secretari de stat sau inspectori școlari generali incapabili să rostească un vers din Eminescu sau să numească o altă poezie de-a sa în afară de *Luceafărul*, deși se afișează la toate festivitățile care-l au pe poet ca subiect. Ce-ar mai fi de spus? Sunt sau nu patrioți?

FLORINA-IRINA DIMA

Profesoară de limba și literatură română la Liceul Teoretic „Al.I. Cuza” din București, doctor în Filologie

O libertate cât mai mare de acțiune

1. Consider că este o gravă eroare absența criteriului cronologic în studierea literaturii române la nivelul ciclului liceal inferior, deoarece elevii nu au timp suficient pentru a fixa epocile și curente literar-culturale, confundându-le. Literatura română veche nu este sacrificată, pentru că se studiază în clasa a XI-a, conform programei școlare, dar ar trebui acordată o libertate cât mai mare de acțiune cadrelor didactice, astfel încât istoria literaturii să aibă coerență, continuitate și logică atunci când este predată.

2. Sunt împotriva ambelor direcții, deoarece alta este esența studierii literaturii. Ar fi esențială introducerea unor autori străini alături de cei români, astfel încât epocile și curente literar-culturale să fie reprezentate atât de autori români, cât și de autori străini, iar viziunea asupra fenomenului literar să fie una complexă și laxă.

3. În privința criticii literare, nu manualele școlare dictează cantitatea acestuia și modul în care este utilizată, selectată și interpretată, ci profesorul – sau, cel puțin, eu așa procedez, în măsura în care programa școlară îmi permite acest lucru. Atât timp cât la profilul real această disciplină beneficiază de numai patru ore de curs pe săptămână, în clasa a IX-a, iar ulterior de câte trei ore pe săptămână, nu cred că fișele de lectură sunt scopul actului didactic. În plus, după cum am atras atenția în teza doctorală susținută în 2016 și publicată în 2018, *Lectura literară în liceu – între norma școlară și lectura privată*, adolescenții de astăzi necesită o abordare didactică diferită.

4. Într-o mare măsură, răspunsul este afirmativ, pentru că nu s-au modificat prea multe aspecte în privința selectării operelor. Profesorii tind să selecteze preponderent aceleași texte literare pentru autorii care fac parte din canonul

școlar, deci sunt conservatori și păstrează astfel criteriul menționat în interogația dată. Cu toate acestea, elevilor ar trebui să li le formeze mai întâi gustul pentru lectură, deci nu cred în valoarea absolută a criteriului estetic, la nivel liceal, mai ales dacă privim la ceea ce se întâmplă în Europa Occidentală sau în America de Nord, din acest punct de vedere.

5. Nu, nu mi se pare că a scăzut interesul față de autorii canonici în conceperea programelor școlare, poate și fiindcă viziunea mea asupra acestui subiect este diferită de cea a majorității și am cercetat acest aspect câțiva ani.

6. Cu siguranță, este necesară formarea unui sentiment național, dar acest lucru nu trebuie să excludă faptul că tinerii trăiesc într-o societate deschisă, supusă fenomenului globalizării. Interculturalitatea, acceptarea celuilalt, alteritatea sunt criterii vizate de programele țărilor civilizate, cu o economie mai dezvoltată decât a țării noastre, deci către așa ceva se tinde astăzi și este normal să fie așa.

LIA FAUR

Conferențiar universitar la Facultatea de Științe Socio-Umane a Universității de Vest „V. Goldiș” din Arad

Vorbim mereu despre programe, despre elevi și mai puțin despre profesori...

1. Sunt un profesor care face cum îl taie capul pentru a ajunge unde dorește cu elevii săi. Studiul cronologic al literaturii române pune ordine în mintea unui biet adolescent bombardat de informații diverse, care nu se leagă întotdeauna. Logica ne spune că, pentru a fi memorate, informațiile trebuie să aibă legătură unele cu altele, să se realizeze relația de cauză-efect. Altfel, cum ar putea pricepe un tânăr ce este literatura veche, dacă nu știe nimic despre contextul istoric național sau european? Cum va înțelege ideologiile literare și efectele lor, dacă nu cronologic și contextual?! Aici intervine și interdisciplinaritatea. Multă vreme, istoria și

literatura s-au scris împreună. Revista „Dacia literară” se dorea „o foaie, dar, care, părăsind politica, s-ar îndeletnici numai cu literatura națională, o foaie care, făcând abnegație de loc, ar fi numai o foaie românească și prin urmare s-ar îndeletnici cu producțiile românești, fie din orice parte a Daciei, numai să fie bune”. Se pune întrebarea: care era situația social-politică a provinciilor românești în acea perioadă, cine scria, ce scria, cum, cât, despre ce se scria? Nimic nu ne împiedică să aplicăm metodele moderne, să realizăm lecții-proiect, să vizităm case memoriale, să ne ținem lecția în stradă. Atât timp cât lucrurile decurg firesc, se creează o apartenență și o complicitate a educabilului la vremurile trecute. Se dezvoltă spiritul național prin înțelegerea evenimentelor care au condus la ceea ce e cultura română astăzi. Ce se întâmplă în perioada următoare de timp, cum evoluează cultural Țările Române, pe ce se construiește noua ideologie, care este legătura/diferența între ideologii etc. Nerespectând principiul cronologic, se vor acumula informații, cei care au o capacitate bună de memorare sunt avantajați, însă ele nu vor putea fi utilizate și în viața de după examene. Se învață mult, dar se aplică puțin.

Aș începe predarea cronologică din clasa a X-a, ca o călătorie în timp, între epoci literare și istorice, pornind de la cronicari și ajungând, în clasa a XII-a, la postmoderniști și postumaniști. Literatura – ca o poveste care continuă, cu cititori care devin ei înșiși personaje. Un arbore genealogic literar, iar elevul, imaginat asemenea „fiului” din poezia *Testament* de Tudor Arghezi, ilustrând travaliul scriitoricesc, relația poetului cu urmașii săi, moștenitori ai valorilor spirituale. În clasa a IX-a aș pregăti terenul, aș păstra marile teme, preluate din istoria literaturii române și universale.

2. Structurarea pe genuri și specii literare nu este un fapt sancționabil. Este tot o încercare de punere în ordine a literaturii române. Genurile și speciile literare nu pot fi ignorate din studiul unui autor. Dar este necesară o completare cu elemente de studiu monografic al autorilor, chiar dacă personalitatea artistică este alta decât cea omenească, iar istoria literară este, aparent,

mai puțin relevantă. Este curios cum realizatorii programelor nu au observat niciodată la clasă cât de interesant devine un scriitor când este prezentat monografic, cum le crește interesul elevilor pentru opera sa. În programa școlară este specificat că „examenul de bacalaureat nu implică studiul monografic al scriitorilor canonici, ci studierea a cel puțin un text din opera acestora”, astfel că nu se punctează datele monografice. Pentru a putea redacta un eseu structurat, un eseu liber sau un eseu argumentativ, elevul folosește concepte de istorie și teorie literară. Fără a fi învățat cronologic, interdisciplinar, logic, devine dificil și mecanic orice demers de acest fel. Și, de aici, decurg atâtea probleme, clasele se împart în elevi deștepți și elevi proști, mulți eșuează la examene, învață gustul ratării, iar, ceea ce este revoltător, acest sentiment li se cultivă din neputința propriilor profesori de a gândi modalități de recuperare.

3. Unul nefast. Se memorează comentarii, se reproduc formulări ale profesorilor, din cărțile de pregătire. Elevii și-au dezvoltat un mecanism în direcția aceasta, dar de citit nu se citește de plăcere. Totul se subordonează examenelor. E un concurs contra cronometru al celor care vor trece prin toate comentariile și le vor reproduce bine. Nu e timp de discuții prea multe, de analiză pe fragmente din textul studiat. Fișele se mai cer doar pentru lectura de vacanță. Dar devin repede contrafăcute, cu „ajutorul” comentariilor de pe Internet, muncă la care participă inclusiv părinții. E greu să citești în afara școlii, dacă școala nu te învață cu lectura de plăcere, nu-ți stârnește curiozitatea. Ești un ciudat dacă citești într-o societate care nu prețuiește cartea.

Critica literară implică o terminologie ce se cere înțeleasă înainte să poată fi folosită. Se exagerează cu teoria literară la clasele de liceu. Se pierde din vedere stimularea unor interpretări personale în favoarea unor termeni deveniți clișeu. Cum se poate rezolva problema? Citind fragmente de critică literară, familiarizându-te cu teoria literară, înțelegând-o, aplicând-o pe textele citite și fișate. Discutând. Pornind de la simplu la complex, de la concret la abstract. Asta

înseamnă mai puține opere literare și mai multă analiză. O redistribuire a materiei și a timpului. O simplificare eficientă. Cred că studiul unei singure opere de autor, împreună cu elemente monografice, ar putea stimula interesul real pentru aprofundarea literaturii ca mod de viață. Cantitatea de informație cerută elevilor nu înseamnă nici performanță, nici utilitate. Dacă s-ar respecta legea (art. 66), programa școlară ar lăsa la dispoziția profesorului 25% din timp pentru a aplica măsuri remediale, discuții, analize etc. Se vorbește, în aceeași lege, despre „dezvoltarea liberă, armonioasă a individualității umane, în formarea personalității autonome și în asumarea unui sistem de valori care sunt necesare pentru dezvoltarea personală”, despre principiul echității, calității, relevanței, eficienței etc. Câți dintre noi ne punem problema serios, la începutul și la sfârșitul unui an școlar, asupra claselor de elevi, a particularităților lor individuale, câți realizăm statistic evoluția sau involuția unui elev pe parcursul unui an școlar?

Vorbim mereu despre programe, despre elevi, și mai puțin despre profesori. Și ei necesită o schimbare. În multe școli din România, un profesor bun este cel care umple caietele elevilor, le predă comentariile, definițiile, le verifică, notează testele „la sânge”, în funcție de respectarea cunoștințelor dictate. Elevul este tratat din start cu neîncredere, ca și cum ar avea un handicap și doar memorând totul după caietul profesorului va ajunge la succes. Nu sunt împotriva memorării a ceea ce este necesar, a unor structuri aplicabile, dar de aici până la a lipsi spontaneitatea interpretării e cale lungă. Orele de literatură înseamnă discuții, analiză pe text, problematizări, interpretare etc. De ce elevul nu ar putea fi provocat să-și spună părerea? De ce nu se acordă note pentru ideile originale? Literatura este un mod sănătos de viață, ignorat – de multe ori – chiar de cei care ar trebui să-l promoveze. Un profesor bun trăiește prin literatura țării sale și a altora, citește cu plăcere, se informează, e la curent cu noua literatură, recomandă reviste și programe culturale, cunoaște numele unor critici literari contemporani,

analizează gusturile elevilor săi și le recomandă lecturi pe măsură.

Să nu mai amintim incapacitatea multor inspectori școlari, profesori de limbă și literatura română, care dau tonul în a executa slugarnic tot ce vine de „sus”, de a-și aroga meritele unor concursuri naționale, ale unor rezultate, de a ignora problemele existente în școlile ce nu intră niciodată în discuție.

4. Da. Sunt selectați autorii-creatori de limbaj, care au fost remarcați de critică de-a lungul timpului (Eminescu, Bacovia, Blaga, Arghezi, Barbu, N. Stănescu ș.a.), autori care au revoluționat literatura română și s-au detașat de timp și social. Nu i-aș include neaparat aici pe Ion Pillat sau Octavian Goga. Dar nici nu i-aș exclude, având în vedere că reprezintă o etapă în evoluția literaturii, ce se cere menționată din același considerent cronologic. Autorii existenți în manuale au fost „salvați” prin chiar autonomia esteticului. Și, revenind la învățarea pe criteriul cronologic, Titu Maiorescu este cel care enunță prima dată teoria în studiile sale: *O cercetare critică asupra poeziei românești de la 1867 și Comediile d-lui Caragiale*, fiind urmat de E. Lovinescu, mai târziu.

5. Nu, dimpotrivă. Mi se pare că ponderea o au autorii canonici, iar ceilalți, inclusiv autorii contemporani, lipsesc, ceea ce e îngrijorător. Mulți profesori rămân cu elevii lor la stadiul comentariilor pe autori canonici, ca și cum literatura română s-a încheiat cu neomodernismul lui Nichita Stănescu. Foarte puțini, după știința mea, se mai hazardează în a-l preda pe Cărtărescu, autor absent la subiectul al III-lea al examenului de bacalaureat. Cred că niște cursuri de literatură contemporană nu ar strica nimănui (dacă nu mă înșel, s-au realizat la Cluj, prin Casa Corpului Didactic). Oricum, la întâlnirile literare cu scriitori ai momentului, participă prea puțini profesori de limbă și literatură română. Îmbucurător este când vin elevii singuri la astfel de evenimente.

6. Programele nu sunt atât de vinovate pentru ceea ce se întâmplă în învățământul românesc. Autorii selectați, cu reluarea observației că lipsesc aproape total cei contemporani,

exceptându-i pe Mircea Cărtărescu, Mircea Mihăieș, Adriana Babeți, Mircea Nedelciu, construiesc imaginea literaturii române. Nu cred că sentimentul național se formează prin texte. Ne amintim ce am citit, învățat, recitat în „epoca de aur”, texte ținute, comandate, care nu ne-au făcut mai buni români, dimpotrivă. Sunt mulți factori care contribuie la formarea sau stimularea sentimentului național. Învățarea respectului pentru munca depusă, schimbarea atitudinii față de cei care citește sau scriu. Bineînțeles, și operele scriitorilor români constituie surse de mândrie națională, mai ales când sunt raportate la marea literatură europeană, prin traduceri, conferințe tematice, studii etc., dar asta înseamnă că noi, profesorii, apreciem și descoperim modalități de prezentare a unui scriitor.

Cu toții avem nevoie de (re)formarea acestui sentiment, de care nu s-a ocupat nimeni în mod deosebit. Prin patriotism se înțelege să oferi și să primești o educație de calitate, să te opui legilor strâmbe și să fii responsabil de viitor, să-ți pese de ceea ce faci sau de ceea ce spui. Să pui bazele construcției tale în orice domeniu, să încurajezi și să crezi. Obediența, docilitatea, supușenia nu intră în câmpul semantic al patriotismului. Să nu uităm că politicienii au fost elevii unor profesori, ai noștri. Nemulțumirea se împarte, și realizăm că, adesea, suntem propriile victime. „Tineretul de azi” este elevul nostru de ieri.

LUMINIȚA MEDEȘAN

*Profesoară de limbă și literatură română,
Cluj-Napoca, autoare de manuale școlare*

*Învățarea pe bază de competențe și
atitudini, nu prin simpla achiziționare
de cunoștințe*

1. Segmentarea liceului în ciclul inferior (clasele a IX-a și a X-a) și ciclul superior (clasele a XI-a și a XII-a) datează de 15 ani. Rațiunea a fost durata învățământului obligatoriu de zece ani. Programa anterioară (din 1999) era

structurată tematic (clasa a IX-a) și tipologic (lectura prozei, a poeziei, a dramaturgiei, a criticii literare – clasele a X-a și a XI-a), clasa a XII-a fiind dedicată sistematizărilor. Segmentarea în cicluri a impus ca studiul cronologic să se reducă la doi ani. Nu e destul, firește. Literatura veche e sacrificată, rămânând în sarcina studiilor de caz, metodă de predare-învățare-evaluare dificil de aplicat. Profesorii înșiși au dificultăți, pentru că aici chiar e nevoie de studiu aprofundat și de bibliografii. Dar... nu se cere la bacalaureat, deci se sare cu grație. Tot programele (și de studiu și de bacalaureat) precizează că, din fiecare autor „canonic”, se studiază, pe parcursul liceului, cel puțin un text. Nu se specifică ce text. Și atunci, pe baza legii minimului efort și pentru eficiență maximă, se studiază autorii ceruți și epocile și ideologiile prevăzute. Dar de multe ori nu se studiază, se dictează tipurile de compuneri previzibile la examen. Și parcursul istoric, coerent, dar sumar, prevăzut de programe (ar trebui organizate și niște dezbateri, mai ales pe teme culturale!) dispăre. Evaluarea dispune și domină în defavoarea parcurgerii programei. Îți trebuie o voință de fier, carismă și seducție ca să faci literatură în context istoric și cultural. Să vedem ce va fi cu noile programe de liceu. Deocamdată, s-au schimbat cele de gimnaziu. Planurile-cadru pentru liceu sunt încă în dezbatere...

2. Studiul monografic al autorilor nu mai „mergea” încă dinainte de 1989. Acesta corespundea filosofiei programei analitice, care impunea un curs universitar prescurtat pe parcursul celor patru ani de liceu. Dar un profesor bun și pregătit face contextualizări, conexiuni, mai spune și ceva în plus față de un text studiat obligatoriu. Toate programele de română de după 1999 sunt concepute pe baza

modelului comunicativ-funcțional care presupune, sintetizând brutal, studiul integrat al limbii, al comunicării și al literaturii. Comunicarea este un domeniu distinct de conținut (împreună cu limba), iar literatura altul.

3. Manualele oneste folosesc fragmentul de critică și istorie literară. Dar bibliografiile critice nu mai stârnesc interesul elevilor, care nu citesc nici textul literar amplu (de proză sau de teatru) și apelează la surrogatele care au invadat piața auxiliarelor. Cauza nu e atât programa școlară (bună, de fapt, modernă), ci evaluarea finală, bacalaureatul, devenit feteșul învățământului românesc și parcă singurul său scop. Acest examen nu este conceput în spiritul programei școlare (centrată pe competențe), ci dă greutate memorării. Chiar la subiectele pe baza textelor la prima vedere, se învață structuri, formule prestabilite.

4. Valoarea estetică nu mai e singura avută în vedere de acum 20 de ani, de la programele din 1999. În programe se specifică foarte clar criteriile selectării textelor: valoarea, accesibilitatea, atractivitatea... E o tendință generală în învățământul european. Dar pentru valoarea estetică rămâne nucleul dur – autorii canonici. Și, pe baza tradiției școlii românești, se studiază, ca pe vremea mea sau a dumneavoastră, *Ion*, *Plumb*, *Luceafărul*, *Ultima noapte...*, *Morometii*...

5. Canonul școlar s-a „spart” în 1999, odată cu primul val reformist, autentic reformist, vreau

să spun. Și cel mai „scandalos” aspect a fost intrarea scriitorilor optzeciști în *manuale*, în special în cel de clasa a IX-a, care se bazează pe programa structurată la nivelul conținuturilor pe criteriul tematic. Dar nimeni și nimic nu împiedică să apară în manuale și Eminescu sau Caragiale. Și chiar apar. E un grad de neînțelegere și de confuzie în spațiul public privitor la *programe* (documente cu caracter reglator) și *manuale*, care sunt materializări ale programelor.

6. Da. Am în față programa pentru clasele a XI-a și a XII-a care, ca toate celelalte, începe, după *Nota de prezentare*, cu setul de *Competențe generale* (obligatorii pentru profesori), pe baza cărora sunt evaluați și notați elevii. Și, apoi, pe aceeași pagină, șapte *Valori și atitudini*, mult mai greu de evaluat și de cuantificat, volatile și de multe ori ignorate. Una dintre ele, a treia, sună așa: „Formarea unor reprezentări culturale privind evoluția și valorile literaturii române”. Dar pentru asta trebuie să organizezi învățarea pe bază de competențe și atitudini, nu prin simpla achiziționare de cunoștințe.

ALINA PAMFIL

Profesor universitar la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, autoare de lucrări de didactică a limbii și literaturii române

Refuzarea supremației criteriului estetic

1. Abordarea diacronică a fenomenului literar național este, în programele de liceu, modalitatea fundamentală de formare a profilului identitar. Întreaga istorie a disciplinei confirmă, de altfel, importanța pe care școala a conferit-o și o conferă perspectivei diacronice: o perspectivă care nu poate ignora însă – în virtutea unor cerințe legate de complexitatea discursului identitar – spațiul integrator al literaturii/culturii române, și anume spațiul culturii europene. În ceea ce privește durata parcursului școlar, aceasta ar trebui să fie consonantă cu informațiile de istorie literară oferite elevilor.

Citite din perspectiva acestei cerințe, programele actuale se fac vinovate de inadecvare. Mă refer la discordanța existentă între multitudinea conținuturilor disciplinare și timpul alocat învățării. Dat fiind faptul că programele de literatură nu pot ignora prezența celor zece clase obligatorii, soluția eliminării acestei discordanțe ar putea consta în construcția a două parcursuri succesive și complementare. Aceste parcursuri ar viza, fiecare, dinamica fenomenului literar românesc în întregul său: primul, succint, focalizat fiind doar asupra etapelor esențiale ale devenirii istorice (clasa a IX-a și a X-a); al doilea, mai detaliat, dezvoltat fiind pe scheletul deja existent, pe povestea deja cunoscută a literaturii române (clasele a XI-a și a XII-a).

2. În opinia mea, structurarea programei de literatură pe genuri și specii nu a fost și nu poate fi o formulă didactică validă, istoria formelor fiind un demers al cărui rafinament presupune cunoașterea aprofundată a fenomenului literar, inclusiv cunoașterea istoriei literaturii. Prin urmare, istoria formelor nu își are locul în programele școlare. Afirmția impune însă o mențiune referitoare la genurile literare; aceste concepte de teorie literară trebuie să rămână conținuturi disciplinare fundamentale, și aceasta datorită rolului pe care îl joacă în orientarea și în articularea lecturii textului literar.

3. Din punctul meu de vedere, lectura criticii literare este obligația profesorului, obligația elevului fiind aceea de a citi integral operele selectate ca reprezentative de autorii de programe, de autorii de manuale sau de profesor. Aserțiunea nu exclude parcurgerea, de către elevi, a unor fragmente decupate din studiile de critică și de istorie literară, atât doar că lectura acestor fragmente ar trebui să încheie, în opinia mea, procesul de receptare (înțelegere, analiză și interpretare) a operei, oferind elevului posibilitatea unor comparații între propriul metadiscurs și cel avansat de specialiști. În ceea ce privește întrebarea referitoare la bibliotecă și la formarea unor deprinderi de lectură atentă, discuția este, cred eu, mai amplă. Și aceasta deoarece, în ultima perioadă, s-au modificat nu doar suportul textului,

ci și ideea despre mediul propice lecturii. În mod cert, școala nu are dreptul să elimine experiența întâlnirii cu tipăritura și nici experiența imersiunii în mediul creat de bibliotecă, dar nici nu le mai poate impune ca exclusive. Cât despre cititul atent, riguros și reflexiv, acest imperativ nu poate dispărea, chiar dacă forma conspectului nu mai este considerată singura formă de înregistrare a rezultatelor lecturii.

4. La nivelul programelor de liceu, criteriul estetic a deținut statutul de criteriu hegemonic doar câteva decenii: deceniile trei, patru, opt și nouă ale secolului trecut. Și, tot la nivelul programelor, criteriul estetic a fost eliminat complet din documentele școlare publicate în primele decenii de dictatură comunistă. Epoca actuală nu poate repeta, cred eu, distorsiunile generate de eliminarea acestui criteriu, cum nu-l poate nici impune ca etalon unic. (Considerațiile anterioare privind formarea profilului identitar susțin, indirect, prezența, în procesul de selectare a operelor oferite elevilor, a unui alt criteriu, anume criteriul relevanței culturale). Existența listei de scriitori canonici este expresia directă a prezenței, în programele în vigoare, a criteriului estetic și a interesului pentru formarea gustului estetic. În același timp însă, cele mai recente discuții referitoare la orientarea studiului literaturilor naționale indică și un alt scop formativ. Este vorba despre dezvoltarea personală a elevului prin lectura literaturii, obiectiv a cărui realizare pretinde, în primul rând, asimilarea strategiilor de receptare a textului literar, în vederea realizării unui dialog direct și autentic cu literatura. Am convingerea că ignorarea – de autorii viitoarelor programe – a acestei tendințe va dezavantaja disciplina, îndepărtând elevii și mai mult de literatură. Menționez faptul că noua direcție nu exclude prezența, în construcția viziunii supraordonate, a criteriului estetic, ca, de altfel, nici a criteriului cultural, dar le refuză, în mod evident, supremația.

5. Alături de lista scriitorilor canonici, programele școlare conțin liste deschise de autori, deschidere care generează zone de libertate, în care autorii de manuale și profesori își pot

manifesta propriile opțiuni. Aceași deschidere – inoportună, nejustificată poate – definește și considerațiile referitoare la abordarea autorilor și a textelor. Prin urmare, responsabilitatea abordării monografice a scriitorilor canonici și cea a receptării aprofundate a capodoperelor revin aceluiași actori și variază de la un manual la altul și de la o clasă la alta.

6. În mod cert, componenta națională își păstrează, în continuare, valoare de dimensiune *sine qua non* a profilului identitar. Prin locul pe care îl acordă istoriei literaturii, programele actuale permit – insuficient, este drept – formarea profilului identitar național. În viziunea mea, pregnanța acestei dimensiuni depinde de calitatea perspectivei diacronice pe care școala o structurează. Este vorba despre o calitate pe care o specific în termenii esențialului, ai clarității și coerenței și care ar trebui să intereseze, cu adevărat, autorii următoarelor programe de literatură. Și aceasta datorită faptului că modul în care școala spune istoria literaturii române și a europenității ei in-formează, în mare măsură, identitatea culturală a tuturor absolvenților, fie ei din clasa a X-a sau a XII-a.

FLORINA ROGALSKI

*Profesoară de limba și literatură română la
Colegiul Național „Școala Centrală” din București,
doctor în Filologie, autoare de manuale școlare*

Dascăli capabili să însușească interes pentru valorile estetice naționale

1. Am făcut parte din Grupul de lucru din preajma Comisiei Naționale de Limba și Literatura Română, care, beneficiind de sprijinul Dlui Acad. Eugen Simion, a reușit *cu greu* să impună principiul de studiu cronologic al literaturii române doar pentru clasele liceale a XI-a și a XII-a. Cronologia istorico-literară și axiologia (principiul valorilor estetice) erau considerate, între 1998 și 2000, niște repere anacronice, depășite și prea rigide de către așa-ziiși „reformatori” ai învățământului românesc de atunci.

a) Așadar, Grupul nostru mic de intelectuali era și este și acum convins că studiul aprofundat cronologic și selectiv-valoric al literaturii române – în *liceul de cultură generală* – ar presupune un răstimp de 3 (trei) ani – clasele a IX-a – a XI-a –, completat cu un studiu repartizat pe *curențe literare majore* și pe *teme estetice de sinteză*, pe toată durata clasei a XII-a.

b) *Literatura română veche* are alocate numai câteva ore în clasa a X-a (cronicarul Ion Neculce) și un subcapitol la prima temă din clasa a XI-a (Dimitrie Cantemir – vârful Umanismului românesc). În manualele de clasa a X-a și a XI-a ale Editurii Corint, coordonate de Dl Acad. Eugen Simion, literatura română veche beneficiază de spații mai generoase, dar în alte manuale fie a fost expediată în câteva fraze, fie a fost chiar eliminată (!).

2. În clasa a IX-a, studiul literaturii naționale se face după un criteriu *tematic*, iar în clasa a X-a, după unul structurat pe *genuri și specii artistice*, producând adesea confuzii în mintea elevilor de liceu, care, abia în clasele următoare, vor înțelege evoluția diacronică și sincronică a culturii autohtone. Cu excepția lui Mihai Eminescu (impus cu dificultate de același grup de profesori vigilenți), studiat de la *Epigonii la Odă – în metru antic, niciun alt mare scriitor român* nu mai beneficiază de un studiu aprofundat, iar acela *monografic* a fost abandonat în liceu, elevii învățând „câte ceva” despre autorii canonici naționali.

3. Cunoscut foarte bine manualele de liceu apărute succesiv în perioada 1998-2008 și am constatat aproape o ignorare jignitoare a criticii literare autohtone. Doar manualele de liceu ale Editurii Corint, coordonate de Acad. Eugen Simion și redactate de prof. dr. Florina Rogalski și de conf. dr. Daniel Cristea-Enache, conțin *reper critic final* pentru studierea tuturor scriitorilor abordați în cuprinsul lor. Pe coloanele înguste ale paginilor de manuale, sunt inserate citate critice semnificative pentru toți autorii analizați, astfel încât elevii să cunoască și o serie valorică de istorici și de critici literari români, de la Mihail Kogălniceanu și Titu Maiorescu, de la E. Lovinescu, G. Călinescu și Tudor Vianu până

la Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Dumitru Micu și alții.

Studiul în *bibliotecile marilor licee* și conceperea regulată de *fișe de lectură* pentru operele scriitorilor români reprezentativi constituie, astăzi, *fenomene singulare*, ce-i caracterizează mai ales pe elevii umaniști, care se vor îndrepta către Facultatea de Litere sau de Limbi Străine din cadrul universităților. Studiul individual și autodidact aproape a dispărut și sălile de lectură ale bibliotecilor liceale sunt aproape goale.

4. Programele școlare în vigoare de 20 (douăzeci) de ani încă îi obligă pe autorii de manuale școlare să racordeze studiul literaturii române la criteriul de *valoare estetică*: 17 (șaptesprezece) scriitori români – de la Mihai Eminescu la Marin Sorescu, de la Ion Creangă la Marin Preda – sunt prezenți, în mod obligatoriu, în toate manualele școlare de specialitate, dar, pe lângă aceștia, sunt menționați și autori de mai mică rezonanță estetică sau chiar minori, adăugând și preferințele aleatorii ale dascălilor de liceu. *Criteriul axiologic nu mai este respectat în mod riguros* nici în cărțile de școală și nici în orele de predare propriu-zisă în clasă.

5. Sunt convinsă că numai *impunerea* – după o luptă acerbă – a celor 17 autori canonici în toate programele școlare a reușit să mențină criteriul de selecție valorică drept unul viabil în timp și să confere coerență și coeziune manualelor alternative de liceu pentru obiectul Limba și literatura română. Cred că Mircea Eliade, Vasile Voiculescu, Ion Pillat ș.a. ar merita să fie și ei înscrși în rândul autorilor canonici prin originalitatea tematică și prin expresivitatea limbajelor artistice ale creației acestora. Elevii de liceu respectă valorile estetice naționale nu atât prin lectura proprie, cât datorită abilității dascălilor pasionați, capabili să le insuflă interes și respect pentru scriitorii noștri consacrați.

6. Programele școlare în vigoare par intenționat *atemporale* și „fug ca dracul de tămâie” de utilizarea sintagmelor „specific național” ori „sentiment național”. Autorii acestor programe folosesc sintagma vagă de „educație identitară”, însă nu precizează ce fel de identitate

intelectual-morală și națională urmăresc în formarea personalității adolescenților români.

Sentimentul național – păstrat prin unitatea de limbă comună, de religie, de cultură și de civilizație specifică – i-a salvat pe români de vitregiile istoriei. Un dascăl adevărat este naționalist prin însuși faptul că transmite elevilor săi idei și sentimente despre valorile consacrate ale culturii autohtone, însumându-le, deopotrivă, pe acelea umaniste și pe acelea pozitiviste. Profesorul de literatură română pornește de la reperele estetice naționale și se îndreaptă către cele universale, nu invers. Astfel, Titu Maiorescu ne îndeamnă mereu: „Să fim naționali cu fața spre universalitate!”, iar Eugen Simion conchide lucid: „Europa înseamnă [...] șanse pentru toți, responsabilități pentru fiecare și pentru toți față de propria cultură și față de bunul comun care este cultura europeană (și universală). [...] nu poate fi socotit european cine ignoră sau disprețuiește *cultura națională*”. (*Fragmente critice*, vol. IV, 2000)

GEORGIANA SÂRBU

Profesoară de limba și literatură română la Colegiul Național de Informatică „Tudor Vianu” din București, doctor în Filologie, scriitoare

Trebuie să vii cu texte pe care elevii să le înțeleagă și să le iubească

1. Studiul cronologic este necesar în abordarea literaturii, aducând o sistematizare a informației. De la literatura veche, începând cu clasa a XI-a, până la postmodernism, la finalul clasei a XII-a, elevul învață, practic, să pună un autor în „căsuța” lui. Asociază nume cu perioade și curente într-o manieră menită să asigure longevitatea informației. Problema mea nu este sacrificarea literaturii vechi, pentru că este suficientă apropierea de istoriografie, prin Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, sau de literatură religioasă (Dosoitei & Comp.). În plus, numele cu care se asociază literatura veche nu mai intră de multă vreme în programa pentru bacalaureat, așa că nu înțeleg de ce să le

complic viața elevilor cu mai multă literatură veche.

Problema mea este lista autorilor canonici. Înțeleg că le-ar fi greu să citească Dimitrie Cantemir, să zicem, dar autori precum Mircea Eliade, Hortensia Papadat-Bengescu sau Vasile Voiculescu ar putea să le câștige definitiv inima, așa cum s-a întâmplat cu noi. Din nefericire, aceste nume le sunt necunoscute, programa pentru bacalaureat nu le mai include. E drept că noi, profesorii, îi putem familiariza cu ele. De exemplu, la romanul experienței, în loc de Camil Petrescu, autor canonic, îl putem preda pe Mircea Eliade. De fapt, așa citesc *Maitreyi* cei mai mulți dintre elevii noștri. Numai că elevii preferă și ei să împuște trei iepuri dintr-un singur foc. Dacă, de exemplu, ar pregăti pentru bacalaureat *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, ar rezolva trei aspecte ale programei: autor canonic, roman psihologic, roman al experienței. Așa că mulți renunță la Mircea Eliade. Eu îi înțeleg. Mulți vor să plece în străinătate, la studii. Primesc și bursă. Condiția admiterii: 9,60 la bacalaureat. E clar că vor încerca să-și reducă norma de muncă.

2. Sunt necesare ambele abordări. Pe de o parte, în privința autorilor canonici, e important să le arăți elevilor (tot) ce a scris X, să compare, să le arăți minusuri sau să le scoți în față ce îi validează valoarea textului respectiv. Pe de altă parte, trebuie să vadă autorii respectivi într-un context (perioadă, curent, gen). De-abia atunci le vor înțelege rolul în literatură, văzând în ce „căsuță”/„sertar” intră, lângă cine stau, cine le seamănă, de ce etc.

3. Nu mi s-a părut că este redusă partea de critică literară în manual. Secvențele de critică sunt importante, pentru că nuanțează interpretarea textului. Evident, tot pe umerii profesorului cade să aducă mai multe interpretări critice, manualul nu le poate conține pe toate câte sunt necesare....

4. Da. Cred că este singurul criteriu urmărit. Ce altceva ar putea să expună, în afara valorii estetice?

5. Nu este un dezinteres față de autorii canonici, ci față de numărul lor. În urmă cu 20 de ani, atunci când am susținut examenul de bacalaureat,

programa era mult mai stufoasă (ceea ce nu era bine), iar lista autorilor canonici – mult mai mare.

6. Dacă s-ar fi urmărit un sentiment precum patriotismul, astăzi ar fi fost încă în programă *Apus de soare* sau *Răzvan și Vidra*. Sau nuvela istorică ar fi fost obligatorie în programa de bacalaureat. Mie mi se pare necesară aerisirea programei, trebuie să te adaptezi schimbării, să vii cu texte pe care elevii să le înțeleagă și, mai ales, să le iubească.

EUGEN SIMION

Profesor universitar, critic și istoric literar, autor de manuale școlare

O cultură nu se globalizează, cultura trebuie doar să se sincronizeze cu ideile timpului

1. Eu cred că „principiul cronologic” – cum îi spuneți – a fost abandonat de mult și de tot. Încă din anii '90. S-a spus că în școală nu trebuie predată *istoria literaturii române*, ci să-i învățăm pe elevi să citească o carte, să le dăm *modele de comunicare, fragmente elocvente pentru un gen sau altul*, în fine, ideea era – și, am impresia, ea n-a fost părăsită nici azi – să nu împovăram mintea elevului cu date despre epocile revoluate din istoria literaturii, nici să studiem cronologic evoluția literaturii. La ce bun, spun partizanii acestui punct de vedere, ca elevul care lucrează pe Internet să-și bată capul cu Școala Ardeleană, Cantemir, Budai-Deleanu, Heliade-Rădulescu, Conachi și, în genere, cu scriitorii pe care nu-i mai citesc (dacă îi mai citesc) decât istoricii literari? Am auzit întrebarea aceea (fie vorba între noi, total stupidă, aculturală!) de multe ori. Am impresia că n-a dispărut nici ea din vocabularul Institutului Științelor Educației, acela care întocmește programele școlare. Să mai spunem că este o idee total falsă? Că-i o gândire primitivă în învățământ? Mai spun, dar nu știu dacă *decidenții* în această chestiune vor să audă. Până acum, n-au dat semne.

Pe scurt: cred că trebuie să-i dăm elevului o idee coerentă despre evoluția literaturii române.

Nu cere nimeni ca el să știe, în amănunt, ceea ce a scris Cantemir, dar trebuie ca, înainte de a părăsi liceul, tânărul român să știe de unde se trage, de unde vine limba lui, care sunt personalitățile culturii sale, care a fost mișcarea de idei de la, să zicem, *Învățăturile lui Neagoie Basarab către fiul său Teodosie* (cea mai importantă operă a medievalității românești!) până la Arghezi, E. Lovinescu, Blaga, G. Călinescu, Nichita Stănescu... Dacă nu-i învață în școală, când o să-i mai învețe? Convingerea mea este că, în formarea unui individ, există un moment (momentul școlarizării sale) când trebuie să cunoască aceste date identitare. Ce va face mai târziu cu ele – îl privește. Este bine ca el să plece în lume însoțit de datele esențiale ale culturii sale și, în genere, de valorile umanismului european.

2. Studiind marii autori și operele fundamentale ale literaturii, se poate face, implicit, și un studiu (mă rog, pot fi prezentate și caracteristicile) unui gen literar. Studiindu-l monografic pe I.L. Caragiale, se poate determina, implicit, caracteristicile și evoluția genului dramatic, în ramura comicalului de limbaj, de situație etc. Tendința de a *anonimiza* creatorul în favoarea speciei literare nu-i, după părerea mea, bună. Este o operație de tip structuralist de mână a doua. Structuraliștii inteligenți, începând cu Roland Barthes, au renunțat de mult la acest tip de analiză. Sau, dacă nu, s-au resemnat și au părăsit câmpul de acțiune. Pedagogii noștri postmoderni (vorba vine!) vin, cu schemele lor, cu o întârziere de patru decenii.

3. Nu sunt la curent cu eliminarea criticilor literari din manualele școlare. Dacă este așa, e o prostie. Marii critici dau direcția în literatură. Sunt *degetele de lumină* despre care vorbește E. Lovinescu, cu privire la Maiorescu, creatorul criticii estetice în cultura noastră. Eliminând criticii din manuale, eliminăm ideile esențiale despre literatură și, mai grav decât atât, eliminăm automat *direcțiile* (adică școlile, curentele, generațiile de creație), în specificitatea lor, din literatură. E bine? Nu-i bine deloc.

4. Dimpotrivă. Am sentimentul că *esteticul* a fost eliminat de tot din discuție. Când un

manual de română (clasa a VI-a) începe cu un text mediocru scris de o prozatoare contemporană, ce idee dăm *școlerului* nostru despre valoarea estetică a operei?

5. N-am urmărit problema. Cum? I-am redus și pe canonici? Cu ce rămâne, atunci, literatura română? „Cu patru sau cinci texte prizărite”, cum scrie, spre surprinderea mea, un istoric al literaturii vechi?!

6. Nicidecum. Observ de mult (de câteva decenii) că ideea de *specific național* și, în genere, de tot ceea ce se leagă de identitatea culturii naționale a devenit stânenitoare pentru cei care stabilesc programa și spiritul programei școlare în literatură și în istorie. *Istoria* a devenit o *formă de comunicare* și, când te uiți la ce este în interiorul ei, vezi un mare gol. Golul istoriei noastre. Părerea mea este că asistăm la un fenomen de *mancurtizare* a noilor generații. Le ștergem, programatic, din cap ideea de națiune, cultură națională, istorie, identitate... Și toate acestea se petrec în numele și sub umbrela *mondializării*... O concepție profund greșită, cu efecte – în timp – extrem de primejdioase. Cei care fac programele și manualele școlare ar trebui să știe că o cultură nu se globalizează, cultura trebuie doar să se *sincronizeze* cu ideile timpului, păstrându-și specificul, valorile, tradițiile spirituale. Altfel dispare din istorie...

DUMITRIȚA STOICA

Profesoară de limba și literatura română la Colegiul Național „Gheorghe Lazăr” din București, autoare de manuale școlare, scriitoare

*O școală adevărată
este una a fundamentelor*

1, 2, 4. Într-adevăr, studiul cronologic al literaturii române este rezervat claselor a XI-a și a XII-a. La clasa a X-a, materia este structurată în funcție de genuri și de câteva specii literare. Există, totuși, în clasa a X-a, trei teme de cronologie literară: „Evoluția prozei în literatura română; repere și actualitate”, „Evoluția

poeziei în literatura română; repere și actualitate” și „Evoluția dramaturgiei (creație dramatică și spectacol) în literatura română; repere și actualitate”. La clasa a IX-a, literatura se studiază dintr-o perspectivă tematică, important fiind, de asemenea, criteriul tipului de text (fictional/nonfictional). Unul dintre motivele pentru care s-a ales această formulă, atunci când s-au elaborat programele pentru fiecare an de studiu, a fost faptul că parcursul școlar obligatoriu include 10 ani și, practic, un studiu cronologic al literaturii desfășurat de-a lungul celor patru ani de liceu ar fi făcut abstracție de această prevedere legislativă.

În cadrul ciclului superior al liceului, literatura se studiază, prin urmare, cronologic, în succesiunea epocilor și a ideologiilor literare, de la perioada veche la postmodernism. Există, în plus, o listă a autorilor canonici: Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ioan Slavici, I.L. Caragiale, Titu Maiorescu, George Bacovia, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, E. Lovinescu, G. Călinescu, Lucian Blaga, Tudor Arghezi, Ion Barbu, Marin Preda, Nichita Stănescu și Marin Sorescu. Lipsesc, evident, dacă ne gândim la canonul călinescian, cel puțin două nume cu aceeași rezonanță istorică: Vasile Alecsandri și Hortensia Papadat-Bengescu. Abordarea lor presupune o perspectivă estetic-tipologică – a direcțiilor și curentelor literare, pe de o parte, și a tipurilor de text, pe de altă parte. Pe lângă acești autori, care se studiază obligatoriu, prin cel puțin o operă, în cei patru ani de liceu se pot studia și alții, la alegerea profesorului și în funcție de anumite probleme incluse în materia de studiu. Spre exemplu, postmodernismul, ultima ideologie literară din programă, permite lecturi și analize diverse ale unor autori ca Mircea Cărtărescu, Alexandru Mușina, Matei Vișniec, Florin Iaru ș.a.

În ceea ce privește literatura veche, există în programa de clasa a XI-a câteva teme care acoperă aproape un semestru: latinitate și dacism, literatura religioasă și cronicile medievale. În plus, la filologie se studiază un text, la alegerea

profesorului. Dacă ne gândim că istoria literaturii române se studiază în patru semestre (ultimul incluzând și recapitulările de sfârșit de liceu), se poate afirma mai degrabă că ar fi nevoie de o prezentare mai sintetică a perioadei, mai ales că interesul cititorului mediu este mai scăzut în această privință.

O revenire la demersul cronologico-monografic anterior reformei din anii 2000 nu cred că e posibilă, întrucât programele actuale includ multe ore destinate problemelor de limbă și de comunicare (aproape inexistente în manualele de altădată), în condițiile unui număr mai mic de ore decât în perioada comunistă. De altfel, locul pe care-l ocupă aceste din urmă discipline este precizat în nota de prezentare: „Paradigma programelor de limba și literatura română (pentru gimnaziu și pentru învățământul liceal) este una comunicativ-funcțională. Aceasta presupune studiul integrat al limbii, al comunicării și al textului literar”. Pe de altă parte, studiul monografic al unui număr restrâns de scriitori ar fi posibil și profitabil din punct de vedere didactic, întrucât ar permite o contextualizare social-biografică mai bogată și o privire asupra unei opere în ansamblul ei, foarte necesare pentru înțelegerea literaturii.

3. Îmi amintesc că, la un moment dat, în baremul de corectare la olimpiada de limba și literatura română a apărut o precizare stupefiantă, nu mai știu care era formularea, am reținut însă ideea: lucrarea va fi depunctată dacă va abuza de citate din critica literară! Dincolo de ridicolul situației, faptul este semnificativ pentru o anumită înțelegere la modă a felului în care trebuie receptată literatura. Se întoarce spatele receptării specializate, considerată mult prea abstractă, și se practică un discurs vulgarizator, în numele nevoii de exprimare personală și liberă. „Părerismul”, un fenomen social consistent astăzi, se exersează și în școală, cu atât mai mult cu cât acest exercițiu al exprimării este foarte necesar la această vârstă. Principii ale educației ca accesibilitatea și individualizarea învățării, în loc să dea naștere unei reforme de profunzime, ca să nu mai rămână niște cuvinte

din preambulul unor documente oficiale, au devenit pretexte pentru un populism postdecembrist care a făcut aproape la fel de mult rău școlii ca și absența schimbărilor necesare. Or, tocmai receptarea specializată oferă reperele unei adecvate înțelegeri a materiei la orice disciplină de studiu. Nu poți înțelege modernismul interbelic fără E. Lovinescu, cum nu îl eviți pe Einstein când e vorba despre teoria relativității timpului și spațiului. Profesorul are datoria de a face accesibil acest limbaj științific și o poate face cu mare folos, cu condiția să nu fi trecut prin aceeași școală care încurajează opinia în răspăr cu o rigoare de bun-simț. Cu alte cuvinte, să fi citit cu interes autori canonici ca Titu Maiorescu, E. Lovinescu, G. Călinescu și măcar încă vreo câțiva nu mai puțin importanți, de ieri și de azi.

5. Cum am mai spus, e vorba despre altă concepție asupra programelor decât aceea antedecembristă. În plus, interesul pentru autorii canonici rămâne mare datorită bacalaureatului. Două dintre cele trei subiecte de examen vizează literatura, ultimul fiind un eseu despre un text aparținând unuia dintre autorii menționați. Pe de altă parte, același populism amintit mai sus este cauza unui curent de opinie conform căruia literatura clasică n-ar mai avea priză la tineri. Scriitorii rurali, în special, ca Ion Creangă, Rebreanu, Sadoveanu sau Marin Preda, n-ar mai corespunde sensibilității contemporane, ar fi „depășiți”, demodați, ar aparține unei paradigme socio-culturale cu care elevii n-ar rezona. Chiar dacă ar fi adevărat (nu e, sensibilitățile și gusturile elevilor sunt la fel de diverse și de imprevizibile ca ale adulților), tot nu ne-am putea lipsi de ei, pentru că o școală adevărată este una a fundamentelor. În realitate, marea problemă a receptării literaturii române în școală nu este această presupusă îndepărtare de clasici, ci contactul tot mai precar cu cartea, fie că este vorba de elevi, fie de profesori.

6. Programele din cei patru ani de liceu includ în categoria valorilor și atitudinilor vizate de studiu „formarea unor reprezentări

culturale privind evoluția și valorile literaturii române” și „cultivarea unei atitudini pozitive față de limba română, recunoașterea rolului acesteia în dezvoltarea personală și pentru îmbogățirea universului cultural”. Sentimentul apartenenței la o arome culturală se cultivă, așa zice, prin firea lucrurilor, când ți-o asumi cu adevărat, cunoscând-o, prețuindu-i valorile activ, în sensul lor formator. De câțiva ani, la începutul clasei a XII-a, le cer elevilor, la testul inițial, să redacteze o scurtă argumentație despre patriotism, plecând de la poezia *Cu voi...* de George Bacovia („O, țară tristă, plină de humor...”). Cu rare excepții, tonul comentariilor este optimist: sentimentul național este important pentru ei, cu condiția să se manifeste în forma lui benefică, a deschiderii către dialogul cu alte culturi.

SZEKELY ALEXANDRINA ANA

Profesoară de limba și literatura română la Liceul Teoretic „Alexandru Ioan Cuza” din București

Miza pare să rămână programa de bacalaureat

1. Avantajul derivă din posibilitatea de a fixa elevului o privire de ansamblu asupra evoluției literaturii române, în ultimii ani liceali. Din păcate, se poate pierde din profunzimea acestei „priviri”. Evident că, pentru a întâlni cerințele examenului de bacalaureat, și studiul cronologic se va concentra, în primul rând, pe opera autorilor introduși în programa de examen. Astfel, inevitabil, se ajunge la mai puține ore alocate operei lui Alexandru Macedonski, în timp ce romanele lui Camil Petrescu sau G. Călinescu, prin amplexare, vor acoperi o bună parte din semestrul al II-lea, în clasa a XI-a, de pildă. Totodată, faptul că *Ion* al lui Liviu Rebreanu se studiază, de regulă, în clasa a X-a, pentru a ilustra specia romanului, necesită, uneori, o clarificare pentru încadrarea în epocă și, în acest sens, studiul de caz, inclus în programă, în clasa a XI-a, este necesar pentru fixare.

În ceea ce privește literatura veche, spre deosebire de acum vreo două decenii, când se studia în clasa a IX-a, aplicându-se principiului cronologic, elevul clasei a XI-a care o studiază are o anumită maturitate și, în mod ideal, o deja formată experiență a învățării. Și, deși literatura veche nu este, în mod necesar, „sacrificată”, tot are de suferit, dar, probabil, în măsura în care au și alte opere. Profesorul va încerca, desigur, să selecteze, pentru o perioadă de câteva săptămâni, la începutul clasei a XI-a, fragmente relevante și cu potențial atractiv din cronici, dar, între limbajul care mai trebuie, uneori, descifrat, și tematica istorică, timpul nu lucrează mereu în favoarea unei receptări „așezate” din partea elevului. De aceea, trei ore pe săptămână alocate limbii și literaturii române rămân insuficiente, probabil, indiferent de criteriile de structurare a materiei, pentru a aprofunda sau, pur și simplu, pentru a putea dobândi o privire relevantă asupra literaturii române. Cronologic sau nu.

2. În clasa a IX-a, operele sunt grupate pe criterii tematice, în clasa a X-a, se cedează structura genurilor și speciilor literare. Profesorul are, astfel, libertatea de a selecta operele reprezentative, de a-și adapta planificarea și interesul elevilor, măcar într-o anumită măsură. Astfel, se pot studia o schiță de I.L. Caragiale și un text de Simona Popescu sau de Mircea Cărtărescu în același semestru, diversificarea acționând pedagogic, menținând interesul elevului.

Deși poate fi o modalitate mai „aerisită” de structurare a materiei, ceea ce a constituit și scopul demersului, poate avea drept consecință mai puțin dorită o privire incompletă asupra operei unui scriitor. Care va rămâne, în aceste condiții, reprezentată de un text, cel mult două, și, eventual, în funcție de modalitatea de predare, de fragmente sau trimiteri la alte scrieri. Profesorii vor încerca, prin bibliografii, extrase, trasarea unor etape de creație, să anunțe complexitatea operei, privită în integralitate, dar va rămâne, până la urmă, alegerea elevului de a descoperi sau nu alte

aspecte, pe care studiul monografic le-ar fi relevat, în timp. Mai greu, astfel, se va desprinde imaginea lui Liviu Rebreanu de al său iconic *Ion*, pentru a se redescoperi în *Adam și Eva*, de exemplu.

3. O consecință nefericită ar fi că elevului îi rămân doar cuvintele profesorului, în principal, pentru formarea unui aparat de receptare a operei literare. Profesorul va oferi citate critice pentru a ilustra diversitatea receptărilor, devenind un intermediar între opinia critică și receptarea elevului, dar rolul său nu va compensa apropierea nemijlocită de textul criticului, la bibliotecă. Absența unui exercițiu susținut de lectură a criticii literare va implica, pe de o parte, accesul elevului la o informație selectată de altcineva – chiar dacă un specialist –, care va fi prezentată, din cauza lipsei de timp, sintetizată și/sau fragmentată. În timp, capacitatea de interpretare a unui text la prima vedere rămâne limitată – atât la nivel lingvistic, cât și la nivel ideatic.

4. Criteriul de valoare estetică rămâne primordial, din punctul meu de vedere. Problema ar fi, însă, adaptarea procesului de receptare a textului la noile generații de elevi și, bineînțeles, adăugarea unor texte/autori mai aproape de contemporaneitate. Atât pentru înnoirea percepției asupra valorii estetice, cât și pentru corelarea cu o nouă sensibilitate, mai apropiată de cea a prezentului.

5. Pentru a continua răspunsul de la întrebarea anterioară, nu cred că în conceperea programelor școlare actuale se poate observa o scădere substanțială a interesului pentru autorii considerați canonici, în viziunea criticilor consacrați, cel puțin. Profesorii au, la momentul actual, posibilitatea de a selecta, într-o proporție semnificativă, textele propuse pentru studiu. Adevărat, miza pare să rămână programa de bacalaureat și, la o privire comparativă cu ceea ce presupunea examenul în trecut, nu mai sunt incluși, în lista de autori canonici, Hortensia Papadat-Bengescu sau Mircea Eliade, ceea ce este nefericit. Dar ei rămân prezenți la orele de

literatură, în funcție de alegerea profesorului.

În plus, o reconsiderare ar trebui, probabil, și prin prisma aducerii în prezent a literaturii, prin introducerea, în programă, și a unor scriitori din contemporaneitate. Deși programele aduc sugestii – în principal la clasa a IX-a, prin abordarea tematică –, ele rămân doar recomandări, ghid de orientare pentru profesori, dar opționale.

6. Necesitatea abordării conceptului de „sentiment național” este indiscutabilă, înțeles drept componentă a identității de sine, în plină formare la vârsta adolescenților. Probabil că, cel mai consistent, sentimentul național este evocat, *per se*, la începutul clasei a XI-a, prin capitoul „Originea și dezvoltarea limbii române”, iar debutul studierii literaturii conform principiului cronologic în ultimii doi ani de liceu are, astfel, avantajul vârstei elevului, care poate recepta cu o altă maturitate complexitatea acestei tematici. Apoi, baladele și textele cu tematică istorică (precum cronicile sau nuvela lui Negruzzi) îi continuă ecourile, într-o anumită măsură. În clasa a X-a, prea puțin se poate regăsi în analiza lui *Ion*, periferic, prin raportarea la contextul social și istoric. Însă este adevărat că, într-o epocă a globalizării, subiectul poate cădea în desuetudine dacă este abordat cu vervă patriotardă, iar, în programă, nu este un obiectiv central, ci, mai degrabă, indirect.

În aceste condiții, sentimentul național rămâne abordabil prin studiile de caz (precum cel privitor la balcanismul sau occidentalizarea civilizației românești) sau prin texte argumentative, prin dezbateri și texte științifice, de factură istorică. Toate, dependente de intenția profesorului, de bibliografia suplimentară și de zelul elevilor. Textele selectate pot oferi subiecte substanțiale pentru a pune în discuție definiția conceptului și pentru a stabili o modalitate de raportare la acesta, în contextul contemporaneității, iar accentul programei pe textul argumentativ favorizează demersurile de acest tip.

ȘERBAN TOMȘA

Profesor de limba și literatura română, scriitor

Acoperișul și grinzile poveștii

1. Întrebările dumneavoastră sunt interesante, dar sunt și alte aspecte care ar fi putut fi vizate: rolul manualelor, selecția textelor, nivelul de dificultate al noțiunilor de limbă etc. Poate că manualele ar trebui să fie diversificate în funcție de profilul liceului. Poți introduce literatura română veche la clasele cu profil filologic, dar nu le-o poți vâri pe gât celor care studiază matematica și informatica. Elevul n-are maturitatea necesară pentru a gusta rafinamentul textelor vechi. Ce zic eu, chiar și limbajul lui Creangă, atât de expresiv, depășește orizontul gustului estetic al copiilor! Timpul alocat este, în mod evident și la toate nivelurile, insuficient pentru studierea temeinică a literaturii române. Însă la clasa a V-a s-a scos o oră. Factorii responsabili sunt superficiali, ca să nu zic altfel. La o întrunire cu profesorii de specialitate, după o pledoarie convingătoare a unui dascăl, o inspectoare amatoare a întrebat cu semeție: „Și ce mare brânză faci într-o oră?”. Aș întreba și eu: ce mare lucru poți face în patru ore pe săptămână, în condițiile în care programele rămân încărcate?

2. În materie de programe, sunt de părere că o cale de mijloc ar fi benefică. Manualele din urmă cu 30-40 de ani prezentau o structură ușor de recunoscut: prezentarea autorului și a operei sale, un text reprezentativ, analiza textului. Acum, noțiunile literare sunt prezentate urmând o hartă pe care autorul manualului și-o face în prealabil. La nivel gimnazial, manualele de dinainte de '89 erau foarte slabe. Erau diferențiate pe literatură și gramatică. Textele literare erau substanțiale, dar pline de violență și având o tematică sinistă: drame sângeroase, morți, asasinate. Întrebările de la sfârșitul textului erau puerile, cum sunt și acum. Sunt texte care au supraviețuit în manuale peste o jumătate de secol: *Miorița*, *Românii supt Mihai-Voievod*, *Viteazul*, *Baltagul*, *O scrisoare pierdută*. Autorii

preiau cu seninătate texte din manuale străvechi. Am cunoscut un bun profesor care a depăns, până la dispariția sa fizică, eliminarea din manuale a povestirii *Puiul* de Brătescu-Voinești. O primă tentativă de înnoire s-a produs în anii '80, când au fost realizate două foarte bune manuale de limba și literatura română. Literatura și gramatica erau reunite după o metodă timidă, dar notabilă. În fine, au apărut manualele alternative. La liceu oferta este generoasă, dar și la gimnaziu sunt edituri care au prezentat manuale excelente. Unii autori au înțeles însă că trebuie să pună în cărți tot ce știu ei. Selecția textelor a rămas o problemă permanentă, nerezolvată satisfăcător nici până azi. Multe însă sunt slabe, iar noile posibilități grafice de a prezenta textele și noțiunile au dus la un iureș năucitor de exerciții, dezorientându-i pe elevi. În ciclul gimnazial, noile programe și manuale de limba și literatura română sunt dezarticulate și lipsite de orizont. Cunosesc profesori care nu folosesc deloc manualele și utilizează doar auxiliare și culegeri de exerciții și probleme.

3. Lipsa reperelor critice este un defect al manualelor, chiar dacă unii elevi au tendința de a învăța analizele și de a ignora operele. Lectura criticii poate debloca nevăzute zăvoare mentale care distorsionează receptarea unui text. Critica literară este absolut indispensabilă în predarea literaturii române. Iar studiul în bibliotecă ar trebui să fie obligatoriu, cu fișele de rigoare. Nu e de imaginat ideea de studiu fără utilizarea bibliotecii. Nu sunt pentru constrângeri, dar sunt convins că fiecărui elev ar trebui să i se prezinte o bibliografie obligatorie.

4. În manualele de liceu, într-o mare măsură, este respectată valoarea estetică. Dar aceasta este o întrebare care comportă numeroase dificultăți, în condițiile în care noțiunea de valoare estetică a devenit, în opinia mea, o noțiune lipsită, în bună parte, azi, de conținut. În orice caz, chiar dacă este lăsată deoparte latura estetică, manualele merg pe ideea că trebuie să fie studiate autorii cei mai cunoscuți. La nivel primar și gimnazial, literatura se predă lamentabil. Într-un manual de limba și literatura

română pentru clasa a IV-a, elaborat de cinci autori, găsim și o frumoasă poezie de Nichita Stănescu, *Povestea*: „Povestea e o casă și ea/ cu acoperiș, sub nea,/ de țigle ori de șindrilă/ bătute de moș Păsărilă”. Întrebări pentru copii: „Care ar fi acoperișul poveștii? Dar grinzile?”. Am putea continua: „Care e dormitorul? Dar baia?”.

Valoarea este înlocuită cu notorietatea. Îi las la o parte pe cei care au găsit o metodă simplă de înnoire a textelor: îi introduc în manuale pe prieteni ori pe colegii de studiu. Se vede limpede că unele texte sunt scrise la solicitarea celui care face manualul.

5. Există și tendința de a-i trece cu vederea pe unii dintre scriitorii clasici, socotiți perimați, dar în general sunt respectate listele canonice. După cum spuneam, alegerea textelor nu este totdeauna cea mai potrivită. Ilustrarea curentelor literare – de exemplu, tradiționalismul, neomodernismul – se face nu prin cele mai bune texte.

6. Sentimentul național a fost devalorizat prin exacerbare înainte de '89, când era principala temă a manualelor de română din ciclul gimnazial. De altfel, prezentat tematic, în toată nuditățile sale, acest sentiment ar fi promovat în mod nepotrivit și devine neatractiv pentru copii. Când valoarea estetică e nulă – a se vedea textul lui Alecsandri dintr-un manual de clasa a VII-a –, sentimentul cu pricina este compromis. Sentimentul național trebuie transmis doar prin mijloacele seducătoare ale literaturii de calitate. Până la urmă, a scrie cărți bune, a-ți face datoria

la locul de muncă sau a învăța reprezintă o modalitate de a fi patriot. Sentimentul național nu este un duh care plutește deasupra apelor literare. Când elevul descoperă că poeții și romancierii români sunt comparabili cu cei mai buni scriitori din literatura universală, apare sentimentul de mândrie națională.

DIANA TRANDAFIR

Profesoară de limba și literatura română la Liceul Tehnologic Forestier din Câmpina, scriitoare

Un „internaționalism” de factură nouă

1. Ca aspect general, a ordona evenimentele în desfășurarea lor, în timp, evolutiv, istoric, diacronic, nu înseamnă altceva decât a avea claritate. După părerea mea, ar fi mult mai potrivit ca în întreg ciclul liceal să se respecte acest deziderat. Principiul cronologic al studiului literaturii române, adică structurarea conținuturilor din domeniul literaturii conform acestui principiu, ar asigura astfel un model didactic coerent, venit în sprijinul tinerilor bulversați de cele mai multe ori de noianul de informații din domenii diverse, venite din „lumea nouă”.

2. Nici despre renunțarea la studiul monografic al autorilor nu am o părere favorabilă. Observației de tip monografic (*cf.* Dimitrie Gusti) și studiului de amploare i-au luat locul în mai noile programe școlare un fel de texte

schematic care vor a ilustra în acest mod diferitele genuri și specii, dar care trunchiază profilul scriitorilor.

3. La fel ca renunțarea la beneficele și „celebre” fișe de lectură, reducerea criticii literare se arată a fi foarte păguboasă. Critica literară valorizează opera literară (îi surprinde valoarea), stimulează descoperirea structurii operei, aduce elucidarea semnificațiilor, introduce opera într-un sistem de relații cu alte opere literare, stimulează ambivalențele și aluziile culturale (așezarea în epocă) și, nu în ultimul rând, susține teoria și istoria literaturii. Ar fi mult mai bine dacă elevii ar afla mai mult din păreri avizate ale criticilor literari, fie ei mai vechi sau mai noi.

4. Da, dar din păcate, în mai mică măsură. După cum se cunoaște, operele de artă trebuie evaluate după valoarea lor estetică mai degrabă decât pentru valoarea lor instrumentală sau utilitară. Am observat, însă, de multe ori, că în programele școlare de liceu se renunță la criteriul estetic în favoarea altor criterii, în special a criteriului etic și socio-politic.

5. Consider că, invocându-se supraîncărcarea programei școlare, se renunță prea lesne la nume importante de scriitori. I-aș numi autori de prim plan, nu neapărat „canonici”, termenul fiind oarecum discutabil. Excluderea din motive politice e cea mai pernicioasă. Nu e locul aici pentru a aduce exemplificări. Mai există și problema scriitorilor care suferă de discriminare, dar valoarea lor nu este desconsiderată pe criterii de gen.

6. Sentimentul național este necesar în oricare vremuri și conjuncturi, astăzi mai mult decât oricând, din motive lesne de înțeles. Programele școlare au pierdut din vedere acest aspect, pentru că în conceperea lor primează un „internaționalism” de factură nouă (ieri proletar, azi democratic) ce tocește în mod voit (sau nu?) sentimentul apartenenței naționale. Programa are, deci, azi, într-o mai mică măsură rolul de a modela sentimentul național. Acesta a fost stimulat în rândul elevilor în ultimul an, cu ocazia centenarului Marii Uniri, prin interesul dascălilor de limba și literatura română care au desfășurat, în folosul liceenilor, o serie

de activități extrașcolare ce au suplinat golul pe care îl invocați aici.

RALUCA VOICU

Profesoară de limba și literatura română la Școala Gimnazială „Regina Maria” din București, doctorandă în Filologie

Tot ce nu intră în programa pentru bac devine irelevant pentru elev, părinte și societate

1. Fiind profesor de gimnaziu, nu cunosc în totalitate ceea ce se întâmplă la orele de literatură din liceu, dar nu consider că timpul rezervat studiului cronologic al literaturii române este suficient. Totuși, tind să cred că literatura veche nu este sacrificată, deoarece se studiază în clasa a XI-a, semestrul I, când timpul are răbdare, atât cu elevul, cât și cu profesorul. Așadar, mingea este în terenul acestuia din urmă. Programa poate fi „fentată”. Orele pot fi organizate astfel încât să câștigi timp și pentru studiul unor texte suplimentare, semnificative pentru perioadă. Mult mai mult are de pierdut literatura cuprinsă în programa de clasa a XII-a (interbelic, postbelic), când miza de la orele de limba și literatura română devine promovarea bacalaureatului, nu literatura în sine. Tot ceea ce nu intră în programa pentru bac riscă să fie irelevant pentru elev, părinte și societate. Ne dorim absolvenți, nu erudiți. Acum, profesorul, dacă se aventurează dincolo de granițele textelor cerute la examen, e pus la zid. Cum să îți mai îngădui o trecere prin avangardă când ai de predat caracterizarea lui Ștefan Gheorghidiu?

2. Cred că structurarea programei pe genuri și specii literare este fundamental greșită. Suntem contemporani cu o literatură care și-a dizolvat acum mult timp granițele. Noile programe încearcă să aducă elevul mai aproape de literatura prezentului, dar, în același timp, păstrează ca orizonturi de receptare liricul, epicul și dramaticul. Ce vom face, însă, cu textele hibrid, care transgresează mai multe specii sau genuri?

Apoi, atât manualele care urmăresc vechea programă, cât și cele care sunt concepute după noua programă propun spre analiză câte un singur text de autor. Nu poți avea pretenția ca un elev să rezoneze cu un scriitor, având acces, la școală, la un singur text. De pildă, în manualul de clasa a VIII-a, la genul liric, sunt propuse un poem de Eminescu, unul de Lucian Blaga și unul de Nichita Stănescu. Cu Eminescu, elevii sunt cât de cât familiarizați din anii anteriori, dar ce ar putea înțelege din Nichita Stănescu și Blaga prin câteva versuri? O altă problemă o constituie și fișele biografice care însoțesc operele. Văd acolo o tendință de mitizare a scriitorilor. Niciun manual nu îi prezintă ca pe ființe vii, din celule animate, ci ca pe un soi de semizei ai condeiului. Iar noi avem în față o generație care respinge perfecțiunea. O generație pentru care coexistența binelui și răului înseamnă normalitate. O generație ai cărei eroi sunt la un *click* distanță. Acești elevi nu vor empatiza niciodată cu impozanța scriitorilor prinsă în manualul de română. Au nevoie de oameni ca ei, cu frici și defecte. De fiecare dată când le vorbesc elevilor mei despre un autor, le spun și câteva anecdote. La Eminescu, le citesc din G. Călinescu despre adolescența poetului, despre repulsia acestuia față de matematică, despre fuga de la școală și farsele pe care i le puneau la cale colegii săi. Îmi sorb cuvintele și în ochii lor ia naștere o formă de drag de poet dată tocmai de faptul că Eminescu devine *unul de-al lor*. Și e mult mai ușor să discuți ceva scris de „unul de-al tău”.

3. Critica literară îi antrena pe elevi în recepțarea unei opere. Le oferea niște instrumente de analiză pe care, mai devreme sau mai târziu, și le însușeau. Nu de puține ori, mi-am văzut elevii blocați în fața unui text pe care nu știu cum să îl privească, în care nu știu ce să caute. În ceea ce privește studiul în bibliotecă, cred că, aici, problema e, din nou, în mâna profesorului. Se pot concepe modele de fișe, în care să fie vizate lucruri care se găsesc doar în cărți, nu și pe Internet.

4. Nu, noile programe nu par să mai vizeze studiul literaturii conform criteriului de valoare estetică. În noua programă pentru clasele

V-VIII, cuvântul *literatură* nu apare nicăieri. Domeniul se numește *lectură*, iar obiectivul studiului acestuia este „să asigure formarea competențelor de comunicare necesare în toate domeniile de cunoaștere și de activitate”. Manualul de clasa a VI-a se deschide cu un text de George Bălăiță, iar cel de clasa a VII-a cu un text *inedit* scris de Veronica D. Niculescu. Cred că noțiunea de valoare estetică se relativează aici. Textele sunt ușoare, clișeizate, iar discuțiile pe marginea lor tind tot către domeniul comunicării. Asta ni se spune și la consfăturile anuale: să se pună accent pe comunicare!

5. Da, se observă scăderea masivă a interesului față de autorii canonici. În manuale sunt integrate foarte multe texte din literatura contemporană universală, texte din literatura română contemporană pentru adolescenți și texte nonliterare – recenzii, afișe, reclame, anunțuri. Pe ici, pe colo, mai apar câteva fragmente din Caragiale sau Slavici, dar analiza lor este orientată tot spre domeniul comunicării.

6. Citez din *Nota de prezentare* a noii programe de limba și literatura română: „Recomandarea Parlamentului European și a Consiliului Uniunii Europene privind competențele-cheie din perspectiva învățării pe parcursul întregii vieți (2006/962/EC) conturează, pentru absolvenții învățământului obligatoriu, un «profil de formare european» structurat pe opt domenii de competență cheie: Comunicare în limba maternă, Comunicare în limbi străine, Competențe matematice și competențe de bază în științe și tehnologii, Competența digitală, A învăța să înveți, Inițiativă și antreprenoriat, Sensibilizare și exprimare culturală”. Cred că acest decupaj constituie de la sine un răspuns la această întrebare. Nu se mai caută formarea unui sentiment național, ci a unuia european. De aceea, se pune accent pe noțiunea de interculturalitate. Mai mult, orice text din literatura română e însoțit, pe margine, de trimiteri către elemente din cultura internațională. Generația lor are nevoie de formarea unui sentiment național, dar cum să îl dobândești dacă școala îl dă la o parte?

ALEXANDRU DUMITRIU

Ziarist, București

Journalist, Bucharest

e-mail: alexandru.dumitriu.ro@gmail.com

De vorbă cu profesorul Mircea Martin:

„Critica literară este un fel de confesiune indirectă”

Abstract

Critic și teoretician literar, profesor emerit la Literele bucureștene, unde a desfășurat o carieră universitară de peste cinci decenii, membru corespondent al Academiei Române, Mircea Martin evocă în acest dialog momente ale formării sale cultural-intelectuale, momente semnificative ale istoriei mari la care a fost martor și, nu în ultimul rând, propune, abordând tematici diferite, un discurs al rigorii, al echilibrului și al relevanței. Convorbirea este atât o întoarcere în timp, la anii copilăriei și adolescenței, petrecuți la Reșița, într-o epocă dramatică, apoi la anii tinereții și maturității, cu liberalizări și înăsprirea regimului politic, cât și o fixare mozaicată a unora dintre încercările prezentului.

Cuvinte-cheie: Mircea Martin, dialog, literatură, relevanță

In this dialogue, Mircea Martin - literary critic and theorist, professor emeritus at the Bucharest Faculty of Letters, where he has had a career of over five decades, corresponding member of the Romanian Academy - recalls moments related to his cultural and intellectual formation, significant moments of the history he has been a witness to and, last but not the least, proposes a discourse characterized by rigour, balance and relevance in tackling various topics. The conversation is not only a time travel back to his childhood and teenage years, spent in Reșița, during a dramatic time, and then to the years of youth and maturity, while the political system either liberalized or hardened, but also a mosaic-like fixing of the challenges the present faces him with.

Keywords: Mircea Martin, dialogue, literature, relevance

- *Vă place să călătoriți noaptea, stimabile domnule profesor Mircea Martin?*

- Noaptea?!

- *Noaptea!*

- De ce noaptea și nu ziua?!

Ca să văd ce urmărești cu această întrebare...

- *Este 18:46 și, la 21:20, pleacă, din București Nord, trenul IR 1695, care ajunge la Caransebeș în zori, la 5:10, de unde, la 6:00, există o legătură pentru Reșița. Și aș fi vrut să știu dacă v-ar tenta o „călătorie” nocturnă...*

- Dacă e vorba despre o călătorie la Reșița, în mod sigur! Întotdeauna călătoream noaptea – sau aproape întotdeauna – în timpul studenției și după aceea, chiar dacă mult mai rar. Dar

întotdeauna luam trenuri de noapte. Evident, când eram student, la clasa a II-a, și chiar și mult timp după aceea, tot la clasa a II-a. De altfel, nu mi se părea o mare diferență între clasa a II-a și clasa I. Coboram la Caransebeș, pe linia majoră București-Timișoara, de unde intram pe linia secundară Caransebeș-Reșița, într-un tren pentru navetiști, întunecat, în care oamenii fumau sau picoteau. Am amintiri mai degrabă plăcute despre această călătorie nocturnă. Vorbesc despre călătoria spre Reșița, nu despre călătoria de întoarcere spre București. Nu mă întorceam cu mare plăcere la București. Nu se compară, în orice caz, sentimentul cu care mă întorceam la Reșița, adică *acasă*, cu sentimentul plecării de *acasă* spre București. În studenție, era o călătorie tensionată, aveam problema locuirii la București... N-am stat decât două săptămâni la cămin, pe strada Matei Voievod, într-o încăpere cu 14 paturi. Era o toamnă rece, „rea”, m-am îmbolnăvit și am decis să caut o gazdă. Și acolo am trăit tot „la comun”, cum se zicea pe atunci, dar măcar aveam o cameră numai a mea. M-am adaptat greu la București, oamenii,

inclusiv colegii de facultate, mi se păreau fără sens agresivi, orașul la care aveam eu acces, cu mijloacele materiale reduse de care dispuneam, mi se părea sub nivelul de civilizație al Reșiței.

În jurul sentimentului de solidaritate

- *Mărturiseați, într-o convorbire din 1984 cu gazetarul George Arion, că formarea dumneavoastră este tributară „în bună, esențială măsură” Reșiței...*

- Fără îndoială! Confirm încă o dată, la distanță de 35 de ani, acest lucru...

- *Spuneți, tot atunci, că ați avut, la Reșița, „profesori eminenți la aproape toate materiile”. E vorba despre profesorii din gimnaziu, despre profesorii din liceu?*

- E vorba despre toți profesorii. Am avut, în primul rând, un învățător realmente extraordinar, Gheorghe Stăiculescu. Un pedagog desăvârșit, un om care a știut să dezvolte în fiecare dintre elevii săi ceea ce aveau mai bun, punându-i în concurență, într-o concurență stimulată chiar prin mici „premii”; de exemplu, dacă grupa

© Alexandru Dumitriu

de elevi – atenție, grupa, nu elevul! – invitată la tablă rezolva în mod corect toate exercițiile care-i reveneau, acea grupă avea dreptul să iasă în curte și să joace volei. În ora de matematică! Era, așadar, o concurență acerbă, nu doar individuală, pentru că acest învățător avea grijă să cultive sentimentul de apartenență la un grup, la un colectiv, sentimentul de solidaritate.

- *Cu acele prilejuri „competiționale” să se fi sedimentat crezul dvs. în necesitatea coeziunii?*

- N-aș merge atât de departe înapoi! Probabil că ar da bine pentru coerență – și eu țin la coerență –, dar nu cred. Ideea aceasta a solidarității, a nevoii de solidaritate intelectuală și umană, vine din lecturi și, mai ales, din constatarea lipsei flagrante, scandaloase de solidaritate în care trăim de 30 de ani. E o idee care mi s-a impus dintr-o carență a societății noastre.

- *Am urmărit, pe Internet, o înregistrare video de la un colocviu din 2010, unde l-ați evocat pe dirigintele dvs., ai cărui părinți fuseseră deportați în Bărăgan...*

- Era dirigintele meu din gimnaziu, profesorul de fizică și chimie Nicolae Ișfan...

- *Ați amintit că vă oferise un volum al lui Vianu, căpătat de la Vianu însuși, cu care se întâlnise într-o călătorie feroviară. Cum s-a produs apropierea dintre dvs. și diriginte?*

- În primul rând, era un profesor tânăr. Ne-am apropiat, nu pot să spun că eram prieteni. În provincie, lucrurile se desfășoară oricum altfel decât în Capitală – îmi dau seama de acest lucru

Ideea solidarității, a nevoii de solidaritate intelectuală și umană, vine din lecturi și, mai ales, din constatarea lipsei flagrante, scandaloase de solidaritate în care trăim de 30 de ani. E o idee care mi s-a impus dintr-o carență a societății noastre

mai degrabă acum, retrospectiv. Erau relații mai firești, mai omenești... De exemplu, cum, pe vremea aceea, profesorii erau angrenați în tot felul de activități de ordin social – trebuiau să facă recensăminte sau alte lucruri de acest tip –, odată, dirigintele m-a luat cu dânsul să-l ajut într-o asemenea operație. Nu mai știu ce date trebuia să culegă. Știu că ne-a prins ploaia, o ploaie puternică, ne-a udat până la piele. Atunci, a zis: „Hai să intrăm la doamna profesoară Ionescu!”. Doamna Mala Ionescu, profesoara noastră de română. O doamnă de o distincție extraordinară, pe care rareori am văzut-o zâmbind. Avea o privire care punea o distanță, dar nu în mod ostentativ, avea o prestanță care impunea respect. Am sunat la apartamentul dânselor și, când ne-a văzut în ce hal eram de plouați, i-a dat colegului un prosop și pe mine chiar dânsa m-a șters pe cap cu prosopul. Și acum, când evoc această scenă, mă traversează parcă valul de căldură care m-a cuprins atunci...

Am rămas în relații apropiate cu dirigintele meu și după ce am absolvit liceul. Când eram la facultate, de câte ori mă întoarcem în Reșița, îl vizitam, mă vizita și dânsul. Am fost la părinții dânsului, în comuna Ticvani, am stat un *week-end* acolo, i-am cunoscut familia, frații. De la fratele dânsului știu povestea deportării în Bărăgan. În preajma Rusaliilor a avut loc această ridicare a anumitor țărani, a frunții satelor de pe granița cu Iugoslavia, și deportarea lor în Bărăgan. În treacăt fie spus, i-am repovestit această istorie Anei Blandiana, care a transpus-o în proza ei, în volumul *Proiecte de trecut*. M-a impresionat toată această imensă nedreptate socială... Mi-am dat seama în ce situație era pus acest om, care pleca uneori vineri noaptea din Reșița și, ajuns în București, se urca în trenuri de marfă și sărea din ele undeva în Bărăgan, unde se aflau părinții săi, iar luni dimineață era înapoi la școală și, diriginte fiind, ne vorbea nouă, elevilor, despre construcția socialismului... Lucruri teribile!

- *Când v-a încredințat volumul lui Vianu?*

- După ce am devenit profesor la Facultate.

- *Îmi închipuisem că în anii de școală...*

- Nu eram eu în stare, pe atunci, să-l înțeleg pe Vianu, nici nu știam cine-i Vianu! N-a venit vorba, în epoca aceea, nici despre Vianu, nici despre Călinescu, nici despre Blaga. Eram în '55-'57.

**Pe măsură ce trece timpul și
în spatele nostru se adună deceniile...**

- *V-ați îndreptat spre Facultatea de filologie pentru că ați avut profesori buni de română sau și pentru că scriați poezie?*

- Am avut și profesori foarte buni acolo, la Reșița, și evident, am scris și eu poezii, dar am renunțat la timp...

- *La sfârșitul liceului...*

- Da, dintr-un motiv foarte simplu: mi-am dat seama că poezia nu mă exprimă decât parțial și că alții sunt mai buni decât mine. În Reșița, de exemplu, cel mai bun tânăr poet era, atunci, Ion Cocora.

- *Cornel Ungureanu notează, în volumul Literatura Banatului. Istorie, personalități, contexte, că ați fi părăsit poezia tocmai din cauza acestei reputații pe care o atinsese în „domeniul” colegul dvs...*

- Nu era vorba de reputație, mi-am dat seama că scrie mai bine decât mine! Simplu! Era foarte talentat, a intrat foarte bine în acest tip de vers liber, în poemul de notație, îi veneau ușor metaforele, curgeau din el ca pletele. Era foarte bun! Pe urmă, s-a dus la Cluj, unde a intrat în grupul lui Baconsky, a fost prieten cu Petre Stoica, cu Aurel Gurghianu, era printre acești poeți.

- *V-a părut vreodată rău că ați abandonat poezia?*

- Nu! Cu atât mai puțin îmi pare rău cu cât, mai târziu, mi-am dat seama că, scriind despre poezie, pot să-mi valorific, să zic așa, aspirațiile și valențele poetice într-un chip mult mai liber și mai sigur. Nu în mod direct, ci indirect. Critica literară este un fel de confesiune indirectă, prin care te poți exprima aproape la fel de bine ca în poezie.

- *Ce s-a întâmplat cu poeziile pe care le-ați scris?*

- Au dispărut! Am mai scris poezii ocazional și cu dedicații anume...

În continuare cred că modernismul românesc a produs o poezie de foarte bună calitate. Includ aici și multe poeme din creația optzeciștilor, n-aș vrea să-i exclud din această apreciere pe ei și nici pe cei care au urmat. Avem poeți foarte buni

- *Există vreo șansă să aflăm poeziile ale dvs. într-o gazetă reșițeană?*

- Nu, nu! Ar fi o șansă în albumele colegelor mele de liceu. Acolo, da! Dar sper să nu aibă nimeni curiozitatea asta!

- *S-a întâmplat ca versurile unui poet român să vă amintească de poeziile dvs.?*

- Aș fi prezumțios să iau în serios o asemenea întrebare... Fără îndoială, sunt foarte multe versuri în care m-am regăsit, dar fără legătură cu încercările mele. Pur și simplu ca fel de a mă proiecta sau ca un loc de întâlnire al proiecțiilor mele cu versurile deja scrise de alții mai buni decât mine... Poezia românească e o poezie foarte bună. Rămân la această părere – în care am crezut întotdeauna – despre caracterul deosebit, chiar excepțional, al poeziilor noștri. Am scris lucrurile acestea în tinerețe și nu-mi pare rău, uneori polemizând cu alții, care erau mai ponderați, dar în continuare cred că modernismul românesc a produs o poezie de foarte bună calitate. Includ aici și multe poeme din creația optzeciștilor, n-aș vrea să-i exclud din această apreciere pe ei și nici pe cei care au urmat. Avem poeți foarte buni. Nu stăm la fel de bine – prin comparație – cu prozatorii, din păcate. Pe măsură ce trece timpul și se adună în spatele nostru deceniile de libertate, constat că prozatorilor români le lipsește, în genere – există, din fericire, și excepții –, priza asupra realității, a unei realități apte să se înscrie în memorie și în istorie, apte să facă istorie. Desigur, o asemenea afirmație ar trebui dezvoltată și justificată prin exemple și comparații cu alte romane, din alte spații...

Altfel – adică astfel – rămâne doar o părere „scăpată” în spontaneitatea unui interviu...

Bălcescu a fost eroul meu intelectual și moral

- Ați locuit la casă în Reșița?

- Da, într-o casă pe care a trebuit să o vând, prin '93-'94, pentru o sumă ridicolă.

- Credeți că ceva din personalitatea dvs. a putut fi influențat de locuirea la casă? Credeți că locuind la bloc ați fi fost altfel?

- În mod sigur. Era o casă modestă, care avea însă tot ce-i trebuie, inclusiv o grădină.

Erau patru camere, dar fără comoditățile și incomoditățile blocului. Nu se trăsesse gaz în copilăria mea. Toamna, tatăl meu avea grijă să vină niște oameni care să ne aducă lemne din pădure. Se tăiau în curte, cu un fierăstrău pus în mișcare de un motor pe roți, era un om care avea acest instrument și umbla așa, din casă în casă, să taie lemne. Iar noi le clădeam frumos în șopru și, iarna, eu și tatăl meu, pe rând, ieșeam și aduceam lemne în casă. Așa a fost în toată copilăria mea.

- Cum se numea strada pe care ați locuit în Reșița?

- Strada se numea Bernath Andrei. Era un luptător comunist.

- Dar în 1940?

- S-a chemat strada Dorobanților și, apoi, „General Ion Dragalina”, pentru că pe acolo au coborât soldații Armatei Române din munți, de pe Semenice, eliberând Banatul Românesc – aici intrăm în istorie! – de ocupații... sârbi. În 1918, în acel interstițiu în care nu se știa ce și cum, în care s-a dizolvat Imperiul Austro-Ungar, detașamente militare și paramilitare sârbești au considerat util să înainteze spre Nord-Est, ajungând până la Făget, până la Porțile de Fier ale Transilvaniei, ocupând un teritoriu străin într-un chip haiducesc, că tot aveau ei o tradiție haiducească bogată...

- Astăzi cum se numește strada?

- Astăzi se numește strada Castanilor! Deși nu sunt castani pe stradă... I-au dat numele în prelungirea unei alte străzi, unde erau mulți castani ...

- Cum ați fi numit dvs. această stradă, dacă ați fi avut o asemenea putere?

- Aș fi numit-o... Depinde când! Acum sau atunci?

- Și acum, și atunci!

- Atunci aș fi numit-o, în mod sigur, Nicolae Bălcescu. Bălcescu a fost eroul meu intelectual și moral. Acum, nu știu ce să zic... Mă gândesc la ceva ce mă doare. Mă gândesc la marea industrie

reșițeană distrusă, risipită.

I-aș da numele Halei de motoare navale, sau al Fabricii de locomotive, cea mai veche din țară, unde s-au produs faimoasele locomotive „Pacific” din seria 150.000, apoi locomotivele Diesel, sau al Fabricii de poduri, unde s-au produs elementele podului de la Cernavodă, ca

și cele din care s-a asamblat Turnul Eiffel. Măcar să rămână cumva păstrată în nume de străzi marea industrie care a fost acolo și care a fost distrusă de incompetența și de corupția conducătorilor noștri politici mai mari și mai mici.

- Mai are Reșița identitate în epoca postindustrială?

- Nu-mi dau seama. Din păcate, am pierdut contactul cu Reșița. Părinții mei au murit, rudele mele apropiate au murit și ele... Nu mai am acolo decât veri și finii, care, de fapt, nu sunt finii mei, ci finii părinților mei, pe care i-am moștenit. Ce să zic? E un oraș mai curat acum ca înainte, mai puțin locuit, mult mai puțin locuit, un oraș care, fără îndoială, și-a pierdut *sufletul*. Sper să nu-și piardă și *sufletul*, au murit atâția poeți acolo, poeți încă tineri, poeți buni...

Ar putea să reinvie ca un centru turistic, dar nimeni nu investește cu adevărat acolo. E o bogăție de ordin turistic imensă, de o frumusețe intensă. Prin turism s-ar putea recupera ceva din

Reșița e un oraș care, fără îndoială, și-a pierdut sufletul. Sper să nu-și piardă și sufletul, au murit atâția poeți acolo, poeți încă tineri, poeți buni...

măreția Reșiței. Ca să nu mai vorbesc despre ce ar însemna punerea în valoare istorică a ceea ce a mai rămas din siderurgia și metalurgia de acolo!

Literatura de propagandă și însemnătatea muncii

- Aș vrea, dacă sunteți de acord, să ne oprim puțin asupra literaturii de propagandă care a gravitat în jurul Reșiței, ca topos industrial, mai ales în anii '50. Mă refer la glorificarea siderurgiei, a oțelurilor, la „Reșița cântă slavă lui Stalin”... Bănuiesc că vă erau cunoscute toate aceste „isprăvi” literare, în Reșița acelor ani veneau frecvent scriitori, în documentare...

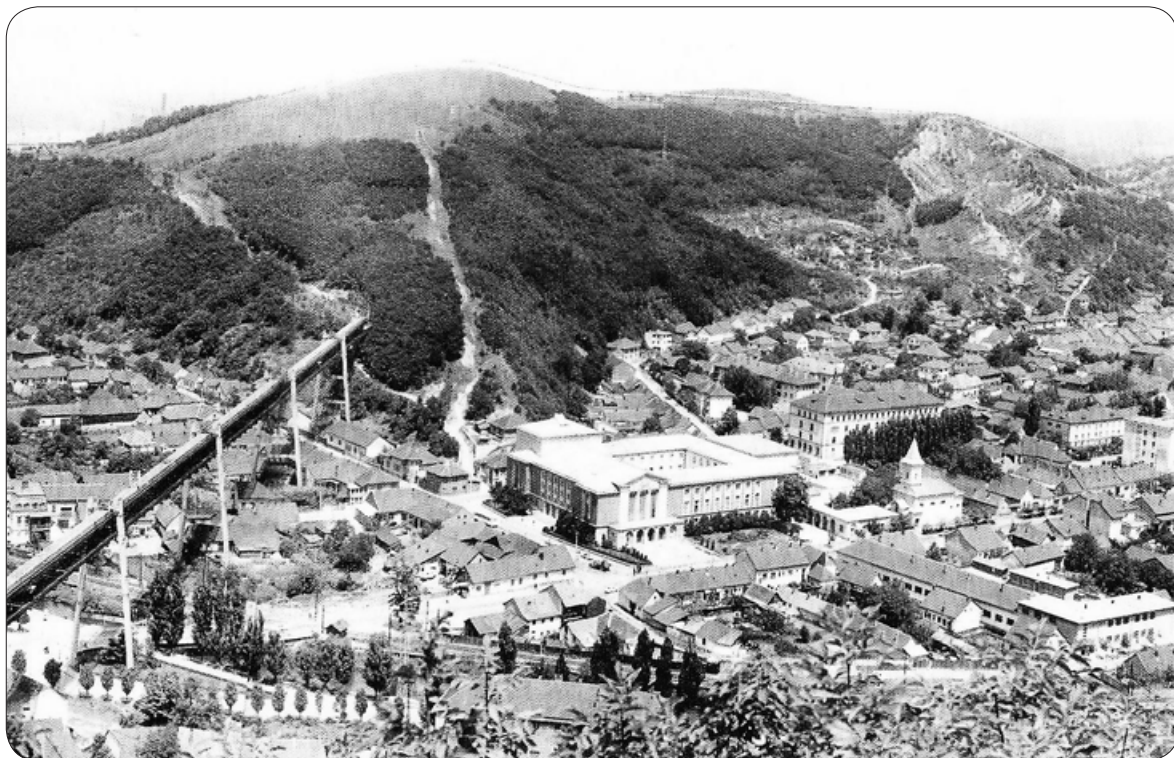
- Sigur, sigur...

- V-a dat acea literatură de propagandă sentimentul – provizoriu, firește – de apartenență la un timp istoric?

- În niciun caz! O simțeam de la început ca exterioară. Aveam impresia că este atât de exterioară, de neautentică încât toată lumea crede la fel. Cam asta a fost tot timpul impresia mea. Însă munca de acolo era o muncă reală și grea, foarte grea, pe care ar fi trebuit să eziți să o glorifici dacă

nu ai mijloacele necesare. Eu am fost și la oțelărie, și la aglomerator, am fost în hale, m-a interesat acea muncă, deși nu aveam o minte tehnică și nici preocupări de ordin tehnic; dar mă interesau, mă fascinau chiar acțiunea industrială ca atare, eficiența mașinistă, coordonarea între oameni și aparate, coerența unei funcționalități complicate. Era un adevărat spectacol! Hala de motoare navale era cât Universitatea! Oamenii aceia produceau niște turbine, acestea erau transportate – cu greu, îmi închipui! – la Constanța și se montau pe niște vase care ajungeau până în Brazilia! O aberație a conducătorilor – să iei minereul de fier din Brazilia... Dar vasele acelea existau, aduceau, cărau... Și nu mai sunt nici vasele, nici turbinele. Cum a fost posibil așa ceva?! Faptul că au fost poeți slabi și conformiști care făceau poezie de propagandă pe seama muncii acestor oameni nu micșorează însemnătatea muncii acestora, efortul și chinul acestor oameni. Acolo chiar se muncea! Și se produceau lucruri reale, folositoare și folosite... Nu „fiare vechi”!

- Într-o splendidă convorbire cu poetul Adrian Păunescu, spuneți că Geo Bogza v-a fascinat adolescența...

- Da, găseam în el o noblețe, gândea frumos, nobil, asta m-a atras la el. Nu e puțin lucru! Gândea și, mai ales, scria uneori exaltat, avea o mișcare ditirambică, o mișcare care îmi producea o anumită rezervă. Dar, dincolo de asta, știam că, citindu-l, voi găsi un mesaj nobil, un fel de idealitate, de care, mai ales când ești tânăr, ai mare nevoie. Și, aș adăuga, și când ești bătrân! Bogza nu poate fi minimalizat. Sau, mă rog, poate fi minimalizat, dar rămân, de la Bogza, lucruri importante. Rămâne, în primul rând, poezia lui de avangardă, o poezie puternică. Am fost cu el la Smederevo, în Iugoslavia, unde i s-a oferit „Cheia de aur” a orașului. L-am văzut recitând într-o piață. După el a citit Ernesto Cardenal – un poet din Nicaragua, mai cunoscut, pe plan internațional, decât Bogza. Efectul pe care l-a produs Bogza în mase a fost însă superior. Pe de altă parte, ce a citit el în fața scriitorilor, la Belgrad, în sala de la Uniunea Scriitorilor, au fost versuri la care oamenii se ridicau în picioare. Acolo a citit poezie de avangardă. Ce să mai vorbim, e un poet adevărat! Trebuie să-ți lipsească apetitul, gustul pentru poezie ca să disprețuiești o asemenea operă.

De la bunăstare la superioritate

- Ziua de 5 decembrie 1954 înseamnă ceva pentru dvs.?

- Nu știi ce ar trebui să însemne această zi.

- Este ziua în care divizionara B Metalul Reșița a câștigat Cupa României, de fapt, Cupa R.P.R.

- Da, a fost sărbătoare în oraș! Am fost pe stadion la toate meciurile care s-au jucat la Reșița. Evoluția a fost așa: mai întâi am bătut-o pe Știința Timișoara, cu 5-1. (Ei nu erau interesați de Cupa României.) După aceea, a fost Locomotiva Tg. Mureș. Pe urmă, a venit C.C.A., am bătut cu 1-0, a fost un gol înscris foarte repede de Urcan, un bun jucător, centrul înaintaș, mic, dar abil. Un meci foarte tensionat, în care C.C.A. chiar voia să câștige. Voinescu, marele portar, a avut o ieșire nervoasă și a fost schimbat cu Toma. A fost multă ostilitate, cu huiduieli, cum se

întâmplă... Dar scorul a fost păstrat. A urmat finala, la București, pe stadionul „Republicii”: 2-0 cu Dinamo. Două goluri înscrise de Szeleş. Era un fotbalist înalt, puternic, deși juca pe post de extremă. N-a fost niciun aranjament! Au fost momente ale destinului.

Am jucat și eu pe stadionul acela în gimnaziu. (*Se amuză.*) În cartierul nostru, jucam fotbal pe un teren care era delimitat de lingouri de fontă. Uneori, când depozitau acolo prea multe lingouri, terenul devenea exiguu. Eu eram fundaș central – stoper se zicea pe vremea aceea. Terenul fiind mic, era mult mai ușor în apărare, nu aveau spațiu să te dribleze! Eram bun acolo, în spațiul respectiv. Stadionul era în partea de jos a orașului, partea care se chema Reșița Română – noi eram în Reșița Montană. Nu știu cum s-a aranjat un meci, am jucat chiar pe stadion cu cei de-acolo, din jurul stadionului. Ne-au bătut rușinos, penibil! Pentru că ei erau obișnuiți cu acel spațiu larg, puteau să plimbe ușor mingea, să învâluie, să paseze... Însă echipa cu care țineam era Știința Timișoara.

- Dacă a venit vorba despre Timișoara, a fost Reșița cuprinsă de aceea... să nu-i spun superioritate... de aceea mândrie pe care se spune că ar revendica-o unii bănățeni?

- Apropo de ce?

- Apropo de „Banatu-i fruncea!”...

- Nu. E o poveste – nu-i mai mult decât o poveste – pe care au preluat-o, în chip ironic, ardelenii. Este primul lucru pe care orice român (din alte părți) îl proferă – inevitabil, implacabil – când vine vorba despre Banat: „A, Banatu-i fruncea!”. Mie, bănățeanul mi se pare mai degrabă modest.

- Sunt și două Banaturi, cel de munte și cel de câmpie, dvs. proveniți din primul...

- În partea Banatului de munte nu prea există această idee. E posibil să circule mai degrabă la șes, la pustă, cum se zice, pentru că acolo erau sate bine rânduite, cu pământ foarte bun. Oamenii de acolo, având această bunăstare, aveau, probabil, și un sentiment de superioritate comparativ cu satele ardeleni, care sunt mult

mai sărace, ca să nu mai vorbim despre cele din Oltenia. La acest sentiment sau complex de superioritate cred că a contribuit și venirea masivă a oltenilor în Banat, în anii '50, cei mai mulți dintre ei fugind, de fapt, de colectivizare.

O compensație generoasă la decăderea din jur

- Spuneți că eroul dvs. moral și intelectual a fost, într-o perioadă, Bălcescu. Cum ne selectăm eroii, ce ne atrage spre ei? E o regulă în găsirea lor?

- Nu cred că există vreo regulă.

- Ce v-a impresionat la Bălcescu? Tragismul său?

- Tragismul, sigur că da. Un tragism dublat și de un anume ascetism. Cred că era cumva făcut să fie erou. După aceea, faptul că a avut inteligența și generozitatea de a gândi o uniune, o unire a ungarilor cu românii în lupta respectivă... A avut un mesaj absolut european, superior, mult mai modern decât răspunsul și poziția lui Kossuth, de pildă, și a altor conducători ai revoluției maghiare. Într-un fel, mă simt frustrat că Bălcescu nu are, acum, recunoașterea pe care ar merita-o. Faptul că a fost prețuit de comuniști nu ar trebui să îl arunce în indiferența epocii noastre.

- Doar acest lucru să conteze în receptarea lui precară?

- Nu-mi explic altfel! De ce acest european autentic, acest om căruia nu poți să-i reproșezi nimic, un om cu o asemenea conduită morală nu este dat ca exemplu în școală, în societate? E un mare personaj al istoriei noastre!

- Câți asemenea eroi pot încăpea la anumite vârste?

- E greu de spus.

- Vă întreb aceste lucruri gândindu-mă că, de la ele, am putea ajunge în prezent, când, din păcate, pare că ne-am „înstrăina” de cei care ar putea să ne fie eroi. Acum, sigur, vorbim despre modele, nu despre eroi...

- Acum, nici nu mai poți folosi cuvântul „erou”, pentru că, dintr-o dată, ești suspect! În schimb, eroii de azi sunt așa-zisele V.I.P.-uri de toate extracțiile. Decât să ai astfel de „eroi”, mai bine să nu ai!

Cred că Bălcescu era cumva făcut să fie erou. Într-un fel, mă simt frustrat că nu are, acum, recunoașterea pe care ar merita-o. Faptul că a fost prețuit de comuniști nu ar trebui să îl arunce în indiferența epocii noastre

- Satisfacția de a fi dvs. înșivă model a existat? Pentru că ați fost și sunteți modelul unor intelectuali...

- Nu știu dacă e așa, sincer să fiu, mă îndoiesc. Dacă ar fi așa, ar fi un factor motivant pentru a continua să fii ceea ce ești. Faptul că există în apropiere – sau mai departe – tineri inteligenți, cultivați și, vreau să sper, de caracter mi se pare o compensație generoasă la decăderea din jur, un dar minunat, pe care mă străduiesc să-l prețuiesc cum se cuvine.

- În ce anotimp este Reșița frumoasă? Are un anotimp al ei?

- Cred că primăvara și toamna. Ca și Bucureștii, de altfel. Primăvara, mai ales, vine devreme. Vine dinspre Adriatica o boare caldă, o adiere cu totul specială, pe care o simt, o recunosc imediat. Nu merge mai departe, pentru că sunt munții. Dar până la Reșița ajunge.

„A, deci nu citești gazeta de perete!”

- Aveați aproape 13 ani la moartea lui Stalin. Cum s-a întipărit acel moment în memoria dvs.?

- Nu-mi amintesc foarte bine momentul morții lui Stalin, dar îmi amintesc destul de clar un alt moment. Eram în ciclul primar, în clasa a III-a, când ni s-a cerut să-i scriem o scrisoare lui Stalin. Și i-am scris, firește, fiecare! Toți începeau cu „Iubite tovarășe Stalin” sau „Dragă tovarășe Stalin”. Țin minte că un coleg a avut ideea – pentru care a și fost felicitat! – să scrie

„Scumpe tovarășe Stalin”. Nu-mi amintesc, nu știu ce voi fi scris, ce voi fi putut scrie. Cred că era ceva la fel de fals și de plat cum erau toate celelalte scrisori. Trebuia să scriem frumos, caligrafic, și să punem scrisorile într-un plic. Nu cred că ajungeau mai departe de direcția școlii sau se adunau undeva la sediul de partid din localitate...

- *A trebuit să compuneți scrisoarea la școală sau acasă?*

- Cred că acasă. Da, acasă, pentru că trebuia să fie o scrisoare bine gândită, nu așa, oricum...

- *V-au ajutat în vreun fel părinții dvs.?*

- Nu. În genere, nu m-au ajutat să-mi fac lecțiile, cu excepția mamei mele, la aritmetică, la acele probleme cu trenurile care vin din direcții diferite și trebuia calculat ce viteză aveau... Încerca, săraca de ea, să mă facă să înțeleg. Nu înțelegeam mai nimic, eram opac! Mi-am „revenit”, a început să îmi placă matematica abia odată cu algebra și geometria.

- *Înțelegeați atunci, în clasa a III-a, cine era Stalin?*

- Înțelegeam, sigur că da! Era un șef, „Marele Șef”, undeva în Uniunea Sovietică.

- *Uniunea Sovietică ce însemna pentru dvs.?*

- O entitate abstractă, atunci. După aceea, evident, am făcut geografie și am plasat Uniunea Sovietică pe hartă... Am făcut, de altfel, într-un an, nu mai știu dacă la gimnaziu sau chiar la liceu, geografia U.R.S.S. După geografia României și, în orice caz, înainte de geografia continentelor, ni s-a predat geografia U.R.S.S. Am aflat, așadar, unde-i situată, ce reprezintă și așa mai departe. Stalin murise. Dar noi continuam să învățăm după manuale sovietice. Până în clasa a X-a, cred. Mai puțin la istoria României și la română, firește. În rest, toate manualele noastre erau traduceri și adaptări după manuale sovietice, la științe naturale, fizică, chimie... Eram la același nivel cu elevii sovietici!

- *Erați, când îi scriați lui Stalin, în fața unei teme pentru acasă, dar și în fața unei pagini de istorie...*

- Înțeleg ce vrei să smulgi de la mine, dar nu funcționa această implicare personală. Pot să

fac un paralelism între această scrisoare pe care am fost forțați cu toții să o scriem și în care nu ne implicam și un text pe care l-am scris, tot în clasa a III-a, despre... Pușkin. Învățătorul ne-a vorbit despre poetul rus Pușkin și despre faptul că Pușkin a murit într-un duel. Țin minte și acum că adversarul lui se numea Dantes. Ni s-a dat, ca temă de casă, să scriem despre Pușkin. A doua zi, am depus acele mici texte pe catedră. Peste o zi, învățătorul ni le-a dat înapoi, cu corecturi, cu note, dar paginile mele nu erau. Am fost destul de neliniștit, pentru că acest învățător era, cum spuneam, foarte autoritar și, în același timp, imprevizibil. Ne fascina și, într-un fel, ne și teroriza, eram tot timpul sub tensiune în prezența lui, eram sub un mic stres, un stres pedagogic, ca să zic așa. M-am ridicat și am întrebat unde este textul meu. Și mi-a spus foarte răstit: „A, deci nu citești gazeta de perete!”. Fiecare clasă avea o gazetă de perete, iar textul meu era pus la gazeta de perete. Îmi amintesc și acum niște fraze pe care nu știu de unde le voi fi reținut, că s-au mirat și părinții mei! Printre altele, scriam așa: „De mic copil, în Pușkin se trezise spiritul democrat”. Pentru clasa a III-a, mă rog, era o frază mai ciudată...

Un optimism care s-a dovedit excesiv

- *Și totuși, nu vă amintiți moartea lui Stalin?*

- Nu-mi amintesc!

- *N-au fost sirene de doliu?*

- Au fost, evident, îți închipui ce ar fi putut să fie la Reșița cu toate sirenele sunând!

- *Nu v-a marcat în vreun fel acea atmosferă?*

- Nu. Pot să spun că, în casă, era un fel de bucurie mocnită. Dar nu mai mult decât atât.

- *Cum v-ați împăcat cu mersul istoriei?*

- E un mod de a mă întreba când am avut sentimentul istoriei?

- *Ar putea fi...*

- Mi-e greu să spun asta...

- *Când v-a bucurat mersul istoriei?*

- Asta e mult mai ușor! Au fost două momente. A fost momentul din august '68, când recunosc că am aderat cu toată

convingerea la decizia politică luată atunci, decizia separării – ca să nu zic a rupturii – de Moscova, și chiar mă simțeam, cumva, implicat. Am fost în Piața Palatului, în masa aceea de oameni, din proprie inițiativă. Eram asistent la Facultate și, în același timp, eram redactor la revista *Amfiteatru*. Tocmai trebuia să primim la redacție o delegație de jurnaliști de la reviste studențești din țările socialiste. Fiind august, nu prea rămăseseră redactori în București, eram eu cu încă cineva – întâmplător eram, pentru că vara, de regulă, mergeam la Reșița. Am plecat în Piața Palatului și am rugat secretara să le spună ritos că redacția este la mitingul de protest împotriva invadării Cehoslovaciei.

Evident, al doilea moment care m-a bucurat a fost Revoluția din decembrie 1989, sau cum trebuie numită, revoltă spontană pe de o parte, „pregătită” pe de altă parte, și confiscată foarte rapid... Acestea au fost două momente care m-au bucurat. M-a întristat mult reprimarea regimului pe care a încercat să-l instaureze Salvador Allende în Chile. Mi se părea, atunci, un fel de licărire de speranță, în sensul unui „socialism cu față umană”, cum ar fi urmat să fie și acela întrezărit în „Primăvara de la Praga”. Era tot ce ne puteam imagina mai

M-a întristat reprimarea regimului pe care a încercat să-l instaureze Salvador Allende în Chile. Mi se părea, atunci, un fel de licărire de speranță, în sensul unui „socialism cu față umană”, cum ar fi urmat să fie și acela întrezărit în „Primăvara de la Praga”. Era tot ce ne puteam imagina mai bun, în acei ani, în acele condiții...

bun, în acei ani, în acele condiții... Dar și acest optimism s-a dovedit a fi excesiv...

Nu dăm interviuri ca să primim telefoane de felicitare

- *Mi-a atras atenția felul în care ați rememorat momentul din august 1968. Spuneți: „Recunosc că am aderat cu toată convingerea la decizia luată atunci”.*

- Da.

- *E un gest de prudență în atașarea celui „recunosc”?*

- Nu văd prudența!

- *Verbul acesta semnifică, de obicei, o vină...*

- A... Sugerezi că, dată fiind perioada ulterioară și posteritatea lui Ceaușescu, faptul că, atunci, în '68, am aderat la poziția lui poate fi, într-un fel, compromițător?

- *Voiam să știu dacă a fost o precauție...*

- Nu, n-am nicio problemă cu asta! Am fost total de partea lui în acel moment. Și nu cred, cum susțin unii acum, că era o falsă opoziție la dominația Moscovei. Nu, a fost o opoziție reală, iar această opoziție a servit enorm culturii românești. Culturii, în primul rând! Cultura a profitat de această „cotitură” ideologică.

- *Oare acum veți fi săvârșit o imprudență?*

- Anume?

- *S-ar putea ca această perspectivă să indisponă, să nemulțumească, chiar să dezamăgească...*

- Chiar n-am o problemă cu asta, îmi asum afirmația!

- *Așa cum ați spus, despre acel moment s-a vehiculat cu insistență în postsocialism că ar fi fost doar o mișcare strategică a lui Nicolae Ceaușescu...*

- Greșit! A fost și mișcare strategică personală, dar ruptura produsă în '64 – deci, înainte de „urcarea” lui Ceaușescu – a fost esențială pentru cultura română. Dacă nu s-ar fi produs, n-am fi avut ce avem, adică n-am fi avut literatura și cultura produse în următorii ani! Pentru că ce a fost înainte... Sigur că nu poți să negi valoarea marilor romane apărute în timpul „obsedantului deceniu”. Dar, în rest, ce

aveam? Poeme epice kilometrice, cronici rimate, o critică ilizibilă astăzi, o atmosferă culturală închistată, închisori, teroare socială și așa mai departe...

- Și dacă după apariția acestui interviu, în care există afirmații tranșante, fără ocolișuri, dar nu și fără argumente solide, în legătură cu subiecte supuse și unor interpretări diferite, la fel de tranșante, așadar, dacă după apariția acestui interviu veți primi mai puține telefoane de felicitare de ziua dvs.?

- Acum, între noi fie vorba, nu cred că dăm interviuri ca să primim telefoane! Dăm interviuri ca să ne expunem puncte de vedere, să transmitem mesaje... Și numai dacă suntem solicitați! Restul depinde de cine citește. Nu?

- Dvs. v-ați îndepărtat vreodată de cineva din cauza unor atitudini politice pe care le-ați socotit deranjante?

- Deranjante pentru cine? De ce ar trebui să mă deranjeze opțiunea politică opusă, contrară a cuiva? Trăim, nu-i așa?, într-o țară liberă. Desigur, lucrurile se complică dacă e vorba despre un prieten, despre un coleg vechi. Aici apare, inevitabil și implicit, o judecată morală. Dacă m-am îndepărtat, se cheamă că am rămas așa, departe, nu m-am întors. Nu în mod agresiv, dar... definitiv (pe cât e de posibil și credibil „definitivul” în viața noastră de toate zilele). Sunt, din păcate, și asemenea cazuri. Dar argumentul n-a fost de ordin politic, ci de ordin moral. În genere, am evitat să mă despart de prieteni din cauza politicii, e jalnică politica practică la noi. Mi s-ar fi părut nedemn și chiar stupid. Dar acestea sunt opinii subiective și nerelevante.

Am evitat să mă despart de prieteni din cauza politicii, e jalnică politica practică la noi. Mi s-ar fi părut nedemn și chiar stupid. De ce ar trebui să mă deranjeze opțiunea politică opusă, contrară a cuiva?

Adevărata relevanță e suprapersonală

- Cum ați defini relevanța?

- Relevanță înseamnă ceva ce depășește experiența personală. În cazul de care vorbim, e vorba de o experiență personală, dar care nu trece dincolo de acest nivel. Ar putea trece dacă am aprofunda lucrurile, dacă am intra într-o intimitate în care s-ar regăsi și alții. Asta cred că se cheamă relevanță. Nu?

- Nu cred că relevanța se poate măsura secvențial, din mers, ci mai degrabă la final, privind în ansamblu...

- Nu neapărat. Sunt convins că multe dintre lucrurile pe care le-am spus n-au relevanță. Sunt, eventual, relevante doar în măsura în care se întorc spre mine și mă exprimă pe mine, deci relevanța lor e limitată.

- Personalitatea celui căruia i se ia un interviu nu implică, nu asigură de la sine relevanța?

- Când vorbim despre relevanță, înțeleg să-i dăm o dimensiune suprapersonală, adică ceva ce nu mă implică numai pe mine, ceva ce mă depășește. Adevărata relevanță e suprapersonală. Desigur, relevanța poate fi, este graduală. În fine! E posibil să avem un concept diferit despre relevanță.

- Eu cred că relevanța se așază treptat, „gradual”, ca să vă citez, chiar și din chestiuni care, în aparență, nu par, cum spuneți, relevante. Dar ele lucrează, latent, în folosul relevanței. Printr-o țesătură poate dezordonată în formă, însă coerentă în fond, în conținut...

- Repet, nu cred că e suficient faptul că ea este personală sau privește o persoană. Aici e diferența. Cred că trebuie să depășească, să fie dincolo de persoană. Ceea ce nu înseamnă că nu trebuie asumată personal, cred că se înțelege...

- Dar atunci poate că interviul ar deveni rigid, cu întrebări, teme care i-ar fixa o dimensiune, o condiție manifest parenetică...

- Nu, nu-i vorba de asta. Să presupunem că discuția de acest tip este între două persoane, cazul nostru. Relevanța este dublă: atât pentru cel care răspunde, cât și pentru cel care întreabă... Receptorul – cel care citește – consideră relevante

replicile noastre pentru amândoi, pentru mine și pentru dumneata. Da? În același timp, însă, în anumite momente ale acestui dialog, pot să apară idei, afirmații, replici care depășesc și relația noastră, și nivelul persoanelor noastre. În sensul în care cititorul își dă seama că e vorba despre o chestiune care îl privește și pe el, și pe colegul lui, de aici sau de acolo. E mai clar acum?

- *Relevanța unui interviu poate fi dată și de calitatea lui estetică?*

- Ar fi frumos! Dar dacă vorbim despre estetic, aici intrăm în altă exigență: intrăm în domeniul seducției. Până acum, eram în domeniul convingerii. Sigur că, la un moment dat, convingerea poate trece în seducție. Și invers. E o relație complexă aici.

- *Dvs. ați vrut să convingeți sau să seduceți?*

- Eu am vrut să conving, sigur am vrut să conving! Nu înseamnă că am și reușit, dar asta am vrut. Povestea cu seducția este complicată, pentru că implică o deviere de la caracterul, să zic, direct și frontal al unei discuții, al unui dialog, al unei afirmații. Mai precis, în locul argumentului, al forței argumentului, apare farmecul unui gest, al unei priviri, al unei replici care n-are legătură cu fondul discuției. Mijloace, cum am spus, deviate, învăluitoare.

- *Argumentele nu pot avea ele însele farmec? Și atunci, nu devin complementare convingerea și seducția?*

- Asta cred că se poate obține mai degrabă în scris. Sau, ca să forțăm cumva lucrurile în direcția pe care mă trimiți, în momentul în care se produce un fel de organicitate, o feluritate – mă tem că inventez acest cuvânt! – organică între ceea ce spune cineva și privirea lui, gesticulația lui, patosul lui personal, e posibil să se producă o astfel de impresie care să fie și estetică. Nu-i exclus.

Ce vrei să mă mai întrebi? În ultima parte, am ieșit cu totul de pe „șina” inițială!

- *Asta e bine, așa se ajunge și la Reșița, ieșind de pe „șina” inițială...*

- E-n regulă! Dar iarăși mă întreb: cât de relevant va fi pentru alții? ■

București, 7 octombrie 2019

© Alexandru Dumitriu

ANDREEA TELIBAN

Doctorandă, Facultatea de Litere, Universitatea din București, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”
PhD Student, Faculty of Letters, University of Bucharest, "G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory
e-mail: andreea.teliban@yahoo.com

Călimară pentru cinci. Familia C.A. Rosetti

Abstract

Dacă lui C.A. Rosetti i-au fost dedicate studii și monografii, dacă soției sale, Maria Rosetti, i-au fost, de asemenea, consacrate câteva lucrări, înzestrarea literară și gazetărească a copiilor lor a fost trecută cu vederea. O istorie de familie s-ar putea suprapune, în acest caz, unei mici istorii literare. Pentru ca această istorie să fie, însă, spusă, ea ar trebui, mai întâi, restituită documentar. Începând cu reeditarea scrierilor lui C.A. Rosetti, care, în marea lor majoritate, nu au beneficiat de o ediție secundă, continuând cu publicistica acestuia, dar și cu textele Mariei Rosetti, ale băieților Mircea și Vintilă C.A. Rosetti, precum și cu tratatul despre duel semnat de Horia Rosetti. Totodată, atenția cercetării ar trebui să se îndrepte și spre manuscrisele de familie. În acest studiu, este adusă la lumină corespondența inedită dintre Mircea și Vintilă C.A. Rosetti. O corespondență în care cei doi frați întrebuințează, pe alocuri, și un alfabet secret, cu simboluri matematice, care nu a mai fost descifrat până acum. În ultimă instanță, studiul reprezintă o pledoarie pentru cunoașterea istoriei personale și literare a familiei C.A. Rosetti.

Cuvinte-cheie: C.A. Rosetti, Maria Rosetti, Mircea Rosetti, Vintilă C.A. Rosetti, istorie literară, corespondență, manuscrise inedite, arhive

While C.A. Rosetti has been dedicated studies and monographs, and his wife Maria Rosetti has also been the subject of several literary analyses, their children's literary and journalistic endowment has been overlooked. In this case, the history of the family might be superposed on a minute part of a literary history. Yet, in order for this history to be told, there should first be restitution document-wise. This should begin with the re-editing of C.A. Rosetti's works which, in their great majority, have not benefited from a second edition, and continue with his journalistic work, as well as with Maria Rosetti's texts, their sons' work, Mircea and Vintilă C.A. Rosetti, as well as with the treaty on duel signed by Horia Rosetti. As well as that, attention should be given to the family manuscripts. In the following study, the unpublished before correspondence between Mircea and Vintilă C.A. Rosetti is brought to light. A correspondence in which the two siblings use, at times, a secret alphabet based on mathematical symbols, which has never before been deciphered. Ultimately, this study is a pledge for both a personal and a literary history of the C.A. Rosetti family.

Keywords: C.A. Rosetti, Maria Rosetti, Mircea Rosetti, Vintilă C.A. Rosetti, literary history, correspondence, genuine manuscripts, archives

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului *Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/Nr. 54PCCDI/2018.

In familia lui C.A. Rosetti scrisul a fost o îndeletnicire „contagioasă”. Molipsindu-se, poate, de la înflăcăratul revoluționar, soția și copiii săi și-au așezat adesea numele în litere tipografice, fără a atinge, însă, faima. Atunci când Vintilă C.A. Rosetti „îndulcește” pe alocuri, prin modificări sau omisiuni de transcriere, portretul Mariei Rosetti din *Jurnalul* tatălui său, propune, totodată, o altă imagine. Una, în mod curios, mai apropiată de realitate decât cea schițată, cu destul de multă zgârcenie descriptivă, de C.A. Rosetti. Pentru că autorul *Cesurilor de mulțumire* dezvăluia câteodată, în însemnările sale intime, ceasuri de nemulțumire la adresa consoartei. Nemulțumire care, printr-o editare subiectivă, dar, mai ales, sentimentală, este estompată de un fiu iubitor. Astfel, prima ediție a jurnalului ținut de C.A. Rosetti, publicat, la începutul secolului al XX-lea, sub titlul de *Note intime*, oferă un portret retușat al Mariei Rosetti. În schimb, cea de-a doua ediție a confesiunilor, îngrijită de Marin Bucur în 1974, restabilește tușele inițiale.

Strădania regizorală a lui Vintilă C.A. Rosetti de a îndepărta de pe scena amoroasă a vieții părintelui său „actrițele” cu roluri secundare și de a o plasa pe Maria Rosetti în lumina celor mai puternice reflectoare, prin atenuarea slăbiciunii pe care C.A. Rosetti a avut-o pentru femeile dinaintea sau chiar din timpul curtării celei care îi va deveni soție, precum și „distribuirea” într-un rol ușor diferit, ne arată, în *Note intime*, nu atât o Maria Rosetti radical schimbată, cât ne relevă o mare grijă pentru reputația familiei. Revoluționarul care vedea în studiile personale un mijloc de a-și salva țara se lamentează, în *Jurnal*, că soției lui nu-i place în mod deosebit să citească: „Soția mea are toate darurile. Este sublimă. Singurul defect ce are pentru mine, este că *nu are mult amor pentru lectură* [s.m./A.T.]”¹. Fiul lui, printr-o abilă întoarcere de condei, transformă nemulțumirea într-un moment de tandrețe conjugală: „Singurul defect ce

are pentru mine, este că *nu pot citi destul* [s.m./A.T.]”². Cu alte cuvinte, ne redă un C.A. Rosetti atât de înamorat și de cucerit de mariajul armonios încât marele lui regret e acela de a nu avea suficient timp pentru lectură.

Maria Rosetti, în ciuda unor rânduri malițioase ale soțului, a fost prima femeie ziarist din România. Nu numai că a colaborat la *Românul*, dar a și pornit și condus, de una singură, *Mama și copilul*, un hebdomadur cu caracter enciclopedic. Deși doar 41 de numere ale acestui „ziar de duminică” (4 iulie 1865 – 17 aprilie 1866) au văzut lumina tiparului, se pot observa cu ușurință trăsăturile publicației care era, pe rând, îndrăzneată și cuminte.

Maria Rosetti într-o ipostază maternă

¹ C.A. Rosetti, *Jurnalul meu*, ed. îngrijită și prefață de Marin Bucur, Cluj-Napoca, Dacia, 1974, p. 251-252.

² *Ibid.*, p. 435.

Când, în 1837, apărea *Curierul de ambe sexe*, titlul publicației întemeiate de Ion Heliade Rădulescu transmitea, din start, un mesaj de egalitate. Jurnalul literar avea să se adreseze, în aceeași măsură, bărbaților și femeilor. În aceeași măsură, dar nu în același fel. Rubricile revistei erau, conform programului asumat de întemeietorul ei, „segregate”: pentru publicul masculin, articole de literatură, povestiri și texte despre industrie, iar pentru cel feminin, „povestiri plăcute și morale, articole asupra credinței, economiei și bunei țineri a casei, asupra creșterii copiilor, asupra grădinilor, asupra îmbrăcăminte”. Singurul loc de întâlnire între cele două categorii de cititori îl constituia spațiul gravurilor ilustrând moda vremii, de ambe sexe.³ Femeile erau, pe atunci, privite mai degrabă ca posibile aliate, mesagere care să propăvăduiască generațiilor tinere ideile din paginile revistei. Despre „mecanismul” publicației scrie și Gheorghe Asachi, colaborator al *Curierului de ambe sexe*, într-un articol dedicat jurnalismului românesc:

Curierul de ambe sexe, deși duple a sa natură mai delicat, totuși pășește pe urmele maiorenelui său. Țintuirea lui este a înrola decât *cititori* mai multe cetitoare, căci aceste, nu prin argumente filologice, ce prin sentimentul de mamă pot face reformele cele rădăcinale, însuflând fiilor, din a lor pruncie, sentimenturi prin care mai în urmă să fac buni cetățâni și patrioți adevărați.⁴

Femeilor li se asocia, în acea vreme de mari aspirații culturale, în primul rând rolul de mamă. Un rol pe care scriitorii nu-l minimalizau. Dimpotrivă, se bizuiau pe femei pentru a insufla copiilor toate acele învățături, planuri sau convingeri pe care ei, bărbații, încercau să le răspândească dincolo de cercul familial. Femeile purtau întâi copiii în pântec, apoi, hrănindu-se ele însele cu presa vremii, trebuiau să ofere și pruncilor o „îmbucătură”. Să-i convingă că e

gustoasă. Și să mănânce tot. Imaginea femeii, chiar și atunci când aceasta e chemată să contribuie la treburile cetății, e mereu una casnică. De altfel, și scrisul Mariei Rosetti degajă un puternic iz de conservatorism când invocă sentimentul matern al cititoarelor, în primul număr al revistei:

Sunteți mame și sunt și eu. Copii voștri sunt Români – ai mei asemenea – ș’ai voștri ș’ai mei au o mamă comună, România. Nu este dar într’adevăr un legământ între noi când copiii noștri sunt frați? Ori cât de osebite dar ar fi pozițiunea noastră, ideile ș’aspirările noastre, ne vom întâlni p’un tărâm, acela a iubirii de mamă. Toate voim ca copiii noștri să fie fericiți. [...] O parte din fiecare număr va fi special destinată vouă. Vom vorbi despre educațiunea fizică și morală a copiilor, despre igienă, despre toaleta lor și chiar despre mode, însă toate numai în raport cu acea mică lume a căminului al căruia sunteți de odată și Regina și n’tâiul ministru, și adesea sunteți chemate a împlini funcțiunile înpiegatului celui mai de jos, dar nu și cel mai puțin folositor, căci femeia care știe, la trebuință, a găti prânzul familiei sale ș’a face prin ea însăși fiecare amănunt al casei are tot atâta merit în împlinirea funcțiunilor ei cât și capul unui Stat când își împlinește p’ale sale.⁵

Conducătoarea gazetei înțelege, așadar, foarte bine statutul femeii, care e când regină, când servitoare. Poziție cu care Maria Rosetti se identifică, poziție de pe care se și adresează, de la egal la egal, mamelor. Și le cere să sprijine revista. Altfel decât o făcuse, cu aproape trei decenii înainte, Ion Heliade Rădulescu. Și altfel decât *Familia*, care lua ființă tipografică mai devreme cu o lună (oficial, mensualul orădean debutează pe 5/17 iunie 1865, însă există și un număr de probă, de multe ori neluat în calcul, pe 1/13 mai) decât *Mama și copilul*

³ I. Eliad, *Programă*, în *Curierul românesc*, an VIII, nr. 1, 12 martie 1837.

⁴ Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. II, ed. critică și pref. de N.A. Ursu, București, Minerva, 1981, p. 612.

⁵ Maria Rosetti, *Către mame*, în *Mama și copilul*, an I, nr. 1, 4 iulie 1865.

(4 iulie 1865). Revista condusă de Iosif Vulcan schița simbolic locul femeii, printr-un desen de pe frontispiciu. În jurul mesei din centrul imaginii, fiecărui membru al familiei îi este alocat un loc și un rol. Tatăl citește o gazetă, mama brodează o bucată de pânză, în timp ce fetița încearcă să-i imite mișcările, băiețelul stă cu nasul într-o carte, iar, de-o parte și de alta a mesei, copiii mai mari își exersează alte înclinații: adolescenta cântă la pianină, junele pictează pe șevalet. Deasupra acestei scenete fără cuvinte stă scris numele revistei: *Familia*. O familie în care singurul personaj cu fruntea sus este cel care citește ziarul. Vor mai trece destui ani, vreo 20, până când „logo-ul” publicației va fi schimbat. Și, odată cu el, rolul simbolic al femeii. Noua ilustrație va muta revista în mâna femeii. Revistă

care, de această dată, nu e alta decât *Familia*. Dincolo de simpaticul *mise-en-abîme*, avem o altă distribuție, în care bărbații gravitează în jurul unei femei emancipate cultural și vestimentar, într-o atmosferă care aduce cu cea a unui salon literar.

Maria Rosetti oferea damelor un alt loc la „masă” încă din 1865. Soția revoluționarului pașoptist nu le mai cerea femeilor să fie mame-surogat ale unor idei luate de-a gata, bune de împărtășit urmașilor. Le cerea doar permisiunea de a se adresa direct copiilor. Pentru că *Mama și copilul* era, în ciuda ordinii din titlu, o revistă destinată mai ales micilor cititori. Acestora, Maria Rosetti le vorbește pe ton matern, încercând să-i cucerească de partea ei încă din primul număr:

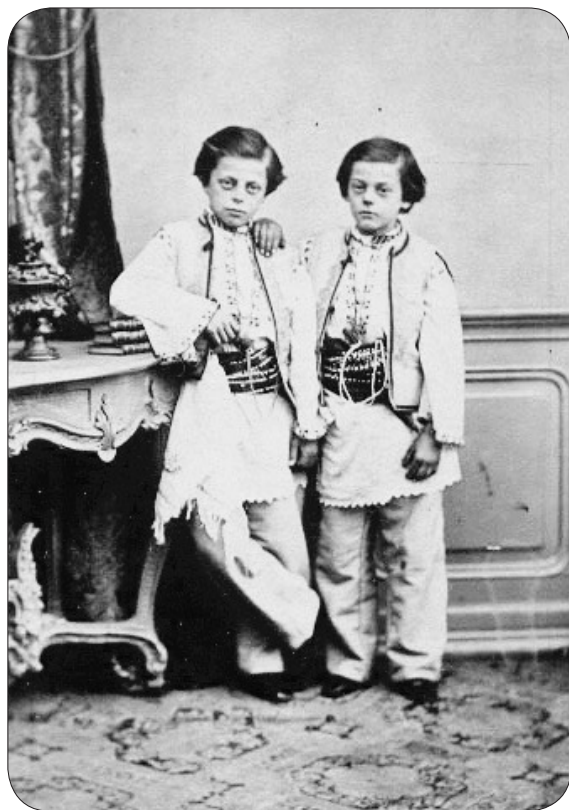

Copii,

Un ziar! Știți oare bine ce este un ziar? Văz d'aci mica sbârcitură de nas ce-mi fac unii dintre voi murmurând: ba bine că n'om ști. – Un ziar! este o foaie mare și urâtă ce o citește Tata tocmai când copiii sunt înfierbântați la joc. – Un ziar! este foaia ce necăjește pe părinții noștri și dă pe copii afară, care face pe Tata și pe amicii săi să se certe între dâșii. Un ziar! Acolo se găsesc guvernantele și profesorii, acolo se scriu negreșit o mulțime de lucruri rele, dacă ziarele sunt adesea suprimate și ziaristii puși la strafu sau închiși în pușcărie, și bine să le fie! Așa este c'aceasta este ideea voastră despre un ziar? [...] Nu faceți dar zgomot când părintele vostru citește sau scrie; sufletul său este poate amărât de vr'o nedreptate, de vr'o fără de lege ce s'a făcut sau este în cale d'a se face. Spre a vă înlesni acea tăcere vă ofer acest mic ziar care sper că vă va atrage, vă va interesa și tot d'o dată vă va face să dobândiți pe nesimțite un capital de învățământ. „A se instrui este a petrece, a se desfăta” – sper încă să vă fac să recunoașteți acest adevăr.⁶

Unul dintre cele două motto-uri care escortau fiecare număr al ziarului de duminică sună așa: „A se instrui este a se desfăta”. Prin felul în care a gândit structura revistei, Maria Rosetti căuta o metodă prin care prichindeilor să le fie reținută atenția și stârnit interesul. Articolele educative, pe teme de istorie, geografie, literatură sau chiar astronomie, sunt însoțite de o grilă de întrebări, prin care copiii pot verifica dacă au reușit să surprindă esențialul. Nu lipsesc ghicitorile și nici concursurile. Însă ideea cu adevărat ingenioasă a Mariei Rosetti o reprezintă convocarea copiilor la realizarea revistei:

Vă invit să deveniți *colaboratorii mei*. Fiecare din voi, după mijloacele sale și *fără ajutorul nimănui*, îmi va trimite enigme, îmi va scrie dorințele sale, părerile sale, ori ce va voi în sfârșit. Nu vă promit că voi publica tot, dar v'asigur că voi fi foarte dreaptă și că vă voi urmări cu cea mai deplină

Libertate, Horia și Vintilă Rosetti

⁶ *Idem.*

iubire. Închipuți-vă plăcerea d'a vedea lucrarea voastră tipărită, adică d'a face voi înșivă plăcere altor copii cari vă vor citi! A contribui la plăcerea și la învățătura altora! Aceasta este, credeți-mă, cea mai mare fericire.⁷

Invitația nu rămâne fără ecou, micii cititori trimițând cu încredere texte spre publicare. Maria Rosetti le și răspunde, în cadrul unei rubrici prietenoase, de tip „poșta redacției”. Iar unul dintre colaboratorii *Mamei și copilului* devine chiar Mircea Rosetti, fiul cel mare al familiei. Are 15 ani când traduce o *Poveste adevărată. Vrajitorul* și 16 când tălmăcește în română, din Masillon, două însemnări: *Adevărul* și *Conștiința*. La drept vorbind, această vârstă nu e tocmai fragedă pentru elanuri scriitoricești în secolul al XIX-lea. De pildă, tot la 15 ani, Titu Maiorescu își începea *Însemnările zilnice*, iar la 11 ani întrezărim deja la cel care avea să fie mentorul Junimii urmele unei conștiințe politice. (La o serată petrecută în toamna lui 1851, cu puțin timp înaintea plecării la Academia Teresiană din Viena, Titu Maiorescu notează într-un album: „Să ne vedem în pace în *România unită*”.) Însuși C.A. Rosetti este înrolat în poliție la vârsta de 16 ani, familia sperând că disciplina soldătească îl va cuminti pe tânărul rebel.

În ceea ce privește textele semnate, cu autori cerți, Maria și Mircea Rosetti sunt singurii din familie care publică în *Mama și copilul*. În monografia dedicată lui C.A. Rosetti, Marin Bucur susține că, la revista Mariei Rosetti, au colaborat, cu mic, cu mare, mai toți „rosettiștii”, informație care se bazează, probabil, pe intuiția istoricului literar. Tot fără surse e și surprinzătorul detaliu conform căruia C.A. Rosetti a conceput un ziar la care băieții lui să-și formeze mâna gazetărească: „La 1863 se trăgea un minuscul ziar numai cu chenare, *Apărătorul dreptății*, pe care Vintilă, Horia și Mircea le completau cu

panseurile lor naive. Copiii învățau din fașă alfabetul gazetăriei”⁸.

Nu știm în ce măsură C.A. Rosetti ținea ca fiii lui să scrie sau să publice. Ținea, în schimb, la limba maternă și suferea atunci când copiii săi preferau franceza:

Eri fetița mea întrebă pe mă-sa cum se chiamă grădina aceia unde a fost odată și erea lume multă. Mă-sa îi zise că nu știe. Atunci ea îi zise: *Tu n'aimes donc pas Paris car quand on aime, on sait*. Ce cuvânt adevărat! Cine voiește să învețe principiile adevărate, să le-nvețe de la copii. Totdauna am suferit că copiii mei nu învață de limba principală limba română, dar totdauna speram că piste puțin vor intra în țara lor. Acum c-am pierdut oarecum această speranță. Eri, citind pe Herder despre limbăgiu, am suferit tare; căci el m-a confirmat și mai tare în credința ce aveam, că dacă copiii mei vor învăța limba franceză ca limbă mumă, se vor gândi ca francezi iar nu ca Rumâni. Dar ce pot face?⁹

C.A. Rosetti notează aceste rânduri la 12 decembrie 1852, în timpul exilului francez, când fiica sa, Sofia Libertate, avea 4 ani, cel de-al doilea copil, Mircea, nu împlinise încă trei ani, iar Vintilă urma să se nască peste nici două luni. Cel puțin în privința băieților (Mircea, Vintilă și Horia), care au lăsat mai multe dăre bibliografice decât fetița născută în timpul revoluției pașoptiste și botezată atât de solemn, poetul greșea făcându-și prea multe griji.

Cel mai mic dintre cei trei fii ai lui C.A. Rosetti, despre care arhivele mai păstrează încă informații, este Horia (născut pe 14 iunie 1855). Spre deosebire de preocupările literare ale fraților mai mari, Horia C.A. Rosetti publică, în 1903, un tratat despre duel, *Teoria sau alfabetul crimei și codul duelului*, prefăcut de principele George Bibescu

⁷ *Idem*.

⁸ Marin Bucur, *C.A. Rosetti. Mesianism și donquijotism revoluționar*, București, Minerva, 1970, p. 207.

⁹ C.A. Rosetti, *Jurnalul meu*, ed. cit., p. 345.

și purtând aprobarea Ministerului de Război, fără de care nu se putea tipări o asemenea lucrare. Fiul lui C.A. Rosetti pare că și-ar justifică peste timp și, iată!, *dincoace* de moartea tatălui, opțiunea de a nu traduce în română textul introductiv:

Această prefață – ultime pagini datorite penei maestre a neuitatului Principe George Bibescu – a fost scrisă în franțuzește. Ea conține numeroși termeni tehnici cari nu există în românește și expresiuni caracteristice limbei franceze, așa că, traducând-o ar fi a o denatura.¹⁰

Horia a făcut o figură aparte în sânul familiei Rosetti, fiind singurul „duelist”. Lupte literare, însă, a purtat mai ales Vintilă. Preluând, după moartea tatălui, ziarul *Românul*, acesta se înarmează cu pana gazetarului și se angajează să perpetueze credințele social-politice ale lui C.A. Rosetti. Mai mult decât atât, se dedică editării unor scrieri inedite ale tatălui său, majoritatea având caracter intim: amintiri, corespondență, jurnal. Poate că Vintilă C.A. Rosetti nu administrează această prețioasă moștenire culturală cu cea mai înaltă responsabilitate editorială (dar cu responsabilitate față de blazonul numelui), cum arată prima ediție a *Notelor intime*, dar se străduiește să păstreze tradiția unei familii cu condei. Tradiție care se pierde odată cu el. Vintilă C.A. Rosetti a lăsat în urmă manuscrise cu însemnări de pe front și scrisori din timpul Războiului de Independență din 1877, de valorificarea cărora nu s-a ocupat niciun urmaș. Viața intimă a fiului lui C.A. Rosetti, în contrast cu viața tatălui, nu a mai iscat interesul și patima editorială a descendenților săi.

Cel de-al cincilea condei din călimara familiei Rosetti aparține, ușor de bănuț, lui Mircea, cel mai mare dintre băieți. Mircea C.A. Rosetti nu și-a încercat doar iscusința

de traducător la revista mamei sale, ci a fost și gazetar, colaborând, printre altele, la *Românul*. A publicat, de asemenea, o broșură despre *Inamovibilitatea magistratului*. Spre deosebire de frații săi, care nu s-au aventurat pe tărâmul ficțiunii, Mircea nu a stat departe de aceste „meleaguri”, scriind câteva nuvele, adunate în volum, după moartea sa prematură. Edițiile postume întorc mereu privirile spre trecut, spre autorii dispăruți, și ridică întrebări cu privire la aranjamentul cărții, la selecție și chiar la dorința scriitorului de a fi fost publicat. *Nuvelele* din 1882 ale lui Mircea C.A. Rosetti, publicate la scurt timp după moartea sa, la Tipografia „Românul” (așadar, tot în familie), nu sunt în sine spectaculoase. Dar nici stângace. Ceea ce interesează mai cu seamă la această ediție este amplul portret pe care Emil Costinescu îl schițează tânărului dispărut la 32 de ani. Scrisă într-o manieră care nu ocolește patetismul, biografia lui Mircea C.A. Rosetti rămâne, totuși, coerentă și bine documentată. De altfel, nici nu avea cum să fie lacunară, pentru că autorul ei era un apropiat al lui C.A. Rosetti și al ziarului *Românul*. Emil Costinescu nu avea formație filologică, ci de finanțist (s-a distins ca ministru al finanțelor și a fost unul dintre fondatorii Băncii Naționale a României) și, între paranteze fie spus, de la numele său provine denumirea stațiunii litorale Costinești, care i-a aparținut ca moșie. Prin urmare, „nota biografică” semnată de Costinescu surprinde episoadele semnificative din viața lui Mircea, evocând „acea copilărie și tinerețe trecută pe patul de durere”¹¹. La numai 4 ani, a suferit un accident care avea să-i schimbe radical existența. Se afla, alături de sora și de mama sa, într-o trăsură și, în timp ce se juca, s-a sprijinit de ușa prost închisă și a căzut pe caldarâm, una dintre roțile trăsorii apucând să-i treacă peste piept. În mod miraculos, nu a avut, în acel moment, nevoie de îngrijiri speciale. Dar

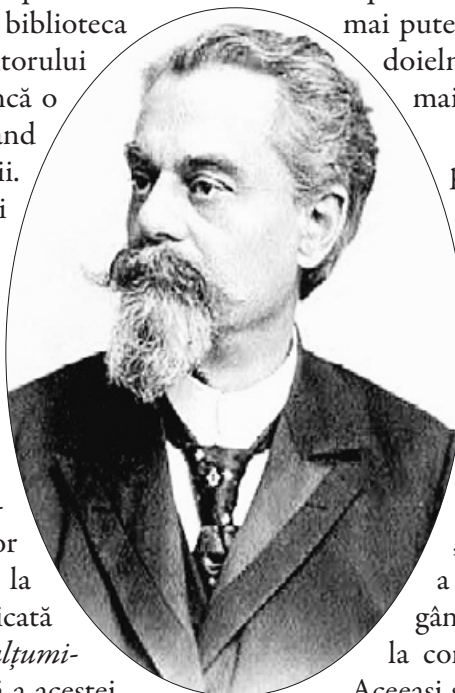
¹⁰ Horia C.A. Rosetti, *Teoria sau alfabetul scriimei și codul duelului*, pref. de George Bibescu, București, 1903, p. 3.

¹¹ Mircea C. Rosetti, *Nuvele*, cu un portret de Emil Costinescu, București, Tipografia „Românul”, Carol Göbl, 1882, p. I.

O corespondență matematică

problemele (astm, gută, emfizem pulmonar, bronșită, hipertrofia inimii) aveau să revină și să se acutizeze iar și iar, pe măsură ce creștea. Despre căutările unui tratament adecvat aflăm și din corespondența Mariei Rosetti cu soțul ei. Din nou despre căutarea celui mai bun medic, un medic care să cunoască, probabil, „o medicină mare ce'n cărți ea nu se'nvață”, așa cum pretinsese C.A. Rosetti de la medicul Adolf Georg Grunau, într-o poezie inedită (pe care am restituit-o, în 2017, în paginile altei reviste) în care-l învinovățește pe tânărul doctor cu origini nemțești de moartea mamei sale. În ciuda tuturor impedimentelor de natură medicală, Mircea Rosetti avea să-și termine studiile și, cum am văzut, să scrie. De pe patul de moarte, îi lăsa moștenire lui Vintilă biblioteca („vocația” de arhivar a editorului de mai târziu se confirmă încă o dată), restul obiectelor urmând să fie împărțite între toți frații.

Istoria intimă a familiei Rosetti a fost parțial reconstituită de istorici sau critici literari, cel mai important fiind, cu siguranță, Marin Bucur, care nu a restituit doar varianta originală a jurnalului lui C.A. Rosetti, dar a organizat în două volume și corespondența soților Rosetti. (Fără a mai pune la socoteală monografia dedicată autorului *Ceasurilor de mulțumire*.) Însă o parte substanțială a acestei povești de familie, despre scriitură și despre viață, continuă să zacă în arhive. Mai precis, în sediul din București al Arhivelor Naționale ale României.

Mircea și Vintilă Rosetti, apropiați ca vârstă și ca aspirații, au avut o relație de prietenie aparte, formând o mică enclavă în interiorul familiei. Când tuturor le este limpede că Mircea se află pe patul de moarte, este chemat în țară, pentru a-i fi alături, Vintilă, nu Horia. Totodată, cele mai de preț lucruri ale fiului cel mare, cărțile, sunt dăruite, cu limbă de moarte, celui mai drag frate. Legătura celor doi băieți ai lui C.A. Rosetti nu rămâne, însă, doar la nivelul anecdotic al poveștii. De pe urma ei se păstrează o corespondență imperfectă și, până acum, inedită. Imperfectă pentru că, din scrisorile pe care i le-a trimis Vintilă lui Mircea mai putem citi doar patru, deși, neîndoelnic, ele trebuie să fi fost mult mai numeroase.

Corespondența reflectă, prin definiție, un gest intim și personal, acela de a încredința unei persoane dragi informații sau istorii care nu sunt menite decât privirii destinatarului. În cazul epistolelor pe care le-au conceput scriitorii, planează de multe ori, mai ales atunci când avem de-a face cu o exprimare „ornamentată”, suspiciunea de a fi fost așezate pe hârtie și cu gândul la posteritate, și nu doar la confident, așa cum ar fi firesc. Aceași suspiciune mai poate apărea și atunci când discutăm despre jurnale. Așa cum *Jurnalul* lui C.A. Rosetti nu poate fi învinuit de falsificarea trăirilor, întâmplărilor și, mai ales, a stilului notațiilor, nici corespondența dintre

Mircea și Vintilă Rosetti nu cade sub semnul contrafacerii. E lesne de constatat că, deși urmărim corespondența unor persoane care au exercițiul scrisului, stilistica epistolelor este una austeră, informativă, și nu descriptivă. Talentul epistolar nu merge întotdeauna mână în mână cu talentul scriitoricesc. Corespondența lui Eminescu, de exemplu, nu este la fel de iscusită precum sunt poeziile sau prozele lui. Flaubert, pe de altă parte, este un stilist desăvârșit în scrisori, chiar și în cele de dragoste, pentru Louise Colet, unde reflectează, nu arareori, la probleme sensibile ale creației artistice. Ei bine, cu cât scrisorile sunt mai puțin dichisite din punct de vedere estetic, cu atât par mai sincere, mai umane, nelăsând impresia unui antrenament narcisist de impresionare a corespondentului și, mai departe, a eventualei posterități.

Schimbul autentic de epistole se păstrează la nivelul primitiv al transmiterii de informații. Mircea și Vintilă Rosetti au un asemenea schimb epistolar. Și chiar mai mult decât atât. Frații Rosetti vor să se asigure că scrisorile lor sunt strict *private*, amplificând însăși condiția fundamentală a corespondenței (aceea a unei comunicări intime între două persoane) prin inserarea mai multor pasaje codate, scrise într-un alfabet matematic cunoscut doar de către cei doi. Fragmente consistente, fraze de câteva rânduri sau cuvinte izolate sunt transcrise într-un limbaj care aduce cu cel al ecuațiilor matematice. Dacă se păstra doar una dintre aceste scrisori, deci în absența privirii de ansamblu și a indiciilor răsfirate care puteau fi puse cap la cap, ar fi fost, probabil, imposibilă spargerea codului. Altfel spus, nu am fi putut încălca intimitatea laborios construită.

Am selectat, mai întâi, doar scrisorile care conțineau pasaje codate – pentru că nu este cazul tuturor. Am căutat, apoi, semnele grafice folosite frecvent, presupunând că acestea trebuie să ascundă neapărat vocalele sau consoanele mai des utilizate. Investigația nu părea să aibă sorți de izbândă până la observarea câtorva încifrări izolate în interiorul unor fraze altminteri lizibile. Contextul ne va lămuri repede dacă

suntem pe o pistă falsă. Prima propoziție de acest fel asupra căreia m-am oprit a fost: „P’aci nu este $9/4 || 9/4 || 4 \ 9/4 || 7 \ 1/2 \ 9 \ 5 \ 1/2 ||$ ”. Se repetau două litere și probabilitatea de fi multe cuvinte care să se potrivească în „matrice” era minimală. Iată și primul cuvânt: „tutun”! „P’aci nu este *tutun*.” Bifam, așasar, primele trei litere din alfabetul pentru doi. Următoarele două cuvinte, însă, cu iertare pentru indelicatețe, au fost: „curvă” și „curte”. Interesându-se de soarta amoroasă a fratelui său și de îndeletnicirile din societate ale unor femei, Mircea scrie: „Ele ce fac? Petrecu? Le face cineva $1/2 || 7 \ 9/4 \ 9?$ Tu p’acolo $1/2 || 7 : -$ ai găsit?”. Traducere: „Ele ce fac? Petrecu? Le face cineva *curte*? Tu p’acolo *curvă* ai găsit?”. Am cules, odată cu aceste întrebări, literele C, R, E, V și A. Întorcându-ne la prima propoziție, putem completa: „P’aci nu este *tutun turcescu*”. Adăugăm pe listă și litera S. Din acest punct, decodarea se simplifică. Am completat, treptat, tabelul alăturat care ajută la

A	–	N	4
B	=	O	+
C, CU	$1/2$	P	2
D	$\sqrt{}$	R	7
E	9 sau 3	S	5
F	<	T	$9/4$
G	>	U	
H	$2/9$	V	:
I		Z	L
L	X		
M	δ	nu are corespondent	ζ

înțelegerea pasajelor *private* mai ample. Tot din acest punct, ne sunt bulversate așteptările.

Mircea îi povestește lui Vintilă, sub paravanul semnelor matematice, despre cuceririle amoroase, despre femeile care-l încântă, găsindu-se uneori fără regrete în ipostaze adulterine, despre încercarea de a-și procura un „bilet de regulare” și chiar despre teama de a fi „atacat de sifilis”. În șirul complicațiilor medicale pe care le-a suferit fiul cel mare al lui C.A. Rosetti, sifilisul este singura boală sau suspiciune de boală care nu mai apare menționată în nicio altă parte. Mircea pare a fi la curent și cu viața sentimentală a fratelui său, întrebându-l ce întorsătură au luat diverse idile, deși scrisorile acestuia nu s-au păstrat.

Cel mai adesea, însă, astmaticul Mircea scrie despre încercările de a procura tutun, despre satisfacția pe care i-o aduce fumatul. Seamănă, din acest punct de vedere, cu tatăl său, care publică în *Scrieri din junețe și din esiliu* (adunate laolaltă cu *Ceasurile de mulțumire*, cărora le sunt anexate „câte-va poezii făcute mai în urmă”) o odă fumatului. Acest volum din 1885 prezintă, așadar, și câteva poezii nepublicate în *Ceasuri de mulțumire*, singura carte de poeme a lui C.A. Rosetti. Ocupându-se de *Narcotice în cultura română*, Andrei Oișteanu citează în întregime poezia lui Rosetti, *Influența țigaretii asupra mea*, motivând: „Cred că versurile nu au mai fost publicate de la prima apariție, așa încât le transcriu aici în totalitate”¹². Și le transcrie după versiunea din *Calendarul popular pentru anul 1848*. Versurile „recuperate” de Andrei Oișteanu dintr-un calendar obscur se aflau, de fapt, la îndemână, în volumul din 1885, ușor de găsit în biblioteci și chiar în anticariate. Dincolo de falsa restituire, Andrei Oișteanu transcrie greșit, după *Calendarul popular*, un cuvânt care schimbă sensul poeziei. Astfel, în loc de „patimile mele”, Andrei Oișteanu furnizează varianta „patimile sale” pentru următoarea strofă:

A! țigaretă dragă, aș vrea dacă se poate
Ca patimile *mele* [s.m./ A.T.] în focu’ți să topesc,
Și să ațint o clipă iluziile toate
Ce al tău vapor creează și iar se risipesc.

Revenind, maniera în care C.A. Rosetti accentuează latura senzuală, aproape erotică a fumatului merită consemnată:

Așa țigara numai e scumpa mea soție,
Ea numai de topește spre a mă mulțumi;
Și când mă’ nghiață lumea și’ mi ia din poezie
Căldura’i mă’ nviază, și’ncep iar a simți.

Când sorb din țigaretă tutunul de Havana
Și unde-i albastre în preajma mea rotesc,
În jocuri amoroase văz șarpii din Savana
Și lumea nouă toată cu stepele’i zăresc.

Dacă lui C.A. Rosetti havanele aproape că îi declanșează vedenii, Mircea Rosetti mărturisește, cifrat, fratelui său că nu este tocmai un adept al țigarilor cubaneze: „Cu fumatul am început eară să fac puțin progresu. Avana însă nu fumez căci nu sunt bune și ca să le fumez trebuie să fiu liniștit amintere mă amețește”.

Slăbiciunea pentru țigări a lui Mircea Rosetti nu găsește pe teritoriul francez, de unde îi scrie fratelui, o consolare mulțumitoare. Tipurile de tutun pe care le poate cumpăra acolo nu sunt dintre cele mai grozave. Motiv pentru care îl roagă pe Vintilă ca, atunci când va veni să-l viziteze, să strecoare clandestin peste graniță niște tutun autohton: „Când vei veni nu uita să aduci în busunar mult tutun căci nu prea se caută la vamă la Orșova”. Culmea, tocmai vameșii din Orșova (Rușava), deloc îngăduitori cu fumători, sunt portretizați de Nicolae Filimon asemeni unor demoni (în 1859-1860):

Cine n-a părăsit țara sa și n-a trecut prin vama de la Rușava nu poate avea o idee bună de torturile la care este supus nenorocitul călător, mai cu seamă dacă din păcatele sale va avea cu dânsul

¹² Andrei Oișteanu, *Narcotice în cultura română. Istorie, religie și literatură*, ed. ilustrată, Iași, Polirom, 2010, p. 154.

tutun sau vreun alt articol colonial. Știți ce vasă-zică un vameș de tutun în țările acelea în care planta aceasta este monopol al statului? Vameșul de tutun de la Rușava este un ce teribil și cu nepuțință de explicat. Cum te-ai înfățișat în fața lui, el știe cine ești, știe ce te gândești, știe dacă voiești să ascunzi ceva de dânsul, știe totul. Credeți-mă că, de la Rușava până la Viena, și ziua și noaptea nu vedeam înaintea mea decât vameși și tot vameși de aceia care fac nulă pe cei de la *Vămile văzduhului*. Am făcut o dată în viața mea lectura acelei cărți ce vă citai și mărturisesc în conștiință că demonii de la vama tutunului din acea carte sunt angeli în comparație cu colegii lor de la Rușava; căci cei dintâi se mulțumesc a cere de la fumătorii de tutun o recompensă echivalentă cu greutatea crimei, pe când acești din urmă, împinși de marele zel ce au asupra acestei meserii, iau mai totdeauna cinci sute la sută (despre tutun este vorba).¹³

Mircea îi vinde lui Vintilă și un pont, ca de la fumător la fumător, în legătură cu o călătorie: „Să ai la tine tot d'auna țișările făcută căci drumul de fer când se oprește 5 sau 10 minute ai timp la [*indescifrabil*] să tragi una”.

Peste câțiva ani de la acest sfat prietenesc, în 1877, subiectul fumatului nu va mai fi un secret între frați, ci o mărturie de război. Dintre toate manuscrisele familiei Rosetti, Nicolae Liu restituie în revista *Manuscriptum*, în intervalul 1976-1977, doar fragmentele referitoare la Războiul de Independență. Cercetătorul asamblează epistolele, printr-un gest nu doar recuperator, dar și omagial, într-un serial de cinci episoade cu *Scrisori de pe frontul războiului din '77*, reunite sub titlul generic *Romanul independenței*. În misivele adresate familiei, Vintilă C.A. Rosetti așază, asemeni unui veritabil reporter de campanie, scene tulburătoare de dincolo de tranșee. Aflăm, astfel, din însemnările lui, că tutunul era la mare preț în vremuri de restriște:

Tutun nu este, vin nu este, rachiu nu este. Soldații, care de o zi, două răbdau, se aruncară asupra prăvăliilor, voiră să le spargă: «ne trebuie tutun». Ei cari nu ziseră nimica cât n-avură pâne, deveniră fiare sălbatece pentru tutun. Ofițerii le strigară să se astâmpere. Nu ascultau nimica. Voiau să aibă tutun. Tot ce era în sat fusese luat de oștirile ce trecuseră. Dedei la câțiva câte o țișară. Erau să-mi sărute mâinile de bucurie.¹⁴

Atunci când nu împărțea de bunăvoie tutunul cu ceilalți soldați, Vintilă C.A. Rosetti era, oricum, depozitar de râvnitul tabac:

Regret că n-am venit singur aici. L[ambru] e pentru mine o bea. Eu plătesc totul, el îl consumă. Tutunul ce mi l-a trimis tata, l-a luat el totul, dându-l pe la toți. Ieri am fost silit a zice că nu mai am căci pretindea să dau la 10 inși ce se aflau aici. El susținu de față cu toți că am, rupse cheia sacului meu și scoase tutunul. Umplu tabatierele la toți. [...] Tot ce e al mei îl ia și de aș lua o țișară de la el ar striga trei zile. Acum că știu la ce să mă aștept, menajez banii mei. Tutun cumpăr câte puțin. Aveam însă o cutie de cele mici cu deal tatii, o păstram așezată în sacul cu mâncări și cele necesare la drum, spre a fi gata la caz de alarmă. Azi umblând din întâmplare în sac, văd că a golit-o. Am umplut-o cu tutun ordinar. Nu știu unde să ascund lucrurile ca să nu umble la ele.¹⁵

Întorcându-ne la corespondența „matematică” a fraților Rosetti, observăm că, pe lângă discuțiile despre tutun sau damicele, există și o referință culturală transmisă încifrat. Singura: „Apropo, la cabinet[ul] de lectură citesc pe Bocace ce e prea frumos”. O variantă, populară între condeierii români pe parcursul secolului al XIX-lea, este aceea a „franțuzirii” numelor unor autori. Obicei preluat, ușor de bănuț, chiar de la francezii care, la rândul lor, traduceau copios

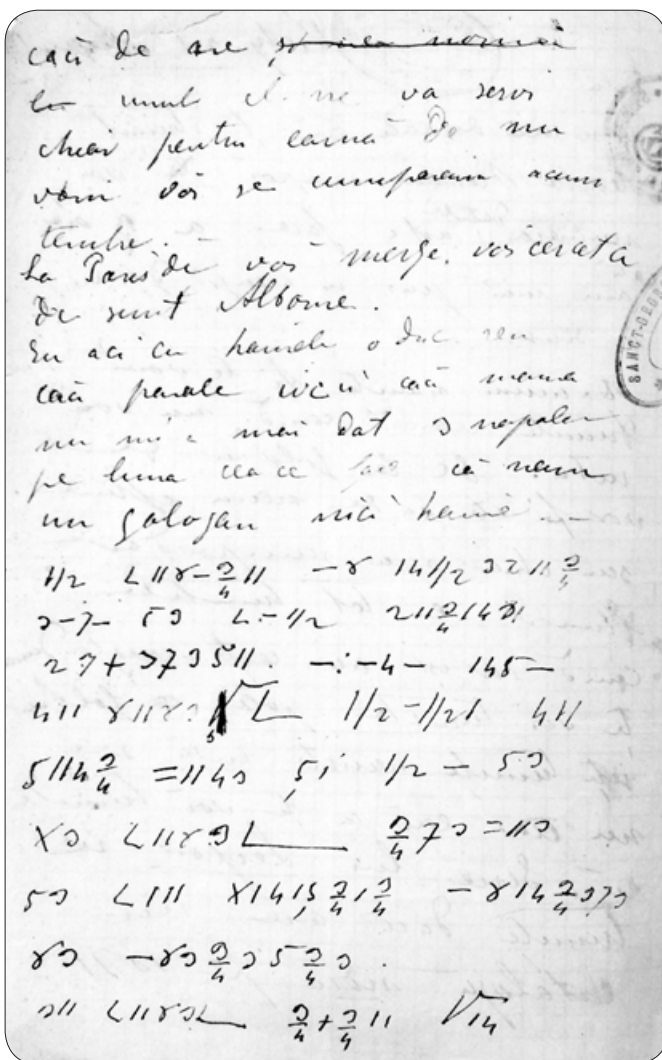
¹³ Nicolae Filimon, *Excursiuni în Germania Meridională*, capitolul VI, *Vameșii și cărturarii*, în *Opere*, ed. îngrijită, pref., note și bibliografie de Mircea Angheliescu, București, Univers Enciclopedic, 2005, p. 477.

¹⁴ *Scrisori de pe frontul războiului din '77 (III)*, în *Manuscriptum*, an VII, nr. 4 (25), 1976, p. 114.

¹⁵ *Ibid.*, p. 112.

nume de scriitori străini. Ținând cont de această cutumă și punând la socoteală și faptul că Mircea alege să scrie codat noua lui descoperire bibliografică, nu poate fi vorba decât despre *Decameronul* lui Giovanni Boccaccio. Scrierea alegorică din secolul al XIV-lea atingea teme incomode pentru acea vreme, precum erotismul. În Franța era disponibilă, când Mircea se afla acolo, și o tălmăcire a *Decameronului*, reeditare datată 1846. Greu de crezut că fiul lui C.A. Rosetti avea acces la traduceri mult mai vechi, din secolele al XVI-lea sau al XVIII-lea. În orice caz, autorul ediției franțuzești de la jumătatea secolului al XIX-lea a *Decameronului* este Jean Boccace, grafiat cu un „c” în plus față de cum alege Mircea să-l scrie. Coincidența face ca, în 1882, anul în care Mircea va muri pe țărâm românesc, în Franța să debuteze seria de cinci tomuri cu o nouă traducere a *Decameronului*, de Jean Bocace. Cu un singur „c”. Adevărul e că și singura piesă „literară” din puzzle-ul schimbului de epistole dintre Mircea și Vintilă Rosetti, bucuria și sfiala de a-l fi descoperit pe „obraznicul” Giovanni Boccaccio, se potrivește perfect ansamblului.

Correspondența celor doi frați, confidenți de zile bune și de zile rele, este una mundană, lipsită de veleități literare sau artificii stilistice (de care amândoi ar fi fost, altminteri, capabili), prin care își pot transmite, dincolo de granițe, secretele. Iar frații nu se mulțumesc cu protecția simbolică a intimității pe care o garantează corespondența, ci inventează, doar pentru ei, un alfabet „ezoteric”. Ca măsură suplimentară de precauție, atunci când scriu „matematic” cuvinte scandaloase, le ornează cu un semn grafic suplimentar, căruia nu-i corespunde nicio literă, dar care ar putea deruta un eventual cititor indiscret aflat pe punctul de a desluși „cifrul”. Schimbul de scrisori codate a avut loc, probabil, în jurul anului 1871 (majoritatea scrisorilor sunt nedatate, doar câteva indică acest an), când Mircea plecase din nou la tratament, în Franța. Avea

*Pasaje încifrate dintr-o scrisoare a lui
Mircea C. Rosetti către fratele său Vintilă,
document aflat în Fondul familial C.A. Rosetti,
Arhivele Naționale ale României*

să se mai scurgă puțin peste un deceniu până la dispariția sa. Și aveau să se mai scurgă 45 de ani până la moartea lui Lulu, așa cum îl alinta Mircea pe Vintilă, care își va trăda, în privința acestor epistole, vocația de restitutor al scrierilor intime din familia sa.

Fiecare scriere *privată* în parte din familia Rosetti spune, până la urmă, o mică poveste, asemeni *Decameronului* care îl încântase pe Mircea. O poveste despre vicii și erotism, despre iubire și disperare, despre moarte și despre literatură. O literatură pentru personajele care au creat-o, o literatură despre viața lor adevărată. ■

ALEX CIOROGAR

Facultatea de Litere, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Faculty of Letters, Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca

e-mail: alex.ciorogar@lett.ubbcluj.ro

Petre Grimm și începuturile anglisticii în România

.....

Abstract

În context aniversar, miza textului de față e una dublă: vom încerca, pe de o parte, să discutăm importanța înființării Catedrei de limba și literatura engleză în cadrul Universității din Cluj (1919) în raport cu stadiul actual al cercetării literare, reconstruind, pe de alta, însemnătatea evenimentului în contextul epocii sale. Acest proces se va dovedi semnificativ nu doar pentru dezbaterile momentului, ci și pentru întreg procesul de revizuire a istoriografiei literare românești. Vom încerca să argumentăm, în final, că trecerea de la o înțelegere provincială la una universală a literaturii fusese facilitată nu doar de politicile culturale ale instituțiilor vremii, ci, mai ales, de gesturile singular-expansive ale profesorului clujean Petre Grimm.

Cuvinte-cheie: Petre Grimm, Universitatea din Cluj, catedra de limba și literatura engleză, istoriografia literară românească, traduceri

The stakes of this article are two-fold: we will try, on the one hand, to analyse the importance of setting up the English Language and Literature Department in Cluj (in 1919), while also relating it to the current state of academic affairs. We will, on the other hand, discuss the significance of this major event in the context of its day and age. We will also show the ways in which this process will deem itself crucial not only for contemporary debates, but also for the process of revising Romania's literary historiography writing processes. We will finally try to argue that the transition from a provincial to a universalist definition of literature had been facilitated not only by the cultural policies of certain institutions, but, especially, by the singular, expansive gestures of Professor Petre Grimm.

Keywords: Petre Grimm, University of Cluj, English language and literature department, Romanian literary historiography, translations

Chiar dacă sublinierea lipsei unei conștiințe teoretice a studiilor literare de la începutul veacului trecut a devenit astăzi un oarecare loc comun, trebuie, totuși, admis faptul că, în perioada interbelică, înființarea unor noi instituții ori catedre reprezentase, așa cum bine notează Marcela Sălăgean, un obiectiv major al conducerii Universității din Cluj (Sălăgean, 2012, 138). În contextul post-teoretic actual însă, adecvarea cadrului metodologic pare a fi cel puțin la fel de importantă precum (re)interpretarea faptelor istorice¹. O lucidă (re)examinare a motivelor și a circumstanțelor responsabile de apariția unor noi instituții – precum cele din jurul înființării Catedrei de limba și literatura engleză din cadrul Universității clujene – se va dovedi crucială în cazul de față, fiindcă, așa cum vom încerca să demonstrăm, respectiva transformare instituțională nu reprezentase o simplă acțiune birocratică, ci un emblematic eveniment național. Ce ar presupune, însă, mai exact această schimbare în contextul încheierii Primului Război Mondial pe teren românesc? Un migălos proces de selecție și transfigurare a câtorva idei și practici în regulile unei proaspăt constituite forme instituționale. Miza textului de față e, așadar, dublă: vom încerca, pe de o parte, să discutăm importanța fenomenului amintit în raport cu stadiul actual al cercetării literare, reconstruind, pe de alta, însemnătatea evenimentului în contextul epocii sale. Deși chestiunile discutate par a fi desprinse, cel puțin la prima vedere, din sfera detaliilor istorice puțin semnificative, ele rămân cruciale nu doar pentru dezbaterile actuale, ci și pentru întreg procesul de revizuire a istoriografiei literare românești.

Imediat după destituirea din funcție a fostului titular, predarea cursului de limba en-

gleză îi revenise lui Petre Grimm (n. 10/22 februarie 1881, București – m. 3 decembrie 1944, Sibiu): la 1 septembrie 1919, acesta este numit lector provizoriu la Facultatea de Litere și Filosofie din Cluj (Bud, 2017, 49). Ceea ce n-a fost, în schimb, remarcat până acum e faptul că înființarea Catedrei de limba și literatura engleză debutase, surprinzător, sub umbrela comparatisticii literare. Deschiderea pe care profesorul Grimm o propunea nu fusese de natură pur simbolică ci, așa cum bine se vede încă din titlul lucrării sale doctorale („Traduceri și imitații românești după literatura engleză: studiu de literatură comparată”²), o năzuință, dacă putem spune așa, de natură (trans)disciplinară. Iată, deci, că atât metoda (comparația), cât și obiectul cercetării (traducerea) sale par a fi azi surprinzător de actuale, mai ales dacă ne gândim la propunerile câtorva dintre cele mai importante figuri ale comparatisticii recente. Liana Muthu are, așadar, perfectă dreptate atunci când scrie că „meritul cel mai mare al lui Petre Grimm rămâne acela de a fi studiat modul în care literatura engleză a devenit cunoscută în România prin intermediul traducerilor” (Muthu, 2012, 9). De reținut faptul că profesorul lucrează mai degrabă cu un model abstract al textelor, respectiv traducerilor, fiindcă ceea ce-l interesează, în fond, în maniera tipică a purismului post-simbolist de început de secol XX, este mai curând o variantă utopică a textelor examinate. Luând la bani mărunți traducerile unor opere poetice, Grimm lucrează mereu în virtutea unei perfecțiuni inexistente, situându-și obiectul muncii undeva într-un spațiu imaterial (aș zice chiar ireal), un spațiu aflat la o egală distanță între textul-sursă și textul-țintă.

De altfel, studiile literare traversau, în epocă, o fază disciplinară extrem de controversată. Chiar dacă filologia lingvistică cedase teren

¹ Pentru o discuție privind principalele concepte din zona teoriei instituționale, vezi Pamela S. Tolbert, Lynne G. Zucker, „The Institutionalization of Institutional Theory”, în Clegg, C. Hardy, W. Nord (eds.), *Handbook of Organization Studies*, London, SAGE, 1996, p. 175-190.

² Vezi Petre Grimm, *Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză: studiu de literatură comparată*, Cluj-Napoca, Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1924.

interesului pentru mai largă evoluție a ideilor literare, eclectismul vremii trădase (cel puțin în prima jumătate a secolului al XX-lea) o oarecare inconsecvență euristică (Terian, 2009, 37). Să mai notăm că, în perioada interbelică, dezbaterile celor mai importanți gânditori literari ai timpului – de la Ibrăileanu sau Dragomirescu până la Iorga ori Lovinescu – polarizaseră câmpul intelectual românesc în două tabere: foiletoniști și universitari (adică intuiționiști și istoriști). Astfel, chiar dacă baza epistemologică a studiilor semnate de Grimm se întinsese undeva de la estetismul idealist de sfârșit de secol XIX la sociologia statistic-rudimentară de început de secol XX (vezi tabelul statistic pe care îl utilizează în teza sa de doctorat atunci când vorbește despre reprezentarea pieselor lui Shakespeare în România), putem, totuși, afirma că formația sa intelectuală rămâne, în mod fundamental, cea a unui filolog ale cărui argumente fuseseră extrase, în primul rând, din cadrul lingvisticii istorice.

Cu toate acestea, patru sunt ideile care l-ar putea plasa pe profesorul clujean într-o poziție de avangardă științifică. În paginile finale ale tezei sale doctorale, Grimm înaintează o micro-teorie (1) a relațiilor dintre mai multe culturi (engleză, română, franceză, germană, rusă și polonă)³, după care (2) glosează pe marginea ideii de dezvoltare a simțului poetic de-a lungul mai multor generații literare. Trebuie reținut, apoi, faptul că autorul (3) semnalează și importanța transferului informațional dintr-o limbă în alta, în aceeași măsură în care (4) pare a milita pentru redefinirea statutului traducerilor drept lucrări care „merită să fie puse alături de operele originale și pentru care e nevoie de știință, talent și muncă” (Grimm, 2012, 128) sau, mai mult, care nici măcar nu se mai pot numi traduceri, ci „opere originale inspirate de altele străine” (Grimm, 2012, 132).

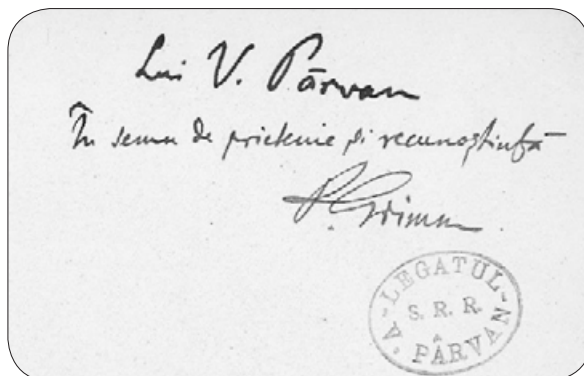
Se observă destul de clar din cele de mai sus că Petre Grimm nu aparține, ideatic vorbind, acelei etape din istoria studiilor despre traducere din România focalizate, așa cum crede același Andrei Terian, asupra problemei intraductibilității⁴, cu atât mai mult cu cât agenda teoretică lovinesciană fusese frontal discreditată de practicile profesorului clujean. Definiția sugestiv-inefabilă a translației (și a imposibilității acesteia) înaintată de amfitrionul „Sburătorului” fusese pur și simplu spulberată de realitatea faptului că, în 1938, Grimm publicase volumul *Poems*, care conținea nu mai puțin de 26 de traduceri în limba engleză ale unor poezii scrise de Mihai Eminescu (Cluj-Napoca, Tipografia „Cartea Românească”). Mergând mai departe, trebuie să amintim că, deși Dimitrie Popovici subliniasse deja faptul că studiul lui Grimm deschisese „drumuri noi în știința românească” (Popovici, 1948, 362), acestea par a fi, totuși, disonante chiar și în raport cu practicile ori standardele internaționale ale momentului. Mai exact, putem spune că, în răspăr cu buna tradiție a comparatismului continental, istoricul studia, iată, legăturile dintre cultura română și cea engleză în mod indirect sau, dacă vreți, eliptic, chiar dacă o făcuse cu instrumentele istorismului sau ale pozitivismului de secol XIX, respectiv XX. Cu alte cuvinte, importanța relațiilor dintre cele două spații scripturale (cel englezesc și cel românesc) fusese investigată și redată, nu o dată, prin intermediul cartografierii raporturilor „franco-române, italo-române sau germano-române” (Popovici, 1948, 363). Paradoxul sau inovația constă tocmai în aceea că, păstrând baza metodologică și alterând, totodată, perspectiva lucrărilor sale, profesorul clujean reușise să reideologizeze o serie de noțiuni și procedee, transformându-le în ceea ce pare a fi nici mai mult, nici mai puțin decât starea ori ambiguitatea specifică discursului critic

³ Vezi demonstrația privind așa-numitele micro-teorii ale traducerii la Andrei Terian, “Translating the World, Building the Nation: Microtheories of Translation in Romanian Cultural Criticism (1829-1948)”, în Maria Sass, Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga (eds.), *The Culture of Translation in Romania*, Berlin, Peter Lang, 2018, p. 19-29.

⁴ Andrei Terian, *op. cit.*, p. 24-26.

modern(ist): fără să aleagă în mod definitiv o singură variantă, Grimm se dovedise mai interesat – poate din conservatorism, poate din pură precauție – să păstreze în tensiune cele două opțiuni sau strategii de lectură.

Dezvoltarea metodologică a studiilor literare academice internaționale (de la Franco Moretti⁵ la David Damrosch⁶) a demonstrat însă că nu există granițe reale între texte, limbi și culturi. Literatura nu câștigă, crede Damrosch, decât prin traducere, iar starea „naturală” a acesteia nu e altfel decât relațională. La rândul lui, Moretti pare la fel de convins că discursurile nu pot fi discutate în mod lucid, decât dacă ținem cont de complicatul sistem din care acesta fac parte (o rețea globală, în fond). Ceea ce înseamnă că, în procesul constituirii noii Catedre de limba și literatura engleză, Petre Grimm se dovedise capabil să facă ceea ce, la începutul veacului trecut, părea a fi aproape imposibil: adică să transforme câteva idei privind dinamica formelor literare în adevărate principii organizaționale care nu doar că îl plasaseră, se vede bine acum, în afara tradiționalelor dihotomii culturale autohtone (impresioniști *vs.* pozitiviști), ci îi și conferiseră, în context interbelic, statutul unui veritabil teoretician al comparatisticii și traductologiei românești. Iată, așadar, că relațiile dintre aceste două literaturi fuseseră rescrise, am spune noi astăzi, prin regândirea raportului dintre centru și (semi)periferie sau, mai exact, prin descrierea structurilor de putere existente între literaturile mari (engleză, franceză, germană, italiană) și cele mici (română, poloneză, maghiară)⁷. Pe de altă parte însă, profesorul reușise – și acesta nu e deloc puțin lucru – să eleveze discursul critic local la un nivel cel puțin european⁸.

Dedicație oferită de Petre Grimm lui Vasile Pârvan pe Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză: studiu de literatură comparată (Exemplar aflat la B.A.R. București)

⁵ Franco Moretti, *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*, Verso Books, 2005.

⁶ David Damrosch, *What is world literature?*, Princeton University Press, 2003.

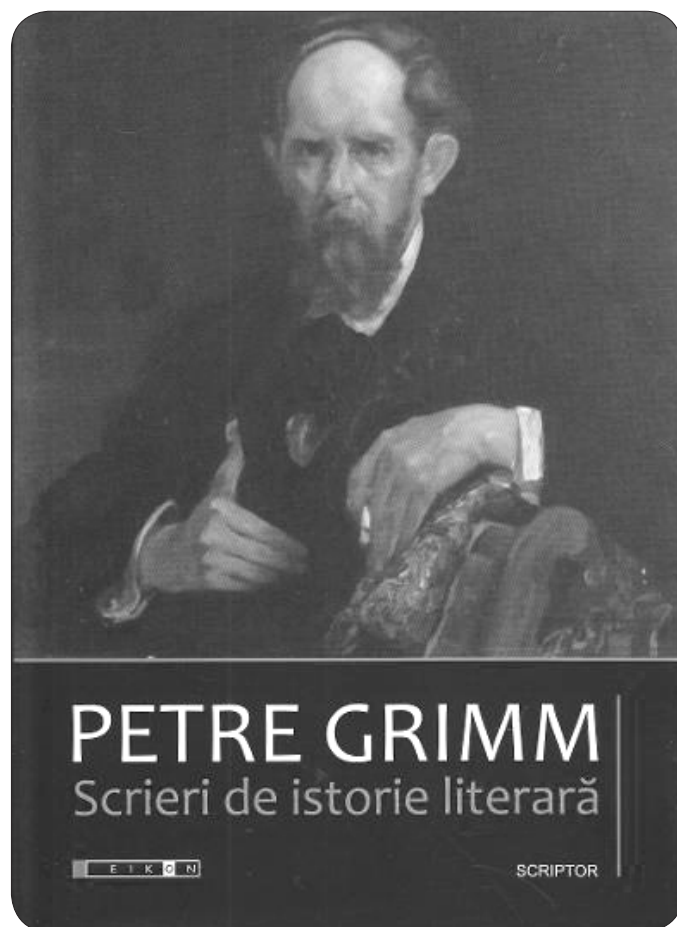
⁷ Vezi capitolul „Regiuni literare și arii lingvistice” din Pascale Casanova, *Republica mondială a literelor*, București, Editura Curtea Veche, 2007, p. 151-155.

⁸ De remarcat că nu puține sunt astăzi universitățile care le oferă studenților posibilitatea de a se înscrie în cadrul unor programe similare viziunii profesorului clujean: “English and Comparative Literature” (*Warwick University, University of Leeds, Columbia University, Goldsmiths University of London*) sau “World Literature in English – English Literature in the World” (*Oslo University, Oxford University, The University of Kent, University of Edinburgh*).

Ce au însemnat, în acel moment al instituționalizărilor unui stat tânăr și al unei științe literare aflate încă la început de drum, apariția acestor noi ambiții și formațiuni organizaționale? Trei aspecte ni se par a fi extrem de relevante, cu atât mai mult cu cât ele își păstrează semnificația încă și azi. În primul rând, (a) apariția catedrei de limba și literatură engleză – prima din spațiul românesc – și acțiunile profesorului Grimm ar putea fi interpretate nu doar ca simple fapte istorice, ci drept autentice gesturi de deschidere, liberalizare și solidificare a legăturilor (chiar și politice, s-ar putea spune) dintre România și spațiul anglofon. În al doilea rând, întărirea acestor legături a condus, bineînțeles, și la (b) modernizarea culturii literare românești, tocmai prin aceea că acum încep să se destrame obsesiile sau orientările franco-germane ale intelectualității autohtone, virând înspre cele

anglo-americe. Grimm inițiază, așadar, trecerea de la un complex al auto-colonizării (vezi teoria lui Fundoianu, de pildă, privind situația culturii române drept o simplă extensie/anexă a celei franceze) spre procesul de fetișizare a spiritualității și civilizației anglo-saxone. Motivele pentru care redirectionarea culturii române spre noul spațiu nu reprezintă o altă formă de auto-colonizare sunt, credem, suficient de simple. Mai întâi, profesorul clujean nu se afla într-o poziție de autoritate critică, așa cum fusese, spre exemplu, Lovinescu. Ceea ce înseamnă că propunerile acestuia nu aveau cum să prindă amploarea teoriei sincronismului. Cu alte cuvinte, dacă nu luăm în calcul inițiativa eșuată, în fond, a unui Heliade-Rădulescu de a înălța o bibliotecă universală, putem spune că mișcarea nu fusese una sistematică, ci mai degrabă singulară în sistemul intelectual românesc al epocii. Privind

invers argumentul, Grimm nu făcea altceva decât să formalizeze, la nivel instituțional, o practică deja existentă în câmpul literaturii române (și anume, aceea că respectivele traduceri fuseseră efectuate pe temeiul unor preferințe ori afinități idiosincrasice). Traducerile mai mult sau mai puțin aleatorii din lucrările poetice ale preromantismului englez sunt investite de Grimm cu o oarecare semnificație teleologică. Lipsa unor lucrări monografice nu face decât să sublinieze, în plus, noutatea temelor pe care Grimm le cartografiase încă din perioada interbelică: de la Young la Thomson sau de la Chatterton la Gray ori Percy, istoria literară românească n-a izbutit, așadar, nici până azi să elucideze chestiunea existenței ori inexistenței unei școli sau grupări adunate în jurul „cimitirului”. Trebuie amintită, nu în ultimul rând, și (c) acțiunea de transformare – a se citi actualizare – a limbii literare românești, poate cea mai importantă realizare dintre cele amintite aici. Aceasta fusese

realizată, bineînțeles, nu doar prin excelențele sale traduceri, ci și prin amendarea exhaustivă a inadvertențelor estetice prezente în textele celorlalți tălmăcitori.

Ținând cont, pe de o parte, de infrastructura sistemului academic românesc sau, mai exact, de incapacitatea acestuia de a-și fi exportat produsele intelectuale (situația nu fusese alta nici în celelalte națiuni minore ale Europei centrale și estice) și, pe de alta, de calitatea intrinsecă a demonstrațiilor invocate mai sus, putem trage concluzia că profesorul Petre Grimm ar fi avut, în alte condiții, șansa de a figura, fără prea multe exagerări, în seria unor gânditori literari precum Benjamin ori Pound⁹, care propuseseră, îndeosebi în interbelic, câteva dintre cele mai influente reflecții în raport cu tematica traducerilor transculturale. Nu doar că aceste idei ar putea fi acum fructificate, așa cum am văzut, printr-o serie de paradigme extrem-contemporane, cum ar fi circulația internațională a formelor literare, turnura transnațională a dinamicii ideilor sau importanța din ce în ce mai mare a traducerii, dar ele rămân simptomatice, în plus, pentru faptul că, la acea dată, eseurile semnate de traducătorul lui Robert Burns reprezentau, pur și simplu, cea mai actuală poziție în cadrul sistemului academic românesc.

Astfel încât nu ar fi deloc deplasat să arătăm că, dintre cele trei mari școli de literatură comparată care au dirijat studiile privind influența interculturală, lucrările lui Grimm s-ar putea înscrie în cel puțin două dintre acestea: franceză și americană. Așa cum am văzut deja, istorismul și pozitivismul unor Jean Marie Carre, Paul Van Tieghem și Fernard Baldensperger rămân – fără a fi explicit menționate – două elemente suficient de evidente în structurarea textelor publicate de cercetătorul clujean. Dacă privim cu atenție în special la pasajele pe care Grimm le semnase

despre Byron, va deveni la fel de clar faptul că studiul istoric al succesului și al notorietății literare reprezenta o marcă specifică viziunii înainte de Carre, în aceeași măsură în care problematica receptării le rămâne caracteristică unor Van Tieghem ori chiar Yves Chevrel. Asta pe de o parte. Pe de altă parte însă, Grimm pare să aparțină și filonului american, tocmai pentru că, pe urmele unui H.H. Remak, profesorul clujean subliniase, la rândul lui, importanța unei bune cunoașteri a limbilor și literaturilor asupra cărora specialistul urma să se aplece. Aceasta reprezenta, în fapt, una dintre condițiile indispensabile practicii literaturii comparate, în general, și a studiului influențelor, în particular. Rămâne, însă, una dintre abilitățile celui care l-a tradus pe Shakespeare aceea de a propune un model într-atât de flexibil încât să permită investigarea indirectă a relațiilor literare anglo-române (intermediate, așa cum am văzut, prin corpul traducerilor de limbă germană, respectiv franceză) prin prisma unor abordări de sorginte transatlantică.

Nu doar ca instituție, ci și ca simbol cultural, istoricul literar reprezenta atunci un element central în „noua producție de cunoaștere”. Sigur că studiul comparativ al traducerilor și imitațiilor „după literatura engleză” nu putea fi întreprins, într-o epocă de resurgență a patriotismului (sfârșitul Războiului Națiunilor, înfăptuirea Marii Uniri de la 1918), decât printr-un soi de reacție îndreptată împotriva ideologiilor și a filologiilor naționaliste. Iată, deci, că, pe fondul suficient de tensionat al politicii românești, gestul lui ar fi putut deveni, într-adevăr, unul periculos. Și asta mai ales dacă Petre Grimm nu și-ar fi inserat eforturile în agenda ambasadorială a noii Universități clujene. Regimul socio-politic al relevanței literar nu l-ar fi salvat¹⁰. Nu cred, deci, că ar fi hazardat să sugerăm că mișcarea

⁹ A se consulta taxonomia propusă de Andy Cheung, “A History of Twentieth Century Translation Theory and Its Application for Bible Translation”, în *Journal of Translation*, vol. 9, nr. 1, 2013, p. 2.

¹⁰ Vezi demonstrația lui Galin Tikhanov, “Why Did Modern Literary Theory Originate in Central and Eastern Europe?: (And Why is it Now Dead?)” în *Common Knowledge*, nr. 10 (1), 2004, pp. 61-81.

instrumentată cu multă subtilitate de traducătorul lui Byron ar putea fi citită – fără ca aceasta să sfârșească în aporie – drept un soi de alegorie a consolidării identitare prin mecanismele cosmopolitismului.

În genere, specialiștii români tind să ignore acțiunile unui personaj care eludează categoriile obișnuite ale criticii literare (foiletoniști și istoriști; pozitiviști și impresioniști). Arătând, cu toate acestea, că reușitele lui Grimm au însemnat atât consolidarea unei noi instituții, cât și

modernizarea limbii și literaturii române prin deschiderea pe care acesta o arătase față de spațiul cultural englezesc, am încercat să demonstrăm că Universitatea clujeană își întărise, în fapt, legitimitatea locală tocmai prin natura internaționalistă a reflecțiilor semnat de Grimm. Mai trebuie menționat, în încheiere, faptul că trecerea de la o înțelegere provincială la una universalistă a literaturii fusese facilitată nu doar de politicile culturale ale instituțiilor vremii, ci, mai ales, de gesturile singular-expansive ale profesorului clujean. ■

BIBLIOGRAFIE

Alexandru-Bogdan Bud, *Istorie și continuitate*, Editura Școala Ardeleană și Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017.

Pascale Casanova, *Republica Mondială a Literelor*, Editura Curtea Veche, București, 2007.

Andy Cheung, „A History of Twentieth Century Translation Theory and Its Application for Bible Translation” în *Journal of Translation*, vol. 9, nr. 1, 2013, pp. 1-15.

David Damrosch, *What is world literature?*, Princeton University Press, 2003.

Liana Muthu, „Prefață” în Petre Grimm, *Scrieri de istorie literară*, ediție îngrijită, prefață, tabel cronologic și notă asupra ediției de Liana Muthu, Eikon & Scriptor, Cluj-Napoca, 2012.

Ovidiu Ghitta (coord.), *Istoria Universității „Babeș-Bolyai”*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2012.

Petre Grimm, *Scrieri de istorie literară*, ediție îngrijită, prefață, tabel cronologic și notă asupra ediției de Liana Muthu, Eikon & Scriptor, Cluj-Napoca, 2012.

Petre Grimm, *Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză: studiu de literatură comparată*, Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj-Napoca, 1924.

Clegg C. Hardy, W. Nord (eds.), *Handbook of Organization Studies*, SAGE, London, 1996.

Franco Moretti, *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*, Verso Books, 2005.

Dimitrie Popovici, „Petre Grimm (1881-1944)”, în *Dacoromania*, nr. XI, 1948, p. 362-364.

Maria Sass, Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga (eds.), *The Culture of Translation in Romania*, Peter Lang, Berlin, 2018.

Marcela Sălăgean, (în colaborare cu Ana-Maria Stan, Emilia Cismaș, Szilárd Tóth), „Universitatea din Cluj între 1919 și 1944”, în Ovidiu Ghitta (coord.), *Istoria Universității „Babeș-Bolyai”*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2012, p. 127-185.

Andrei Terian, „Translating the World, Building the Nation: Microtheories of Translation in Romanian Cultural Criticism (1829-1948)”, în Maria Sass, Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga (eds.), *The Culture of Translation in Romania*, Peter Lang, Berlin, 2018, p. 19-36.

Andrei Terian, *G. Călinescu. A cincea esență*, Editura Cartea Românească, București, 2009.

Pamela S. Tolbert, Lynne G. Zucker, „The Institutionalization of Institutional Theory”, în Clegg, C. Hardy, W. Nord (Eds.), *Handbook of Organization Studies*, SAGE, London, 1996, p. 175-190.

ADINA DRAGOMIRESCU

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române,
Facultatea de Litere, Universitatea din București
“Iorgu Iordan – Al. Rosetti” Institute of Linguistics of the Romanian Academy,
University of Bucharest, Faculty of Letters
e-mail: adina.dragomirescu@lingv.ro

Versiuni românești ale unor lucrări recente de lingvistică romanică

Abstract

Acest articol prezintă trei traduceri recente ale unor lucrări de lingvistică romanică, subliniind importanța lor pentru accesul publicului la bibliografia străină și pentru actualizarea terminologiei lingvistice românești. Este vorba despre *Gramatica explicativă a limbilor romanice*, de Michael Metzeltin, *Lingvistică romanică. Domenii și metode în lingvistica franceză și romanică*, de Martin-Dietrich Glessgen, și *De la latină la limbile romanice. Schimbare morfosintactică și tipologică*, de Adam Ledgeway.

Cuvinte-cheie: limba română, romanistică, traduceri

This paper briefly discusses three recent books on Romance linguistics, translated into Romanian. It underlines their importance for facilitating access to the international literature and for bringing to date the Romanian terminology. It is about *The Explanatory Grammar of Romance languages*, by Michael Metzeltin, *Romance Linguistics. Areas and methods in French and Romance Linguistics*, by Martin-Dietrich Glessgen and *From Latin to Romance languages. Morphosyntactic and typological change*, by Adam Ledgeway.

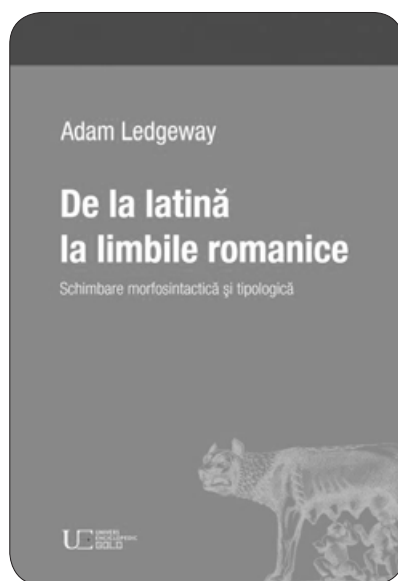
Keywords: Romanian, Romance languages, translations

Dintre cele peste 50 de manuale internaționale de lingvistică romanică aflate în circulație în prezent, câteva au fost traduse în ultimii ani și în limba română. Preocuparea de a traduce instrumentele fundamentale ale domeniului nu este nouă,

cea mai cunoscută traducere de acest fel – cartea lui Carlo Tagliavini – fiind realizată în anii '70.

Ne vom opri aici asupra a trei dintre traducerile recente, diferite ca miză, orientare teoretică, tip de abordare, public-țintă etc. Cunoașterea acestor traduceri este importantă din cel puțin

¹ Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică*, versiune românească îngrijită și coordonată de Alexandru Niculescu, traducere: Anca Giurescu, Mihaela Cârstea-Romașcanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.

două motive: pe de o parte, publicul românesc are acces la lucrări publicate în străinătate (prima, în germană, a doua, în franceză, a treia, în engleză), depășind nu numai bariera lingvistică, poate mai puțin importantă în zilele noastre, când cunoașterea limbilor străine a devenit un deziderat al oricărei persoane instruite, ci și bariera accesului, cărțile străine nefiind prea des prezente în bibliotecile românești; pe de altă parte, unele dintre aceste traduceri introduc în limbajul lingvisticii românești o terminologie nouă, lucru desigur benefic limbajului științific și limbii române în general, care, în timp, poate ajunge să exprime idei teoretice și concepte necunoscute anterior.

Prima lucrare este *Gramatica explicativă a limbilor romanice*, aparținând profesorului vienez Michael Metzeltin², bun cunoscător al tuturor limbilor romanice, inclusiv al românei. Apărută în 2011, traducerea redă lucrarea originală³ publicată în germană în 2010. Este o lucrare sintetică, în care se propune o abordare practică (bazată adesea pe comparații ale unor

fragmente de texte aparținând mai multor limbi romanice), rezultată din experiența de predare îndelungată a autorului. Cuprinde mai multe capitole, concepute mai ales ca prelegeri despre: limbile romanice; comunicare, exprimare, frază; semne lingvistice, cuvânt, monem; sintaxa frazei, membrii de frază centrali; un cadru model al frazei; tematizarea; emfaticizarea; *modus* și *dictum*; joncțiunea; economia frazei; semantica frazei. Din punctul de vedere al inovațiilor terminologice, opțiunea traducătorului și a autorului a fost aceea de a propune mai multe formule care adesea dublează cuvinte sau sintagme deja folosite în limba română: „clivare a frazei” (p. 33), pentru *construcție scindată*; „acte de comunicare” (p. 35), pentru *acte de limbaj*; „structură frazală” (p. 35), pentru *structură frastică*; „frază condensată” (p. 49), pentru *frază eliptică de verb*; „membrii de frază centrali” (p. 79), pentru *părțile principale de propoziție* etc.

Cea de a doua lucrare este manualul de lingvistică romanică al lui Martin-Dietrich Glessgen⁴, romanist cunoscut în întreaga Eu-

² Michael Metzeltin, *Gramatica explicativă a limbilor romanice*, text adăugit și definitivat de autor după traducerea în limba română de Dinu Moscal, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011.

³ Michael Metzeltin, *Erklärende Grammatik der romanischen Sprachen: Satzkonstruktion und Satzinterpretation*, Viena, Praesens-Verlag, 2010.

⁴ Martin-Dietrich Glessgen, *Linguistique romane: Domaine et méthodes en linguistique française et romane*, Armand Colin, 2010.

ropă. Așa cum se precizează în cuvântul traducătorului, este vorba despre un manual de lingvistică romanică și diacronică, adresat mai ales studenților din lumea romanică occidentală, cunoscători ai francezei. Traducerea⁵ este fidelă, cu excepția introducerii unor exemple care facilitează înțelegerea textului. Prezentarea limbii române, mai ales a istoriei acesteia, nu este neapărat în consonanță cu dezideratele și concluziile lingvisticii românești: româna nu provine dintr-un dialect primar al latinei, materialul lexical slav este la fel de bine reprezentat precum cel latin, caracterul romanic al românei se datorează mai ales relatinizării etc.⁶ Autorul a pornit de la analiza manualelor existente și a redactat cursul, de dimensiuni mari, pe parcursul a 10 ani. Aspectul de manual este dat, pe de o parte, de prezența gloselor terminologice, iar, pe de altă parte, de faptul că prezentarea limbilor romanice este întreruptă de discutarea unor concepte de lingvistică generală (conceptul de *limbă*, limba ca sistem de semne, relația limbă-vorbire, funcțiile limbii, descrierea orientărilor lingvistice actuale, lucrările de referință din lingvistica romanică etc.) sau aparținând unor domenii prezentate (*alomorfie*, *supletivism*, *sincretism* etc. în capitolul despre morfologie). După părerea noastră, ne aflăm mai degrabă în fața unui curs de lingvistică generală, cu exemplificări din limbile romanice. De această dată, traducătorul a mers în general pe terminologia existentă (adesea de orientare structuralistă), inovațiile terminologice, în măsura în care există, nefiind evidente pentru cititor.

În fine, a treia carte de romanistică recent tradusă aparține profesorului Adam Ledgeway⁷, de la Universitatea din Cambridge, și

reproduce, cu unele completări ale autorului și ale traducătorilor, originalul publicat în 2012 în limba engleză⁸. Această lucrare este și un manual de sintaxă romanică, dar, dincolo de asta, este o lucrare care îmbină strălucit teoria sintactică cea mai recentă cu prezentarea datelor celor mai interesante din numeroase limbi și varietăți romanice, propunând un scenariu nou și coerent al schimbărilor morfosintactice petrecute în trecerea de la latină la limbile romanice. Distincția tradițională între sintetism (caracterizând latina) și analitism (specific limbilor romanice), diferențele de topică dintre latină și limbile romanice, apariția articolului și a auxiliarelor etc. sunt regândite coerent, ca o schimbare unică, reprezentată de resetarea parametrului centrului: dacă latina (arhaică) cunoștea structuri cu centru final (cea mai cunoscută fiind plasarea verbului la finalul propoziției), limbile romanice au evoluat în bloc către plasarea centrului în poziție inițială. Din punct de vedere terminologic, lucrarea introduce, pe de o parte, versiuni românești ale unor termeni/concepte de gramatică generativă (configurațional, configuraționalitate, Spațiul adverbial superior/inferior, Condiția de Impenetrabilitate a Fazei etc.), iar, pe de altă parte, propune corespondente românești pentru multe nume de limbi și dialecte romanice, mai cu seamă italienești.

Traducerea acestor lucrări, care, deși aparțin aceluiași domeniu, sunt atât de diferite între ele, este importantă nu numai pentru că oferă publicului românesc (mai ales specialiștilor) instrumente de lucru accesibile, dar și pentru că propune, în multe cazuri, corespondente românești pentru termeni și concepte care nu puteau fi anterior redată în limba română. ■

⁵ Martin-Dietrich Glessgen, *Lingvistică romanică. Domenii și metode în lingvistica franceză și romanică*, cuvânt-înainte și traducere de Alexandru Gafton, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014.

⁶ Alexandru Gafton, *Cuvânt-înainte*, p. 17.

⁷ Adam Ledgeway, *De la latină la limbile romanice. Schimbare morfosintactică și tipologică*, traducere în limba română de Raluca Brăescu, Adina Dragomirescu, Ionuț Geană, Alexandru Nicolae, Irina Nicula Paraschiv, Dana Niculescu, București, Univers Enciclopedic Gold, 2017.

⁸ Adam Ledgeway, *From Latin to Romance: Morphosyntactic Typology and Change*, Oxford, Oxford University Press, 2012.

MIHĂIȚĂ STROE

Teolog

Theologist

e-mail: st.mihaita@gmail.com

Balta cu cruci

Abstract

Această rubrică își propune să surprindă și să metabolizeze literar momente din viața obișnuită. Pentru că întâmplări mai mult sau mai puțin pitorești, supuse unor priviri iscoditoare, pot deveni, păstrându-li-se autenticitatea, punți spre literatură. Repovestind lumea din jur, așezându-i în pagină mărunțișurile sau curiozitățile, vom descoperi că în preajma noastră există nenumărate sensuri care, nu o dată, ne scapă. Așa cum ne scapă, uneori, tocmai faptul că ne aflăm în mijlocul literaturii.

Cuvinte-cheie: literatură, viață obișnuită

This column aims at capturing and metabolizing moments of the ordinary life in a literary manner. This is because happenings, more or less picturesque, on being scrutinized, may become, while preserving their authenticity, bridges towards literature. By re-telling the world around us, by placing its trifles and curiosities on a page, we shall discover that there are countless meanings around us, which we fail to notice more often than not. The same way we miss the very fact that we are in the midst of literature.

Keywords: literature, ordinary life

Dacă și soarele ar fi încremenit în locul unde era atunci, moș Florea ar fi crezut, pe bună dreptate, că, din lipsa oricărei mișcări, timpul e doar o închipuire de-a lui, iar viața e un vis de o secundă, repetat, în buclă, la nesfârșit. De acolo, din micul golf dezgolit de stuf pentru pescuit,

balta semăna cu o mare liniștită și veche în ochii împăienjeniți de cataractă ai bătrânului. De câțiva ani abia mai deslușea siluete la mai mult de zece metri depărtare – chipuri nici atât. Asta nu-l oprea să pedaleze încet, prin sat, cu o ladă neagră prinsă pe portbagajul bicicletei, strigând prelung: „Peeeește! Hai la peeeșteee!”. Lumea

știa că marfa e proaspătă și ieftină, și, până ajungea acasă, moșul vindea tot.

Pentru el, balta de la marginea satului Rămăieni se dovedise mereu o prietenă generoasă, deși, pentru lungul șir de înecați și familiile lor, locul era blestemat. *La Balta cu cruci*, așa i se zicea. Aproape în fiecare an era câte un sătean care-și aducea calul la scăldat sau venea la pescuit și dispărea în găurile de pe fundul apei. Florea îi cunoștea din tinerețe malurile și cărările, locurile mănoase și năravurile peștilor, orele țânțarilor și nadele potrivite, iar pe vedere se bizuia mai puțin.

Venea din copilărie să pescuiască în același loc. Firea singuratică, de copil care știe că e înfiat, nu o lepădase niciodată. De fapt, nici înfiat nu fusese. Apăruse la marginea satului în anii Războiului al Doilea, singur, murdar, fără să-și amintească al cui e și de unde vine. Avea cam șapte ani după înfățișare. În prima lui amintire, spăla mașinile nemților staționați în sat și simțea pentru întâia dată gustul bomboanelor și al șerbetului. În a doua amintire, era primit în curte la văduva Paraschiva, care mai avea doi copii. Cel mic murise de tuberculoză la scurt timp, iar Florea îi luă numele și locul în inima tinerei vădane. Celălalt, Petrică tâmplarul, după ce făcuse pușcărie, se adâncise într-o izolare vecină cu nebulia. Cu el se întâlnea rar în ultimii ani.

Acum, la orele amiezii, Moș Florea pândeau cu undița în mână și aștepta ca peștele să-i dea de veste încheieturii sale subțiri și fragile ca un clopot de sticlă. Când simțea semnul, preț de un ocol sau două, cu degetul mare și arătător încheștate, urmărea în minte bățul care desena arcurile de cerc ale fugii carășilor. Cât erau în apă, îi era milă de micii înotători și le oferea, pentru demnitate, câteva secunde de luptă. Chiar cu prețul de a-i scăpa, nu a smucit niciodată buza peștilor, ci îi trăgea lin, ca o înălțare la cer, spre mal. Îi ridica în aer, aproape de ochi, ca să-i vadă, apoi îi așeza în juvelnicul din baltă, alături de ceilalți. Alți pescari mai râdeau de bătrân, pentru că, având vederea slabă, nu observa cum unii pești săreau din juvelnic înapoi în apă, chiar lângă el. Sau așa credeau ei. Florea auzea clipocitul

tentativelor de evadare, însă nu-i păsa decât să-și continue pescuitul cu mintea, care se împletea, până la confuzie, cu pescuitul imaginilor din viața lui.

Pentru un om care ajunge să vadă de la lună la lună mai puțin, mai slab și mai aproape, lumea se strânge ca un laț al cărui diametru se împuținează și trebuie înlocuit cu altceva. Bătrânul înlocuia ce nu mai vedea: lucruri, oameni, satul, cu ce-și amintea despre ele. Mai bine de șaizeci de ani fusese martorul tuturor schimbărilor prin care trecuse Rămăieniul. De la colectivizarea la care Paraschiva, maică-sa, a plâns mai mult decât la vestea căderii pe front a bărbatului ei, la schimbarea numelui localității din Regele Carol al II-lea în Rămăieni, urmate de primii stâlpi care au adus electricitatea, apoi radioul și televizorul, continuând cu asfaltarea uliței mari care curgea dinspre oraș, trecând prin apariția primelor filme proiectate la căminul cultural, unde văzuse, pe peretele alb, oameni vorbind alte limbi sau murind secerăți de gloanțe, urmărind apoi, ani mai târziu, Revoluția de la televizor în timp ce fostul C.A.P. era dezmembrat bucată cu bucată și cărat acasă de oameni care îl urăseră și-l iubiseră în același timp, Moș Florea a văzut tot ce se putea vedea. Cam de atunci văzul începuse să-l lase. Epoca telefoanelor nu pătrunsese în mica lui lume, care mai cuprindea doar câțiva metri în față, la stânga și la dreapta. Pentru el, satul era încă traversat de căruțe, pe care, doar întâmplător, nu le prea întâlnea, iar tinerii nu plecaseră în alte țări, lăsând pământurile nemuncite, ci erau la plug sau la prășit pe niște câmpuri pe care bătrânul nu le mai colinda.

- Hai noroc, nea Florea! Ai prins ceva?

Moșul roti puțin capul, cât să îndrepte urechea spre locul de unde veneau vorbele și îl recunoscu pe Dan Ciungul, paznicul bălții din Rămăieni, un tânăr de vreo treizeci de ani, pe care îl cunoștea de mic.

- Daa, Dane! Am numărat vreo treizeci de carăși cât palma. Acuma, că se apropie Sânt' Petru și Pavel, vineri, e dezlegare la pește și-i dau repede pe toți. Până se-nșerează, dacă mai fac pe-atâta, e numa' bine! Tu ce faci?

- Mai dau o tură de baltă și m-aș duce spre casă. Acum, că tot te-am găsit, te chem la pomană de șapte ani a maică-mii, sâmbăta asta, Dumnezeu s-o ierte! De doi ani, de când păzesc balta, m-am plictisit. Azi e meci. Se joacă semifinală la European, Spania cu Portugalia, și mâine e Germania cu Italia. Care zici că bate?

- Îi bate sigur nemții! Nemții îs muncitori și corecți. Mereu când le ștergeam de praf mașinile ne dădeau dulciuri. Sigur îi bate pe italieni!

- Bine, moșule, dacă zici matale! Hai, am plecat, ne vedem!

Bătrânul n-a răspuns. Tocmai trăsesese din apă un pește, îl pipăi, îi scoase acul cu tandrețe, puse momeală nouă și aruncă iar, dar, de data asta departe, foarte departe. Simțea cum așa se deșiră pe undiță urmând boaba de plumb de lângă cârlig și îl urmări cu mintea până când traversă toată balta, zbură peste șosea, peste ulițe, peste case, peste oameni și căzu în curte la el. Acolo se văzu ca prin ghicitorie pe sine, dar mai tânăr, ca înainte să-i slăbească vederea. Celălalt Florea ridică plumbul, îl puse într-o trusă din buzunar și ieși pe poartă. În timp ce mergea pe uliță vedea cum toți vecinii ies din curți cu cărămizi și țigle, cu lemne și uși și încep să construiască niște grajduri mari, la care încep să muncească. La șosea, văzu tineri intrând în căminul cultural, la un film care tocmai se terminase. Florea pe care îl vedea acum părea mai în putere ca înainte și grăbea pasul, pentru că în urma lui cineva scoate șoseaua, lăsând în urmă o uliță plină de praf, dar netedă ca-n palmă. Când șoseaua dispăru cu totul, moșul se văzu pe sine flăcău, îndreptându-se spre capătul satului care dădea spre baltă. Lumina dispăruse subit de la case și adolescentul Florea continuă drumul la lumina lunii. Câțiva bărbați, lângă un camion, tocmai băteau în cuie o tablă pe care era vopsit numele „Regele Carol al II-lea”. Era doar un copil care se apropia fără frică de câmpuri. Pe drum întâlni un alt băiat, în zdrențe, care tocmai se pregătea să plece din sat și Florea îl întrebă cum îl cheamă. „Cred că tot Florea o să mă cheme...”, îi răspunse străinul. Cei doi merseră tăcuți, împreună, până pe malul bălții, spre locul unde moș Florea obișnuia să

pescuiască și, când ajunseră, găsiră un juvelnic plin cu pești, un scaun gol și câteva haine.

Moș Florea se dezmetici din visare. Încheietura mâinii îl durea deja de la încheștare.

- Un pește mare!, se entuziasmă bătrânul, împotrivindu-se din tot corpul forței care îi cerea undița cu insistență.

În apă, ceva trăgea firul din ce în ce mai abilit, balansându-se în toate părțile, dar bătrânul nu se lăsa. Ar fi vrut să poată vedea cu ce are de-a face, dar la luciul apei nu izbuti să zărească decât umbre. Se propți cu un genunchi pe pământ și cu celălalt picior pivota în rădăcinile unui smoc de stuf în speranța de a-și trage sufletul. Nu avea la cine să strige. Dan nu era prin preajmă, și oricum, era peștele lui, el l-a prins. Când simți că s-a mai domolit strânsoarea, dădu să se ridice și, în momentul de slăbiciune și dezechilibru, peștele smuci și îl trase pe pescar, după el, în baltă.

Moș Florea eliberă undița în cădere și ateriză în apa de lângă mal, pe care o știa suficient de adâncă încât să-i treacă de creștet. Îmbrăcat în Țoalele lui largi, dădu cu greutate din mâini și simți cum se scufundă fără speranță când începu să vadă, trecându-i pe lângă ochi, peștii din fundul juvelnicului. Ultimul său gând fu la sătenii care se înecaseră în *Balta cu cruci*. El nu putea sfârși ca ei. O cunoștea de-o viață, fusese bună cu el și îi pusese ceva pe masă și în anii neputinței. Se zbătu încă o dată, se prinse cu mâinile de cioturile stufului și reuși să scoată capul la suprafața apei. Respiră și se târî pe mal, unde își pierdu cunoștința.

★

Când și-a revenit era dimineată.

Se simțea neobișnuit de bine pentru câte pătimize. Aruncă o privire în jur și constată cu uimire că vederea îi era ca nouă. Se apropie de luciul apei și văzu oglindit în ea chipul unui copil...

Câteva zile mai târziu, în marginea satului, printre soldații germani apăruse un băiețel străin care curăța mașinile și lustruia bocanci. Văduvei Paraschiva i s-a făcut milă de el... ■

Tel. 318.24.38; 318.81.06

E-mail: edituraexpert@gmail.com
office@fnsa.ro

caiete
critice
vă recomandă:

